

The Plant Hunters

Plantejægerne

JAGTEN PÅ DET GRØNNE GULD

Preben Escherich Holkjær

Den allerførste gang, planteindsamling blev nævnt, er for hele 3.000 år siden og hænger sammen med krig og erobring. Et eksempel er den ægyptiske dronning Hatshepsut (1490-1469 f.kr.), der erobrede Nubien og som bl.a. fik sine soldater til at bringe myrra med tilbage til Ægypten.

Der findes også et brev fra den assyriske konge, Tiglat Pileasar I (ca. 1100 f.kr.), hvori han stolt berettede, at han havde hjemført såvel ceder som buksbom fra de lande, han havde erobret.

En anden vidt berømt feltherre var Alexander den Store. Alexander havde som ung været elev hos den navnkundige Aristoteles. Da han senere begav sig ud på erobrings-togter, skal han efter sigende have sendt bl.a. planter og dyr til sin tidligere lærer-mester. Nogle af de planter, som Alexander opdagede, var citron og banan.

Romerne, som var meget havebevidste, tog også planter med hjem fra deres kolonier, ligesom de bragte hjemlige planter med sig til de lande, de erobrede og besatte. I Kina har man allerede nævnt rhododendron i det 5. århundrede.

Pæonen var en vigtig plante i mytologien. Den var opkaldt efter Pæon, der var læge for guderne på Olympen. Pæonen er blevet brugt som medicinsk plante i mindst 2000 år. Den er også blevet brugt i parfumefremstillingen. Desuden har man anvendt den under fremstilling af farvestof.

De første, der fik øjnene op for pæoner, var kineserne. Man har dyrket pæoner i Kina i de sidste 1500 år. Træpæoner - i Kina kaldet Moutan (Mowtan) – blev dyrket af Sui dynastiet (581-618) til medicinsk brug. Under Tang dynastiet (618-906) blev planten betragtet som værende meget fin og kostbar og var under kejserens beskyttelse. Under Ming dynastiet (1368-1644) og Kang Hsi perioden (1662-1796) blev pæonen brugt som porcelænsdekoration. Omkring år 734 nåede træpæonen Japan. De kaldte den Boutan, senere Botan. Pæonen fik kejserlig status.

Verdens vel nok mest kendte opdagelsesrejsende er Marco Polo (1254-1324). Han rejste i fredelig hensigt for at skabe fred mellem øst og vest. Han ville opdage verden og ville lære fremmede kulturer at kende – ikke at ødelægge dem. Han var omkring 17 år, da han ankom til Beijing. Marco Polo talte levende om naturen, om haverne og de evigt blomstrende roser i Sydchina og fortalte, at Khublai Khan (1215-1294) lod plante træer i tusindvis langs vejene. Hans stjernetydere erklærede, at den, der får plantet træer, skal leve længere.

Meget få mennesker har haft den store mulighed for at opleve planterne i naturen. Den egentlige plantejagt begyndte først i 1500-tallet. Opdagelsen af Amerika i 1492 satte også sine første beskedne spor i 1500-tallets europæiske haver.

Fordi Columbus troede, at han havde fundet Indien, hvor det viste sig at være Ame-

rika, må mange sydamerikanske planter den dag i dag trækkes med artsnavnet *indica* = fra Indien

I det 16. århundrede blev træpæonen introduceret af buddhistiske munke i Japan. Den første kontakt, som europæerne fik med træpæonen, var, da det hollandske ostindiske kompagni sendte plantejægere fra Canton til Peking i 1656. I en rapport sendt fra Beijing samme år omtaltes træpæoner for første gang. Den blev beskrevet som en rose uden torne. Træpæoner blev fra år 1750 afbildede på mange keramiske produkter.

Rhododendron har været kendt siden romersk tid, men den første, man kultiverede, var sandsynligvis *R. hirsutum* i 1656, efterfulgt af planter fra Nordamerika og senere fra Sydøst Asien. I det 16. århundrede fandt man rhododendron i Europa. De første botaniske haver i Europa var i Pisa (1545) samt i Padua (1618).

R. ferrugineum ankom til England omkring 1739. I 1798 blev *R. arboreum* for første gang opdaget i Kumaon af kaptajn Hardwicke. Davidian indførte den først i 1809. *R. macrophyllum* blev opdaget af Archibald Menzies i 1792 i staten Washington. *R. simsii* blev bragt fra Kina i 1806 af kaptajn Welbank. *Paeonia lactiflora* blev indført til England fra Kina i 1808 af R. Whitley. *R. catawbiense* blev fundet af John Fraser i 1809. *R. occidentale* blev fundet af David Douglas i 1830.

Davidia involucrate blev opdaget af Péré David i 1869, men introduceret af Wilson i 1901. Det var ikke ufarligt at være plantejæger. De franske missionærer Péré Soulie, Péré Dubernard samt Péré Bourdonnec blev alle myrdede.

John Post indsamlede i 1821 for The Horticultural Society en pæon, som senere blev kaldt *Paeonia lactiflora* var. *pottsii*.

Efter den engelske botaniker J. G. Baker (1834-1920) er *Paeonia bakeri* opkaldt.

I det 19. århundrede var det især militært personel samt landinspektører, der opdagede rhododendron i Himalaya. På samme tid kom der planter fra Nordamerika.

I den første halvdel af det 19. århundrede startede flere af de europæiske planteskoler med at importere pæoner fra det fjerne østen. Pæoner blev betragtet som yderst sjældne og var meget kostbare. I 1863 omtaltes en historie, hvor en belgisk mand fik en træpæon med meget specielle blomster. Han kaldte den "Gloria Belgarum". Han var så stolt og bekymret for den, at han kun viste den frem for sine nærmeste venner. Han havde to vagthunde, som beskyttede den dag og nat.

De første europæere, der skrev om japanske træpæoner, var Kaempfer og Thunberg, de lagde ikke stor vægt på dem. Så vidt, vi ved, var de første væsentlige importører fra Japan i 1844, hvor P. F. von Siebold afskibede 42 varianter hjem til sit gartneri i Holland. Alle planter var meget smukke, da de blev indsamlet, man sagde endog, at de var fra de kejserlige haver. Kun få af dem overlevede på grund af den lange rejse og på grund af måden, de blev transporteret på. Man troede dengang, at pæoner var tropiske planter, som skulle vokse i drivhuse.

I slutningen af det 19. århundrede begyndte nogle japanske planteskoler at eksportere træpæoner. Det var den amerikanske professor, C. S. Sargent, der var direktør for Arnold arboretet i Boston, som satte det i gang. De japanske planteskoler udgav oversigter over planterne på forskellige sprog.

Moutan pæonerne var blevet populære i Europa. Det blev moderne, at kunstmalerne brugte pæoner som motiver. En af dem var Edouard Manet.
De europæiske planteskoler havde flere hundrede varianter i deres kataloger og man var begyndt at krydse vildarterne.

For ca. 150 år siden var kun ganske få rhododendron vildarter kendte. I 1855 kom *R. fortunei* som den første kinesiske art til Europa.

Gennem det 19 og det tidlige 20 århundrede kom plantesamlere og missionærer til Kina og samlede planter i forskellige dele af landet.

Adskillige hundreder af nye arter blev fundet i Kina og NE Burma og et stort antal eksemplarer blev indsamlet i perioden mellem 1911-1920, ca. 300 arter.

Cambell bragte frø fra Sri Lanka af *R. arboreum* ssp. *zeylanicum*. Den første *R. yakushimanum* kom til Exbury i 1934 – indsamlet af Koichiro Wada.

Paeonia mlokosewitschi fra Kaukasus er opkaldt efter G. Mlokosiewicz, som opdagede den i 1900. *Paeonia mairei* blev beskrevet af Lévêille i 1915 fra en art, der var indsamlet i Yunnan af E. E. Maire i 1913. *Paeonia caucasica* blev beskrevet af Schipczinsky i 1921. *Paeonia wittmanniana* blev opdaget af grev M. Worontzoff og opkaldt efter Mr. Wittman, der var russer og plantejæger i Kaukasus bjergene.

Med disse indledende bemærkninger, vil jeg nu gå over til - den egentlige fortælling:

“ Flere af de jesuitiske missionærer havde botaniske interesser, således David, Delavay og Farges. De blev slået af forundring over landets grænseløse rigdom af smukke planter og de prøver, de med megen besvær fik sendt hjem til Frankrig, vakte endnu større forundring der.

Man havde forestillet sig Asiens indre som fattigt og ørkenagtigt og opdagede nu, at der fandtes områder, der var rigere end alt andet under lignende breddegrader.

Så mærkeligt, det end lyder, har dette land et meget fugtigt klima, skønt det ligger næsten 1.000 km fra havet.

Jesuittermunkenes breve og prøver havde givet adskillige europæiske botanikere og plantesamlere en ubetvingelig længsel efter at undersøge dette eventyrlige land systematisk.

I begyndelsen trængte Wilson ind i landet fra øst senere Forrest fra syd, hvor han afbrudt af hjemrejser blev i mange år, indtil døden indhentede ham.

Atter senere nåede Kingdon-Ward derind fra sydvest og Handel-Mazetti fra sydøst.

Dernæst Farrer, først fra nordøst senere fra sydvest, hvor han mistede livet. Rock gennemrejste hele strækningen fra syd til nord.

Resultatet af deres modige og udholdende arbejde er vi begyndt at nyde i vore haver og måske stiger nydelsen nogle grader, når vi med behagelig gysen tænker på, hvad disse planter har kostet af menneskeliv, helbred og penge.

Hvad vi kan vente os de kommende år, får vi en anelse om ved at høre, at der er fundet tæt op mod 1.000 arter alene af rhododendron; mange af dem, der hidtil har blomstret, er over al beskrivelse vidunderlige.

De fleste vidt forskellige fra de alperoser, vi hidtil har kendt.

Når vi i vore haver har indført en samling nyheder, kan vi opleve al den nydelse, vi kan tåle. Hvilken lykke kan sammenlignes med den, vi plantevenner føler, når vi går og venter på den første blomst hos en ny art”.

(Dette skrev AKSEL OLSEN i 1934).

Alle professionelle plantesamlere var gjort af et særligt stof. De prøvede alle at være mennesker i stand til at få sig selv ud af de mest desperate situationer ved lutter fasthed, at være rolige, når panik havde været den visse død.

Disse opdagelsesrejsende var sædvanligvis udvalgt blandt de botaniske ledere eller haveverdenens stab af medarbejdere.

Hvilke andre eller mere succesfulde indsamlere end Robert Fortune, George Forrest og Ernest Wilson, kunne man have udvalgt. Andre, som f.eks. Joseph Rock, udførte, hvad de gjorde, af lutter beslutsomhed, arrogance eller dristighed.

Nogle få, som Reginald Farrer og George Sheriff, var tilstrækkelig velhavende til at eftersøge planter, udelukkende for deres egen morskabs skyld.

Måske var den bedste af alle, Frank Kingdon-Ward, som tilbragte hele sit liv med at udforske, og derefter gav os den glæde at være i stand til at læse om hans rejser i sine bøger og artikler.

Hovedårsagen til, at han måtte fortsætte langt op i årene var, at han blev betalt så dårligt, at han ikke havde råd til at trække sig tilbage.

Plantejægerne tilbragte ofte to år eller mere på deres rejser til østen, eller andre steder; sædvanligvis med en eller to afbrydelser i en by eller ved kysten.

Da man kun havde skibe, der kunne bringe dem ud til østen, eller hvor det nu var; - flodbåde til at bringe dem noget af vejen videre til det indre og herfra ad ujævne spor, var rejsen meget langsom og meget ubekvem og ofte farlig.

Nu til dags er der ikke nogen fuldtids professionelle plantesamlere, selvom nogle få stadigvæk får betalt deres rejser ved at sælge det indsamlede, ofte i form af andele i frø. Besøg i de gode planteområder er ofte korte, sædvanligvis kun ca. en måned.

Meget ofte kun liden seriøs vandring og overnatning i hoteller eller lignende.

Metoderne ved indsamling har naturligvis også ændret sig. Resultatet har nødvendigvis ikke ændret sig til det bedre.

De første vestlige, der rejste i de rige rhododendron områder i Sichuan og Yunnan, var ikke interesserede i planter og indsamlede ganske lidt. De første, der indsamlede planter, var ikke professionelle, men var der af andre grunde, f.eks. for at omvende de lokale til kristendommen.

De mest berømte af disse missionærer var franskmændene Armand David, Jean Marie Delavay, Paul Farges og Jean Soulie.

Alle samlede til herbarier, af hvilke de fleste blev sendt til Musée d'Histoire Naturelle i Paris. Mange af disse indsamlede vildarter forsvandt der, eller blev aldrig undersøgt.

Mange vildarter blev senere genopdaget og med succes introduceret som frø af samlere som Wilson, Forrest og Rock. Missionærerne havde dog en fordel frem for de senere indsamlere, nemlig den, at de havde fast base i Kina.

Armand David (1826-72) var naturforsker og han er bedst kendt for sit arbejde med dyreverdenen i Kina.

Jean Marie Delavay (1834-1895) var en mønstersamler, som lavede fremragende herbarier. Han siges at have samlet 200.000 arter. W. G. Bean fra Kew så i Jardin des Plantes i Paris i oktober 1889 et stort antal frøplanter fra Delavays indsamlinger og han bragte nogle meget små planter tilbage til Kew. Ifølge Bean var næsten alle planter i en tidlig alder gået til på grund af for megen varme.

Paul Farges (1844-1912) opdagede nogle meget fine rhododendron og andre planter i et område, som ikke er kendt for sin rigdom af rhododendron.

Jean Soulie (1858-1905) var specielt populær, fordi han var en dygtig læge. Han sendte en smule frø tilbage. Han blev til slut myrdet sammen med en af sine assistenter.

Augustine Henry var en anden, ikke professionel indsamler. Han var maritim og var stationeret i Yichang. Han begyndte af kedsomhed at samle planter og oplærte to indfødte til at hjælpe sig.

Han fandt *R. microphyton* i Yunnan. I 1886 sendte han frø af *R. mariesii* fra Kina til Kew Gardens. Mange af de arter, han opdagede, blev senere indsamlet af Wilson.

Nogle af de forgangne, store indsamlere vil blive beskrevet her og deres metoder sammenlignet med nutidige plantesamlere.

Da man næppe i dag kommer ud for den samme grad af hårdhed, ensomhed og farer, er det ikke let at pege på nutidige plantesamlere, som ville være i stand til at udføre de samme præstationer, som de gamle.

NICOLAS MONARDES (1493-1588)

Nicolas Monardes blev født i Sevilla i Spanien året efter, at Columbus opdagede Amerika. I en moden alder begyndte han at uddanne sig til læge. Han var 40 år gammel, da han tog sin eksamen.

På den tid var botanik en vigtig del af lægestudiet. Monardes havde sin egen have, hvor han dyrkede lægeurter til patienterne. Han var en meget dygtig læge. Han var den første, som stillede diagnosen difteri. Han skrev en anerkendt lægeurtebog. Hans patienter var både adelige og rigmandsfolk samt kirkens overhoveder, hvilket førte til, at han blev en meget velhavende mand.

Igennem hele Monardes levetid befandt Spanien sig i en guldalder. Man sendte plantejægerne over til det nye kontinent på udkig efter krydderier samt lægeplanter. De planter, man sendte hjem, var langt vanskeligere at håndtere end de mange guld-og sølvskatte.

De allerfleste planter gik til grunde, inden de kom Monardes i hænde. Det, der interesserede Monardes mest, var de egenskaber, planterne besad. Han satte informationerne i system og fik nybyggerne i Amerika til at rapportere, hvad de lærte af de indfødte.

Mange af de amerikanske planter blev for første gang beskrevet i Europa, takket være Monardes.

Da Monardes var 76 år gammel skrev han en bog om de nye urter. Hans bøger blev i 1574 oversat til latin af den kendte botaniker, Carolus Clusius. Nogle få år senere kom hans bøger på italiensk, engelsk samt på fransk.

Monardes var den første, der beskrev tobakken. Han fortalte, at den var god som medicin mod hovedpine samt forkølelse. Man brugte tobaksbladene som omslag på sår. Han fortalte også, at indianerne sugede røgen af brændende blade ind i munden som et middel mod træthed. Monardes gav Nicotiana-slægten navn efter sin gode ven, Jean Nicot (1530-1600), som var fransk ambassadør i Spanien.

Han berettede også om solsikken, der kom fra Peru. Han kaldte den ”solblomst”.

Nicolas Monardes fortsatte sit arbejde som læge i Sevilla til højt oppe i årene og fik mange hædersbevisninger. Han døde 12. oktober 1588, 95 år gammel og blev begravet i San Leandroklostret.

Hvem ville have tænkt på Nicolas Monardes, hvis ikke Linné havde opkaldt den røde hestemynte, Monarda dimyda, efter ham?

PIERRE BELON (1517-1564)

Pierre Belon var født 1517 i Le Mans. Han studerede i Paris, han blev elev af botanikeren Valerius Cordus, født 1515 i Wittenberg.

Pierre Belon anlagde sin have i Touvio nær Le Mans i 1540 og bistået af sin arbejdsgiver René du Bellay, biskoppen af Le Mans, skabte han en imponerende samling af udenlandske træer og buske, inklusive libanesiske cedertræer og de første tobaksplanter, der nogen sinde var set i Frankrig. Det var hans hensigt at udvide mængden af planter, som var tilgængelige for franske gartnere og med det formål tog han i 1546 til Levanten (Lilleasien), Ægypten, Arabien, Syrien og Palestina. Han rejste rundt i hele området og indsamlede planter. Han vendte tilbage i 1549.

Herfra skrev han i 1546 beundrende om de tyrkiske haver og bemærkede at ”der findes ikke mennesker, som nyder at dekorere sig selv med smukke blomster, eller som lovpriser dem højere end tyrkerne”.

Pierre Belon tilskrives æren for at have introduceret tulipanen. Han har bl.a. skrevet ”Histoire naturelle des etranges poisson”. Pierre Belon døde i april 1564. Under en tur i Boulogne skoven ved Paris blev han myrdet.

OGIER GHISELIN de BUSBECQ (1522-1591)

Ogier Ghiselin de Busbecq var en af en lang række flamske ambassadører, der repræsenterede det flamske hof i Konstantinopel og som sendte planter og andre kuriositeter hjem til deres arbejdsgivere. Bl.a. narcisser, hyacinter og dem, som tyrkerne kaldte tulipam. Han sendte tulipaner til Clusius.

Sådan begynder forvirringen omkring tulipanens rigtige navn. Tyrkerne kaldte ikke tulipanen for tulipam. De kaldte den lale, et navn, der var fulgt med blomsten fra dens hjemland, Iran. Busbecq har øjensynligt blandet sin tolks beskrivelse af blomsten, af form som en turban (tulband på tyrkisk) sammen med selve blomsten.

Dens frø og løg var senere blandt de rarieteter og nyheder, han sendte hjem til Ferdinand I's haver i Wien og Prag.

CAROLUS CLUSIUS (1526-1609)

Carolus Clusius eller Charles de L'Ecluse spiller en skelsættende rolle i tulipanens tidlige europæiske historie. Han var specielt interesseret i løg og var ansvarlig for spredningen af mange nye sorter: Kejserkroner, iris, hyacinter, anemoner, ranunkler, narcisser og liljer såvel som tulipaner.

Helt alene ændrede han havernes udseende i Nordeuropa og introducerede mange af de mest skattede vidundere i renæssancens blomsterbede. Han var født i Arras i Frankrig og fik sin uddannelse i Louvain indtil han, i en alder af 23 år begyndte at studere under den store protestantiske reformator, Phillippe Melanchthon (1497-1560) i Wittenberg.

Derfra flyttede han til Montpellier, hvor han blev elev af Guillaume Rondelet. Herefter begyndte han en to-års rejse for at samle planter i Spanien og Portugal. I 1573 tog han efter indbydelse fra den hellige romerske kejser, Maximilian II til Wien for at anlægge og lede arbejdet med den Kejserske Botaniske Have.

Han havde kontakt med gartnere i England. Han besøgte landet to gange og mødtes med Philip Sydney og Sir Francis Drake. Mellem 1587 og 1593 havde han base i Frankfurt og gav Wilhelm IV, landgreve af Hessen, råd om den botaniske have. I 1593 kom han til Leiden, han var da 67 år og han fortsatte med at opretholde et enormt netværk af internationale kontakter (han talte og skrev syv sprog flydende).

Han planlagde i Leiden en af Europas tidligste botaniske haver. Her lagde han over 600 forskellige løg. I Prag havde han startet en samling af tulipaner, som han såede.

Længe før Linné, prøvede Clusius seriøst at bringe orden i tidens forvirrede nomenklatur. Da det nye artsnavn blev almindeligt anerkendt, forsvandt "Lilionarcissi" og gav plads for "Tulipa". Perikonfamilien Clusiaceae er opkaldt efter ham. Efter ham også navnet clusiana.

Paeonia clusii, der er endemisk på Kreta, er af W. T. Stearn i 1935 navngivet til ære for Clusius.

PROSPERO ALPINI (1553-1617)

Prospero Alpini var født 23. november 1553 i Marostica i republikken Venedig. I sin ungdom tjente han i hæren. I perioden 1574-1578 studerede han medicin i Padua. Han nedsatte sig derefter som læge, men hans store interesse var botanik og for at udvide sit kendskab til eksotiske planter, rejste han i 1580 til Ægypten. Her tilbragte han tre år, hvor han beskæftigede sig med daddel-palmer. Han begyndte at interessere sig for planternes seksuelle forskelle. Hans iagttagelse var grundlaget for Linnés senere taksonomiske system.

Da han vendte tilbage til Italien til Genua, var han læge for Andrea Doria for senere i 1593 at blive professor i botanik i Padua. Han døde 6. februar 1617. Hans bedst kendte værk er "De Plantis Aegypti liber" fra 1592. Om et tidligere skrift fra 1591 "De Medicina Egyptiorum" siges det, at der heri for første gang i Europa er omtale af kaffeplanten. Slægten Alpina tilhørende Zingiberaceae er navngivet efter ham af Linné.

HUGUENOTTERNE

I slutningen af 1600-tallet forsvandt en mængde huguenotter fra Frankrig bl.a. til England, heriblandt flere gartnere, som gjorde sig bemærkede med dyrkninger, der dengang forekom eksotiske. Blandt væksterne var *Ranunculus aconitifolia* samt *Primula auricula*.

Den prominente engelske gartnerfamilie Tradescant menes at være efterkommere af huguenotterne.

JOHN TRADESCANT, den ældre (1570-1638)

JOHN TRADESCANT, den yngre (1608-1662).

Både far og søn var to af 1600-tallets mest fremragende gartnere. Den ældre var gartner for Lord Salisbury. Han rejste rundt i det meste af Europa inkl. Rusland (1618) for at indsamle planter og træer til haven ved Hatfield House. Han blev senere gartner for Kong Charles I.

Fra sin have i Lambeth udbredte han de planter, han havde indsamlet på sine rejser.

Sønnen, der efterfulgte sin fader som kongelig gartner, blev ligeledes udsendt til Europa og Rusland. Han besøgte her Arkangel, hvor han fik at vide, at der groede både tulipaner og narcisser – sandsynligvis vilde arter.

Han valgte også "Den nye verden".

I 1637 sejlede han til Virginia, hvilket han ligeledes gjorde i 1642 samt 1654. Fra denne rejse medbragte han *Liriodendron tulipifera*. Han var også på en tur til Vestindien. På alle rejserne indsamlede han eksotiske vækster.

Planterne blev sendt hjem til faderen, som havde ansvaret for parkerne i London. Her voksede bl.a. *Platanus orientalis*.

Sønnen sendte frø hjem af *Platanus occidentalis*. Krydset heraf, *Platanus acerfolia*, blev stamfader til det nuværende fine gadetræ, som har overlevet blitzten og forureningen i London.

Far og søn introducerede *Taxodium distichum*, *Liriodendron tulipifera*, *Dodecatheon meadia*, *Rhus typhina*, *Tradescantia virginiana* – alle fra Virginia i Nordamerika. De fandt aldrig primula. De har også hjembragt *Aquilegia canadense* samt *Yucca filamentosa*.

I 1634 havde John Tradescant 40 nordamerikanske arter på sin planteliste. I 1654 havde han yderligere 30-40 arter i sit katalog.

Både fader og søn samlede på alt, hvad der var "sjældent og mærkeligt" og deres hus i London blev det første offentligt tilgængelige museum. Allerede i 1656 udarbejdede sønnen et katalog over *Museum Tradescantianum*. Den samling af alle de mærkelige

ting, som især hans fader havde samlet. Efter hans død i 1662, blev den flyttet fra Lambeth til Oxford.

Huset i Lambeth lå ved siden af en kirke med kirkegård. Denne kirkegård er omdannet til en kopi af en pragtfuld 1600-tals have, hvor der vokser eksemplarer af de planter, som Tradescanterne dyrkede.

Både far og søn er begravet i haven og det samme er admiral William Bligh, kendt fra mytteriet på Bounty samt deltagelsen i slaget på Rheden.

Tradescant Foundation har indrettet et havebrugsmuseum - Museum of Garden History - det første af sin art i verden.

Historien har ikke behandlet familien godt. Man betragtede dem mere som gartnere. Men fakta er, at de lagde grunden til kommende tiders plantesamlere.

ABEL JANSZEN TASMAN (1602-1659)

Australien var det ukendte land mod syd til langt ind i 1600-tallet. Det var den erfarne søfarer, Abel Janszen Tasman, der var født i Lutjegast i Holland, som ikke desto mindre 21. december 1642 indførte i sin logbog, at han var i Australien. Men det viste sig at være Tasmanien, som øen senere blev opkaldt efter ham.

Men det var James Cook (1728-1779), der for alvor sørgede for, at landet kom ind i europæernes bevidsthed. Flere år efter Dampier stævnedes Cook ud fra England med kurs mod Afrika, New Zealand og mod Australien.

Foruden Tasmanien opdagede Tasman også New Zealand, Tonga og Fijii øerne.

SIMON PAULLI (1603-1680)

Simon Paulli var af lægeslægt og blev da også selv læge. Han studerede bl.a. i Leiden og blev dr.med. i Wittenberg i 1630. Efter at have praktiseret i Lübeck, blev han medicinsk professor i Rostock. I 1639 blev han ekstraordinær professor i anatomi, kirurgi og botanik ved universitetet i København.

Botanikken blev på den tid betragtet som hjælpefag til medicinen. Simon Paulli fik oprettet et anatomisk teater, Domus Anatomica, på Frue Plads i København, hvor der blev afholdt offentlige "anatomier", dvs. dissektioner af lig.

Paulli indførte også botaniske ekskursioner for de studerende, hvor han demonstrerede vildtvoksende planter, der havde medicinsk interesse.

I 1645 befalede Christian IV, at der skulle trykkes et herbarium på dansk. Simon Paulli fik den ærefulde opgave overdraget. Han udgav i 1648: "Dansk Urtebog Flora Danica" med danske og norske planter. Denne udgave må ikke forveksles med G. C.

Oeders senere pragtudgave. Simon Paulli nød kongens gunst og blev sin tids mest kendte botaniker. Linné hædrede ham ved at opkalde en plante fra Sydamerika efter ham, Paulliana.

Paulli blev hof-medicus i 1650 og siden livmedicus hos Frederik III og Christian V. Han udgav flere medicinske og botaniske værker.

PIERRE MAGNOL (1638-1715)

Pierre Magnol var født i Montpellier i Frankrig. Han blev professor og direktør for den botaniske have. Han fik publiceret en bog om regionens flora samt udgivet et havekatalog. I 1689 skrev han en bog, hvor han indrangerede planterne. Han var ikke alene interesseret i blomsterne men også i bladenes karakter. Magnol har beskrevet 2.000 planter. Hans samtidige, fader Charles Plumier, har opkaldt slægten Magnolia efter ham.

CHARLES PLUMIER (1646-1704)

Charles Plumier var født 20. april 1646 i Marseilles. I en alder af 16 år gik han ind i ordenen "The Minims". Denne var en fransk munkeorden, der var spaltet ud fra Franciskanermunkeordenen, der på et tidspunkt spaltedes i tre dele. Den ene del var Mindrebrødreordenen (The Minims) eller Paulanerordenen efter sin stifter, helgenen Frans af Paula, der stiftede munkeordenen i 1454.

Charles Plumier interesserede sig for fysikinstrumenter og var desuden en fremragende maler.

Han blev senere sendt til et fransk kloster i Rom, hvor han studerede botanik hos Paolo Boccone. Efter hjemkomsten til Frankrig blev han elev hos professor Joseph Pitton de Tournefort, som han ledsagede på botaniske ekskursioner.

Han udforskede kysterne ved Provence og Languedoc. Senere, på regeringens ordre, tog han til Surinam og de Franske Antiller. Hans første rejse blev en succes og han blev udnævnt til kongelig botaniker.

I 1693 blev han af kong Ludvig XIV sendt ud på sin anden rejse og i 1695 tog han ud på sin tredje rejse. Denne gik til Central-Amerika. Opgaven var bl.a. at lede efter lægeurter. Han fandt den smukke plumeria. Tournefort og Linné opkaldte slægten Plumeria i respekt for Plumier.

På øen Hispaniola i Caribien fandt han på en vandretur endnu en ukendt plante. Plumier kaldte den fuchsia til ære for den berømte tyske botaniker, Leonhart Fuchs.

I 1704, hvor han skulle ud på sin fjerde ekspedition, der bl.a. skulle gå til Peru, blev han syg og døde i Puerto de Santa Maria i nærheden af Cadiz.

Alle naturvidenskabsmænd i det attende århundrede betragtede ham med stor respekt. Ved sin død efterlod han sig 31 manuskripter og omkring 6.000 tegninger, af hvilke 4.000 var af planter. Charles Plumier har skrevet det sjældne værk "Nova Plantarum Americanum Genera".

Plumeria blev kendt i Europa, da Joseph Banks fik nogle planter tilsendt og med stor succes udstillede dem i Kew Gardens.

JOHN BANNISTER (1650-1692)

Den ældste introduktion af magnolier i England kom fra Amerika gennem missionæren John Bannister, som var blevet sendt til Virginia i 1678. Han introducerede Magnolia virginiana i 1688.

John Bannister var missionær i Virginia og beskæftigede sig meget med botanik. Han sendte frø af rhododendron til biskoppen i London, Henry Compton (1632-1713).

Biskoppen boede på Fullham Palace og var desuden en succesfuld botaniker. Han

skabte i 1688 den første oversigt over amerikanske planter. John Bannister opdagede *Rhododendron viscosum* samt *Rhododendron periclymenoides*.

I 1692 beskrev Leonard Plukenet i sit værk "Phytographia" mange af Bannisters arter.

(Se endvidere senere under afsnittet "Indsamling af azalea".)

WILLIAM DAMPIER (1652-1715)

William Dampier var født i East Coker, Sommerset i England. Han var en blanding af pirat og seriøs naturforsker. Han oplevede at befri Alexander Selkirk fra et ufrilligt ophold på en øde ø. Selkirks oplevelser var grundlaget for romanen *Robinson Crusoe*.

På bestilling fra den engelske konge sejlede han som opdagelsesrejsende og han kom tre gange rundt om jorden. I 1699 blev han udsendt af det britiske admiraltet. Han kom til De Kanariske Øer, Kap Verde, Brasilien, rundt om Kap det Gode Håb og direkte til Australien. Han var den første englænder, der satte fod på Australiens og New Guineas strande; dette skete allerede i 1688.

William Dampier døde i London i marts 1715. Dampiers kort og herbarium med presede blomster opbevares i dag i London på British Museum. Han har lagt navn til planteslægten *Dampiera* samt til *Clianthus dampieri*.

JOSEPH PITTON de TOURNEFORT (1656-1708)

Joseph Pitton de Tournefort blev født 5. juni 1656 i Aix en Provence. Tidligt begyndte han sine botaniske rejser i Frankrig og Spanien. I 1683 blev han professor i botanik i Paris. Han foretog herefter flere rejser til Portugal, England, Holland og Lilleasien. Han besøgte Kreta i 1700 og indsamlede planter herfra.

Hans rejser mod øst beskrives i "Relation d'une Voyage du Levant", der først udgives i 1717 flere år efter hans død, idet han døde ved en trafikulykke i Paris 28. november 1708. Han var blandt de første, der prøvede at sætte planteverdenen i system – dog uden held.

Efter ham er opkaldt *Primula tournefortii*.

OLOF RUDBECK d.y. (1660-1740)

Olof Rudbeck d.y. var professor i medicin og botanik i Uppsala. Han publicerede sin doktorafhandling i 1686. Han var søn af Olof Rudbeck d.æ., som var en fremtrædende videnskabsmand i Sverige i 1600-tallet.

Olof Rudbeck d.y. var aktiv som illustratør og afbildede plantemateriale, som han samlede på en rejse i Lapland i 1695.

Måske var det sådan, at Rudbeck fik Linné til at forstå, hvor vigtig opdagelsesrejsen var.

Han efterfulgte sin fader som professor og videreudviklede den botaniske have i Uppsala, som faderen havde anlagt i 1655, i dag kaldet Linnéträdgården.

Både far og søn fik medicinundervisningen i Uppsala til at blomstre. I 1702 brændte Uppsala og Rudbeckerne måtte se størstedelen af deres livsværk gå op i flammer. Rudbeck d.y. var en begavet mediciner og hans fuglemalerier og hans rejse til Lapland havde gjort ham respekteret, men branden havde gjort, at han havde mistet lysten til at arbejde.

Gennem Olof Celsius kom Rudbeck i kontakt med Linné, og han var en af de første, der blev opmærksom på den unge Linnés begavelse. Den imponerede ham så meget, at han lod Linné passe de vigtigste botaniske demonstrationer i haven.

Desuden lod han Linné arbejde som huslærer for tre af sine børn. Han havde fireogtyve - men ikke med den samme kone.

For at vise Rudbeck sin taknemmelighed for alt det, han havde gjort for ham, døbte Linné en amerikansk slægt Rudbeckia. ”Så længe jorden skal overleve, og hvert forår skal se den dækket med blomster, skal Rudbeckia bevare Eders ærefulde navn”.

OLOF CELSIUS d.æ. (1670-1756)

Olof Celsius var en botanisk meget interesseret teolog, der hjalp de fattige studenter. Han var domprovst i Uppsala. I akademihaven fik Celsius en dag øje på den unge Linné og spurgte ham, hvorfor han holdt til i haven. Da Linné berettede om sine studier, blev Celsius nysgerrig og begyndte at diskutere botanik med ham. Den store botaniske indsigt, som Linné udviste, imponerede den ældre mand og han indbød ham til at bo hos sig, kvit og frit, og med adgang til hans private bibliotek.

Linné var ham meget taknemmelig og tilegnede ham sit første akademiske værk: ”Om förspel till växternas bröllop”.

Olof Celsius har skabt en af de ældste herbariesamlinger. Denne findes på Det Svenska Botaniska Museet”. Hans herbarium var til stor inspiration for Linné. I 1730 skrev Celsius ”Flora upplandica”, der beskriver 765 pressede arter fra Uppland provinsen. Efter ham findes artsformerne celsiaforme samt celsiiformis.

Olof Celsius d.y. (1716-1794) var søn af ovennævnte. Han blev senere professor i historie ved universitetet i Uppsala samt biskop i Lund.

Olof Celsius d.æ. var farbror til ”termometer-Celsius”, Anders Celsius (1701-1744), der i 1730 blev professor i astronomi i Uppsala.

JAN FREDERIK GRONOVIVS (1690-1773)

Jan Frederik Gronovius var hollandsk botaniker. Han fik forbindelse med John Clayton (1694-1773), der var en af de tidligste indsamlerer af planter i Virginia. Clayton var ikke botaniker, men var fra 1720 ansat i staten. Selvom Clayton ikke offentliggjorde noget selv, var hans indsamlinger af stor nomenklatur vigtighed.

Fra 1735 begyndte han at sende et stort antal af tørrede planter til Europa til Gronovius. Mange af planterne var ganske ukendte.

Planterne blev bl.a. studeret af Linné. Det var de første nordamerikanske planter, som han havde set.

Uden John Claytons vidende forberedte og udgav Jan Frederik Gronovius en "Flora Virginica" i perioden 1739-1743. Denne udgave var baseret på Claytons materiale. I sin "Species Plantarum" beskriver Linné også amerikanske planter, baseret på Claytons arter samt på Per Kalms (1716-1779) indsamlinger. Mange af Claytons arter er navngivet af Carl von Linné. Han havde også nogle kopier af Claytons herbarium blade. Gronovius var også i besiddelse af nogle kopier. Disse blev senere i 1794 købt af Joseph Banks. Carl von Linné fik Jan Frederik Gronovius til at opkalde *Linnaea borealis* efter sig.

PETER COLLINSON (1694-1768)

Peter Collinson var født i januar 1694 i London. Han var søn af en klædehandler og familien tilhørte kvækerne. Peter Collinson begyndte at interessere sig for botanik. I oktober 1728 skrev Collinson til Sir Hans Sloane, der var præsident for The Royal Society, og fortalte denne om nogle mærkelige hændelser i Kent. Samme år blev han optaget i selskabet.

Peter Collinson solgte klædevarer til Amerika og gennem sine forretningsforbindelser fik han tilsendt frø og planter til studiebrug. Han indførte omkring 200 nye arter til England.

Han erfarede, at der var et marked i England for planter og frø og han begyndte at importere fra Amerika, bl.a. fra John Bartram, til engelske samlere som f.eks. John Busch og til kvækerne i hans omgangskreds samt til mange andre haveinteresserede. Han var med til at finansiere John Bartrams planterejser.

Peter Collinson blev også ven med Carolus Linnaeus. Gennem flere år havde Collinson korresponderet med Benjamin Franklin om elektricitet. Det var gennem Collinson at Benjamin Franklin fik forbindelse med The Royal Society. Dette resulterede i 1751 i værket "Experiments and Observations on Electricity".

(Se endvidere senere under afsnittet "Indsamling af azalea".)

JOHN BARTRAM (1699-1777)

John Bartram var født 23. maj 1699 i Darby, Pennsylvania, USA. Hans familie var kvækere. Han rejste meget i den østlige del af USA og indsamlede planter fra Lake Ontario i nord til Florida i syd og Ohio floden i vest. Mange af hans planter blev sendt til samlere i Europa. Han er blevet beskrevet som "The father of american botany". Han grundlagde Bartrams Botaniske Have i Kingsessing, ca. tre mil fra Philadelphia. Dette var den første botaniske have i Amerika. Sammen med Benjamin Franklin var han i 1742 en af grundlæggerne af "The American Philosophical Society".

John Bartram var især medvirkende til at sende frø fra Den Nye Verden til europæiske havefolk. Mange amerikanske træer og blomster blev på denne måde for første gang introduceret i Europa. Indtil 1743 blev forsendelserne delvist finansieret af Peter Collinson. I Europa var den største importør og samler af amerikanske træer og buske, Robert James Petre, som var den ottende baron Petre of Thomdon Hall. Jarlens alt for tidlige død i 1743 gjorde, at andre importører overtog handelen. John Bartram blev reddet af Peter Collinson, som herefter finansierede ham.

I 1743 fandt han *Magnolia virginiana* samt *Magnolia acuminata*. Han har også fundet *Rhododendron maximum*. Hans egen have blev anset for at indeholde den fineste samling af ædle planter.

Bartrams Boxes, som de benævntes, indeholdt frø og herbarium materiale. Disse blev regelmæssigt sendt til Peter Collinson, som distribuerede dem i England efter en client list. John Busch, som havde skabt den eksotiske Loddiges Garden i London, var en af modtagerne.

I 1765 udnævnte Georg III John Bartram til kongelig botaniker, en post han beholdt til sin død. John Bartram var gift to gange. I det første ægteskab havde han to sønner. I det andet havde han fem sønner og to døtre. Hans tredje søn her var William Bartram. John Bartram døde 22. september 1777 i Philadelphia.

(Se endvidere senere under afsnittet "Indsamling af azalea").

PETER ARTEDI (1705-1735)

Peter Artedi var Carl von Linnés bedste ven. De mødtes i Uppsala i 1729. Senere studerede Artedi i Leiden. Hvis ikke, han var død så ung, ville han være blevet lige så dygtig og kendt, som Linné blev. Han døde i Amsterdam efter at være faldet i en kanal.

CARL von LINNÉ (1707-1778)

Carl Linnæus, som blev adlet og givet navnet von Linné, blev født i Råshult præstebolig i Småland 23. maj 1707. Allerede i en tidlig alder udviste Carl en usædvanlig interesse for naturen, til stor skuffelse for forældrene, som havde forventninger om, at sønnen skulle gøre karriere inden for præstestanden.

Forældrenes ønske førte til, at Carl blev en modvillig og uengageret elev i skolen. En af hans lærere foreslog faderen at lade Carl studere medicin, et fag som lå nærmere botanikken.

Forældrene bøjede sig og i 1727 ankom Carl Linnæus til Lund for at læse medicin. Det viste sig desværre, at al undervisning i medicin var indstillet, så Carl tog i 1728 til Uppsala, hvor bl.a. Rudbeck d.y. samt en botanisk have og et stort bibliotek lokkede.

Men heller ikke her gik det. Rudbeck var nu en gammel mand og havde desuden orlov. Den botaniske have havde set bedre dage – og ikke mindst, Linnæus var forarmet. I denne nedslående situation træffer han domprovst og amatørbotaniker Olof Celsius. Mødet finder sted i den vildtvoksende botaniske have, og efter en kort samtale indser Celsius, at Carl besidder en usædvanlig botanisk viden.

Domprovsten tager ham under sine beskyttende vinger og henleder Rudbecks opmærksomhed på den begavede yngling. Rudbeck bliver imponeret over Linnæus og lader ham overtage fremvisningerne i den botaniske have.

Således fik Carl aldrig nogen egentlig akademisk undervisning i botanik. I stedet sugede han kundskaber til sig fra naturen. Han registrerede og systematiserede alt, hvad han lærte og iagttog. Linnæus var ubestridt en genial personlighed, hvilket han selv var meget bevidst om. Han betragtede sig selv som et Guds redskab, udvalgt til at

udføre en guddommelig opgave. Denne indstilling kunne være svær at kapere for såvel hans samtid som for eftertiden. Men ingen kan betvivle hans evner. Før han fyldte 23 år, havde han, hvis man skal tro ham selv, og det bør man, udtænkt det hele – nu skulle det blot åbenbares for omverdenen.

Linnæus' teori om, at blomsterne havde et seksualliv, var blevet fostret af en fransk videnskabsmand ved navn Vaillant. I Uppsala havde Carl fordybet sig i emnet. Han beskrev det i et lille skrift "Praeludia sponsaliorum plantarum" – Forspil til planternes kønsakt.

Ud fra læren i Praeludia udvikler han et botanisk bestemmelsessystem omfattende alle planter. I 1735 blev det banebrydende system offentliggjort i værket "Systema Naturae", som trods sit beskedne omfang på små 11 sider var tilstrækkeligt til at vende op og ned på den botaniske verden.

Hans system indeholdt kun 24 klasser opdelt efter antal og relativ længde af de mandlige organer, støvdragerne. Klasserne blev derefter én efter én rangordnet på baggrund af det kvindelige organ, støvvej eller støvfang.

Linnæus' system vakte stor beundring fra mange sider og blev anset for at være så enkelt, at "til og med kvinder kunne tilegne sig det".

I 1735, hvor "Systema Naturae" blev publiceret, opholdt han sig i Holland. Efter tre års fravær vendte han tilbage som feteret botaniker med verdensry, men hjemme ventede ingen laurbær. I stedet opnåede han succes som anerkendt og populær læge i Stockholm.

Først i 1741 erobrede han professorstolen i medicin i Uppsala med ansvar for botanik. Kort tid efter overtog Linné ansvaret for den forsømte botaniske have, som i dag kaldes Linnéträdgården.

Fra da af var han en utrolig inspirerende lærer. Hans ekskursioner i naturen omkring Uppsala, der fandt sted med vajende faner og for fuld musik, og som ofte tiltrak sig hundreder af mennesker, er legendariske.

Det blev aldrig til flere udlandsrejser, kun rejser til Öland, Gotland, Västergötland og Skåne. I 1753 udgav han sit imponerende livsværk "Species Plantarum". Som intet mindre end udødeliggjorde ham. Værket omfattede 1.200 sider i to bind, og som var tænkt som en kortfattet og præcis oversigt over alle kendte planter. I alt gennemgik Linné 5.900 planter og inddelte dem i 1.098 slægter.

Han hentede mange plantenaavne fra den græske og romerske mytologi. Mange af hans fortalere blev også husket i et blomsternavn, som f.eks. Rudbeck (Rudbeckia) og Celsius (Celsia). Claytoniana virginia har han opkaldt efter botanikeren John Clayton.

Totalt skabte Linné 7.700 latinske eller latinafledte navne på planter. Ved en international overenskomst indgået blandt botanikere i 1905 blev Linnés binære navnesystem alment godkendt som det evigt gyldige.

Samtidig blev alle plantenaavne fra før 1753, det år hvor "Species Plantarum" blev publiceret, kendt ugyldige.

Paeonia tenuifolia er første gang nævnt i 1757 i et europæisk katalog og beskrevet af Linné i 1759. Paeonia anomala blev beskrevet af Linné i 1771.

Linné tilbragte de sidste tyve år af sit liv i Uppsala og på landejendommene Sävja og Hammarby, begge i nærheden af Uppsala. På Hammarby havde han sit berømte herbarium samt sin samling af eksotiske planter og bøger.

I vinteren 1778 døde Linné, æret og hyldet af en hel nation. Han er begravet i domkirken i Uppsala. Men fremtiden for hans værdifulde samlinger var uvis.

I 1784 blev de solgt til en engelsk naturalist ved navn James Edward Smith. Efter hans død i 1828 blev samlingerne købt af The Linnéan Society of London, som den dag i dag værner om arven efter Linné.

LINNÉS elever

I Sverige er de mest berømte plantejægere Linnés elever. Selv kaldte han dem for apostle. Det var en skare unge mænd, som alle nærede stor hengivenhed for deres læremester og for faget. Af disse apostle begav seksten sig på jagt efter fremmede landes ukendte planter. Ekspeditionerne var farefulde og man deltog altid med livet som indsats. Af de toogtyve, der rejste ud, kom kun femten tilbage.

Flere af apostlene er, som bl.a. Johannes Fredericus Gronovius, Pehr Kalm, Pehr Löfling, Pehr Forskål, Johann Peter Falck, Daniel Carlsson Solander, Jacob Friedrich Ehrhart, Carl Peter Thunberg, Andreas Sparrman, Jonas Carlsson Dryander, Martin Vahl, Andreas Dahl samt Erik Acharius, blevet berømte for deres indsats.

CHRISTOPHER TÄRNSTRÖM (1711-1746)

Han blev født i Funbo i Uppland og fik sin uddannelse på universitetet i Uppsala. Han var den første af Linnés apostle. Christopher Tärnström sejlede i 1746 med det svenske ostindiske Kompagni til østen. Han nåede kun at arbejde her i to måneder, men sendte dog planter hjem. Han døde i 1746 på Pulo-Condore øen i det nuværende Vietnam. Hans efterladte papirer opbevares i Uppsala.

PEHR KALM (1716-1779)

Han blev født 1716 i Ångermanland og var uddannet ved universiteterne i Åbo og Uppsala

Pehr Kalm var naturforsker, opdager og landbrugsøkonom. Han arbejdede med planter i Uppsala, hvor han mødte Linné. Han var en af Linnés første elever. I perioden 1742-1745 rejste han i Sverige, Finland og Rusland. Han blev udsendt fra 1747-1751 for at udforske Nordamerika og Canada for at finde nye planter. Denne rejse resulterede ikke kun i naturhistoriske emner, men også i forskellige sociale, handelsmæssige, politiske samt religiøse aspekter. I 1761 skrev Pehr Kalm ”En resa til Norra America”. I Amerika mødte han Benjamin Franklin og besøgte John Bartram.

I ”Species Plantarum” har Linné anført, at Kalm har opdaget 90 arter, hvoraf 60 af dem var nye. I 1777 blev Pehr Kalm medlem af det Svenske Videnskabelige Akademi. Han døde i Åbo, Finland i 1779.

OLOF TORÉN (1718-1753)

Han blev født i Sätilla i Västergötland og fik sin uddannelse ved universitetet i Uppsala. I året 1750 rejste han med det svenske ostindiske Kompagni til Surat i Indien. Senere tog han til Canton i Kina. Torén sendte store samlinger hjem til Sverige, der nu opbevares ved The Linnaen Society i London. Efter hans død i 1753 i Näsinge i Bohuslän udgav man i 1757 "En ostindisk resa til Suratte, China 1750-1752".

CARL FREDRIK ADLER (1720-1761)

Han var født i Stockholm og fik sin uddannelse ved universitetet i Uppsala. Han sejlede et antal gange med det svenske ostindiske kompagni og sendte et stort antal naturhistoriske præparater hjem til Sverige. På sin sidste planlagte rejse døde han på Java år 1761.

FREDRIK HASSELQUIST (1722-1752)

Han blev født i Törnevalla i Östergötland og fik ligeledes sin uddannelse ved universitetet i Uppsala. I 1749 rejste han til Ægypten og Palestina for at lære om og dokumentere bibelske dyr og planter. Hasselquist sendte også planter hjem til Linné. Hans papirer og noter blev sendt til Sverige. Han døde i Smyrna i Tyrkiet. I 1757 udgav Linné på fire sprog "Iter palestinum eller resa til helliga landet 1749-1752".

PEHR G. OSBECK (1723-1805)

Han var født i Hålanda i Västergötland og fik sin uddannelse ved universitetet i Uppsala. Han studerede socialhistorie samt naturhistorie. Osbeck rejste bl.a. til Canton i Kina. Fra sine rejser i 1750-1752 bragte han sine samlinger hjem til Sverige. Disse samlinger opbevares nu i Sverige samt i England. I 1757 udgav han i Stockholm "Dagbok öfwer en ostindisk resa åren 1750-1752". Han døde i Hasslöv i Halland.

DANIEL ROLANDER (1725-1793)

Var født i Hälleberga i Småland og fik sin uddannelse ved universitetet i Uppsala. I 1755 arbejdede han i Suriname, herfra sendte han mange sjældne planter hjem til Sverige. Hans fund og noter blev udgivet i Danmark i 1811 "Diarium surinamense quod sub itinere exotico conscripsit Daniel Rolander". Han døde i Lund i 1793.

ANTON ROLANDSON MARTIN (1729-1785)

Han blev født i Reval i Estland/Rusland og fik sin uddannelse på universitetet i Åbo i Finland. Martin rejste i artske områder bl.a. til Spitsbergen. Han fandt ikke så meget, men sendte dog planter hjem. Han døde i 1785.

JOHAN PETER FALCK (1732-1774)

Var født i Kockstorp i Västergötland. Han fik sin uddannelse på Uppsala universitet. Falck deltog i perioden 1768-1774 i en ekspedition til Rusland ledet af en tysk videnskabsmand, Peter Simon Paulus. Man nåede helt til Kinas grænse. Han døde i Kazan i Rusland. Efter sigende begik han selvmord ved hjælp af opium.

DANIEL CARLSSON SOLANDER (1733-1782)

Daniel Carlsson Solander var født 19. februar 1733 i Piteå. Han var søn af en rektor. Han studerede under Linné ved universitetet i Uppsala og rejste derefter til England i 1760 for at promovere Linnés nye klassifikationssystem. Fra 1763 blev han assistent på British Museum. Senere blev han bibliotekar her. Han var i en periode forlovet med Linnés datter, Lisa Stena.

I 1768 tog Solander sammen med sin ven, en finsk videnskabsmand dr. Herman Spörring, som var ansat hos Joseph Banks, på James Cooks første rejse til Stillehavet med skibet "Endeavour". De kom til Australien, hvor de fandt den skønne bugt, som de kaldte Botany Bay. De opholdt sig næsten syv uger i dette område. De fandt og beskrev en mængde spændende planter.

Da de i 1771 kom tilbage til England, blev Solander sekretær og botaniker for Joseph Banks. De boede i Banks hus på Soho Square. I 1772 tog de til Island, Færøerne samt til Orkney øerne.

Solander opfandt et arkiveringssystem, en såkaldt Solander boks, der viste sig meget velegnet til at opbevare herbarium materiale i.

Solander døde i Banks' hjem på Soho Square den 16. maj 1782 i en alder af 49 år. Solander Gardens i den østlige del af London er opkaldt efter ham, ligesom Solander Island på New Zealand. Han har lagt navn til Solandra slægten samt til Nothofagus solandri.

GÖRAN ROTHMAN (1739-1778)

Han blev født i Husebybruk i Småland og blev uddannet ved Uppsala Universitet. I perioden 1773-1776 rejste han i Tunesien samt i Libien for det svenske videnskabs academi. Hans samlinger og ikke udgivne dagbog "En resa til Tripoli år 1773-1776" opbevares i Stockholm, hvor han døde i 1778.

JACOB FRIEDRICH EHRHART (1742-1795)

Jacob Friedrich Ehrhart var født 4. november 1742 i Holderbank i Schweiz. Han var elev af Linné og opholdt sig i Uppsala i perioden 1773-1775. Senere blev han direktør for den botaniske have i Hannover.

Han har skrevet: "Plantae cryptogamae Linn. Quas in locis ea Ehrhart" samt meget andet. Følgende planter er opkaldt efter ham: Bromus erharti, Carex ehrhartiana, Dactyphyllum ehrharti, Fritillaria erharti, Salix ehrhartiana, Syrenia ehrhartiana samt andre. Jacob Friedrich Ehrhart døde 26. juni 1795 i Herrenhausen, Tyskland.

CARL PETER THUNBERG (1743-1828)

Thunberg gik over i historien som Carl von Linnés mest succesrige elev og selv om han i mangt og meget var en betydelig mere spændende personlighed end sin kendte læremester, er det stort set, hvad de fleste mennesker ved om ham.

Hvem var mennesket bag den botaniker, som i slutningen af sit liv kunne brillere med titler som Commendeur av Kungliga Wasa-Orden og Hist. Naturalis Professor ved Kungliga Vetenskaps Akadamen i Uppsala, hvor han i 44 år udfyldte stolen efter sin læremester.

Tør og kedelig er det eftermæle, som Carl Peter Thunbergs samtidige giver ham. Spørgsmålet er blot, om han virkelig kan have været sådan en tørvetriller med det liv, han levede. Rummer man ikke nødvendigvis noget mere, når man som han er en dødsforagtende eventyrer, som ikke kun opdager 74 planteslægter og næsten 2.000 plantearter, som er helt nye for videnskaben, men også i bogstavelig forstand risikerer sit liv for dem? Noget som Linné aldrig selv gjorde, da han afskyede hede og sørejser.

Carl Peter Thunberg blev født 11. november 1743 i Jönköping. Da han som 7-årig bliver faderløs, beslutter hans fattige mor sig for at give sine to sønner ”en anstændig uddannelse”, hvilket for Carl Peter betyder en karriere inden for handel.

Men skæbnen vil det anderledes og bringer den nu 18-årige Carl Peter til Uppsala – og til Carl von Linné. Denne bliver opmærksom på den flittige students evner for medicin og naturhistorie og sørger for, at han får et stipendium til et udlandsophold.

I efteråret 1770 begiver den unge Thunberg sig ud på en rejse, som kommer til at vare ni år. I Amsterdam besøger han Linnés gamle hollandske venner, botanikerne Johannes og Nicolaas Laurens Burman, som bliver imponerede over Carl Peter Thunbergs viden.

En tanke fødes i hemmeligt samarbejde med Linné. Den går ud på, at Thunberg er velegnet til at blive sendt ud i verden for at indsamle og beskrive ukendte landes plante- og dyreverden, hvilket er noget helt nyt i videnskabens tjeneste.

Japan er slutmålet, men det er lukket land, hvor kun udvalgte hollændere slippes ind. Derfor må Thunberg først tilbringe et par år i den hollandske koloni i Sydafrika. Han bliver ansat som kirurg på ostindienfareren ”Schoonzigt”. Under den tre og en halv måned lange sørejse til Kapstaden dør 115 mand på skibet. Selv klarer han sig igennem en ondartet blyforgiftning.

Det sydlige Afrika er på den tid et udforsket område på verdenskortet. Thunbergs tre år lange udforskning af landet er et pionerarbejde. Det er her på Kap det Gode Håb, at han opdager blå blyrod, *Plumbago auriculata* og den rød-blomstrende orkide, *Disa uniflora* og dens blå slægtning, *Disa longicornu*.

Sammen med den franske forsker, Sonnerat, indsamler de 300 forskellige arter. Thunberg når at bestige Taffelbjerget 15 gange og foretager tre længere ekspeditioner til fjerne egne af kolonien. Han er i bekneb for penge og må begrænse sin udrustning til absolut minimum.

I forordet til sit 800 sider store værk om Kaplandets flora, ”*Flora capensis*”, bemærker han: ”Jeg tilstår åbent og uden skam, at jeg nok er den fattigste blomsterven, der har eksisteret, men samtidig den, der var optændt af den mest brændende iver”.

Rooibos (rød busk) blev opdaget af Khoikhoi-folket og bliver for første gang registreret af Thunberg i 1772. Rooibus er et træ. Udtræk drikkes af avancerede tedrikkere, men bruges nu også i vore dage af kosmetikbranchen.

Thunbergs ”iver” resulterer i, at han selv i dag er et kendt og agtet navn i Sydafrikas videnskabelige kredse. Resultaterne af hans udforskning af landets flora anses for at være grundlæggende og stadig aktuelle.

Eller som den sydafrikanske botaniker, Peter MacOwens, allerede i 1887 udtrykte det: ”Så længe blot én eneste botaniker vandrer i vores vidunderlige blomsterparadis, så længe vil også navnet Thunberg blive hædret i ærefuldt minde”.

For at gennemføre ekspeditionerne var Thunberg som andre ligestillede afhængige af økonomisk hjælp.

Da han igen var hjemme efter eventyret, var det på tide at betale for den kapital, der var investeret i ham. En måde at tilbagebetale gælden på var at opkalde en plante efter den generøse hjælper. Så Thunberg opkaldte mange planteslægter fra Kaplandet efter sine svenske venner.

Den europæiske tradition for at sende botanikere til Japan har eksisteret i lang tid. Det hollandske ostindiske kompagni havde sendt Engelbert Kaempfer (1651-1716). Han var tysk botaniker, som levede i Japan fra 1690-1692. Men det var ikke kompagniet, der sendte Carl Peter Thunberg til Japan i 1775.

Den 13. august 1775 står Thunberg foran sit livs rejsemål, Japan. Det tager syv rædselsfulde uger på havet at nå landet.

Efter tre års oplæring i den hollandske koloni i Sydafrika taler Thunberg nu flydende hollandsk og han kender spillereglerne for ”godkendte” udlændinge i det hermetisk tillukkede Japan: Forbudet mod at forsøge at lære japansk, dødsstraffen over enhver, der omgås befolkningen for intimt, foruden det, der venter den, som forsøger at sprede det kristne budskab.

Alle udlændinge, der får opholdstilladelse i Japan, interneres på den kunstige, flugt-sikre ø, Deshima, udfør Nagasaki. Øen var på alle sider omgivet af hegn.

Kun med megen list og kneb lykkedes det ham at opsnappe informationer og tiltuske sig en chance for af og til at botanisere frit omkring Nagasaki.

Han var en af de første vesterlændinge, der udforskede Japans flora, hvilket resulterede i en ”Flora Japonica”. Han gennemfører her nogle af sine største videnskabelige arbejder, som resulterer i, at hans navn bliver udødeliggjort i Japan.

Også hans rejsebeskrivelser bliver epokegørende. For første gang fik man nemlig viden om det for Europa så lukkede land.

En rejse gennem Japan for at blive præsenteret ved hoffet i Jedo blev dog den svenske botaniker forundt. Den tog mange måneder, og i den tid sørgede Thunberg for at botanisere langs rejsruten, om end uden tilladelse.

I 1779 foretog Thunberg en rejse for Kew til Japan. Fra denne rejse hjembragte han bl.a. fire kameliaer. Efter sigende er der kun én plante tilbage. Den står i et stort tempereret væksthuse i parken ved slottet Pillnitz i nærheden af Dresden. I dag er træet otte meter højt og elleve meter bredt og blomstrer hvert år med et væld af karminrøde blomster.

Thunberg har bl.a. fundet *Berberis thunbergii*, *Thunbergia alata* (Susanne med det sorte øje) samt *Thunbergia grandiflora*. *Fritillaria thunbergii* er opkaldt efter ham. Det samme gælder *Spiraea thunbergii* samt *Pinus thunbergiana*.

ANDREAS BERLIN (1746-1773)

Var født i Nordvik i Ångermanland og fik sin uddannelse ved Uppsala Universitet. Han rejste sammen med den engelske naturvidenskabsmand, Henry Smeathman, til Banana-øerne i Vestafrika i 1773, hvorfra han sendte planter hjem til Linné. Han døde kort efter sin ankomst i 1773 på Isles de los Guinea. Han samlinger er bevaret.

ANDERS SPARRMAN (1748-1820)

Han var født i Tensta i Uppland og fik sin uddannelse ved universitetet i Uppsala. Andreas Sparrman var både læge, naturforsker og opdagelsesrejsende. Han rejste meget, for det meste til Kina 1765-1767 og til Afrika på adskillige ekspeditioner i 1770erne samt i 1780erne. Imellem rejserne var han professor i Stockholm. På Cooks anden rejse var Andreas Sparrman sammen med Carl Peter Thunberg. De foretog i 1770erne en berømt botanisk ekspedition til Sydafrika og i 1787 til Kina og Ostindien. Efter Sparrman er opkaldt *Sparrmannia africana*.

Hans rejser var med til at kortlægge og danne grundlag for udarbejdelse af kort over det sydlige ocean, Australien og Sydamerika. Hans store samlinger er opbevaret i Stockholm. Hans dagbøger er udgivet i perioden 1783-1818. Han døde i Stockholm.

JONAS CARLSSON DRYANDER (1748-1810)

Jonas Carlsson Dryander var født 5. marts 1748 i Göteborg. Han var elev af Linné på universitetet i Uppsala. Senere rejste han til England og ankom til London 10. juli 1777

Fra 1782 blev han botaniker og bibliotekar hos Sir Joseph Banks. Han efterfulgte Daniel Solander i denne stilling. Han blev senere vicepræsident for Linné Selskabet. Blandt diverse publikationer har Dryander skrevet ”*Catalogus bibliothecae historico-naturalis Joseph Banksi*”, (1796-1800).

MARTIN VAHL (1749-1804)

Martin Vahl var født 10. oktober 1749 i Bergen. Han blev student i Bergen. Herefter studerede han medicin og botanik i København. Han fulgte især Johan Zoëgas forelæsninger og omvisninger i den kongelige botaniske have ved Amalienborg. Han studerede 1769-1774 i Uppsala hos Carl von Linné.

Fra 1774 arbejdede Vahl med pasningen af Den Kongelige Botaniske Have ved Amalienborg og senere med sammenlægningen med universitetets botaniske have i Kryсталgade til den nye botaniske have ved Charlottenborg. Botanisk Have flyttede til sin nuværende plads på voldarealet i 1872-1874.

Han rejste til adskillige europæiske lande samt til Afrika i perioden 1783-1785. Han opnåede et stort plantekendskab og blev en fremragende systematiker i Linné's ånd. Han fik stor betydning, men nåede ikke Linné's omfattende begavelse.

Vahl blev professor ved ”Det Naturhistoriske Selskab” i København i 1786 og blev professor ved Københavns Universitet mellem 1801-1804.

Martin Vahl overtog udgivelsen af ”Flora Danica” efter O. F. Müller og udgav seks hæfter med i alt 360 plancher. Vahls skrifter spiller stadig en stor rolle for den botaniske forskning. Hans hovedværker er ”Symbolæ botanicæ” samt ”Enumeratio plantarum”. Martin Vahl døde 24. december 1804.

ADAM AFZELIUS (1750-1837)

Var født i Västergötland og fik sin uddannelse ved universitetet i Uppsala.. Han deltog i perioden 1792-1796 i en engelsk ledet ekspedition til Sierra Leone. Han var en videnskabelig pioner. Hans samlinger er spredt til et antal museer i Europa. Afzelius dagbog ”Sierra Leone Journals 1795-1796” opbevares i Uppsala. Han døde i 1837.

ANDREAS DAHL (1751-1789)

Andreas (Anders) Dahl var født 17. marts 1751. I 1770 blev han optaget på universitetet i Uppsala, her studerede han under Linné. Efter afgang fra universitetet tog han til Göteborg og fik arbejde på det botaniske museum. I 1786 modtog han den medicinske doktorgrad ved universitetet i Kiel. Han blev senere lærer i medicin og botanik ved akademiet i Åbo, det nuværende universitet i Helsingfors. Andreas Dahl var en kendt botaniker. Han har bl.a. udgivet ”Observationes botanicæ circa Systema vegetable”. Efter ham er Dahllila slægten opkaldt.

ERIK ACHARIUS (1757-1819)

Erik Acharius er født 10. oktober 1757 i Gävle. Han kom til universitetet i Uppsala 1773 og var en af Linné’s sidste elever. Han blev student som 17-årig. Han arbejdede senere på Kongelig Videnskabs Akademi i Stockholm, hvorefter han afsluttede sine medicinske studier på universitet i Lund 1782. Han blev senere direktør for hospitalet i Vadstena og i 1803 professor.

Acharius tilhørte den unge generation af svenske botanikere, som fortsatte det, som Linné ikke havde gjort færdigt. Acharius blev specialist i arten lav. Linné havde sat dem i én slægt, men Archarius delte dem i fyrre afgrænsede slægter. Acharius kaldes lichenologiens fader. I 1796 blev han medlem af Det Kongelige Svenske Videnskabs Akademi og i 1801 medlem af The Linnean Society of London. Han døde i Vadstena i 1819.

Efter hans død solgtes hans lav-samling til Helsingfors botaniske museum. Store dele af hans herbarium findes i Lunds botaniske museum. Der findes ligeledes opbevaringer i Uppsala. Følgende planter er opkaldt efter ham: Acharia, Rosa acharii samt Conferva acharii.

Han har bl.a. skrevet følgende værker: ”Lichenographiæ suecicæ prodomus” samt ”Lichenographia universalis”.

To af Linné’s bedste elever omkom på rejser, nemlig:

PER LÖFLING 1729-1756)

Per Löfling var bondesøn fra Tollfors i Gästrikland. Det var oprindeligt meningen, at han skulle læse til præst, men kom efter indflydelse af Linné til at beskæftige sig med botanik. Allerede som tyveårig blev han doktor på en afhandling om træer. Det var derfor oplagt for Linné, da han i 1751 blev kontaktet af den spanske konge om en beskrivelse af Spaniens flora, at vælge Löfling til opgaven. Målet var, at Löfling skulle sende en fuldkommen samling af spansk flora og fauna hjem til Linné i Sverige. Dette nåede han dog aldrig.

I stedet tog han efter spansk ønske med på en ekspedition til Sydamerika i året 1754. Ekspeditionens opgave var at beskytte grænserne mod portugiserne samt holde englændere, franskmænd og hollændere ude af Guyana og fra at trænge længere ind på kontinentet. Löfling var kun godt tyve år gammel, da han tog af sted til Sydamerika. Han blev beskrevet som en høj og stilig yngling og omtales som en behagelig og vindende person. Han knyttede mange venskabsbånd til spanske botanikere. Han var samtidig meget medvidende om sit høje videnskabelige niveau. Han var Linnés dygtigste elev og følte sig spanierne overlegen. Spanierne havde altid foretrukket Tournefort frem for Linné.

Under opholdet i Sydamerika blev han alvorligt syg og døde i Venezuela af feber i 1756. På dødslejet blev han omvendt til katolicismen. Linnés sorg var ubeskrivelig og efter Löflings død udsendte Linné hans breve og plantebeskrivelser i en bog med titlen ”Per Löflings spanske rejse.

PETER FORSSKÅL (1732-1763)

Samme sørgelige skæbne og tidlige død fik den berømte botaniker Peter Forsskål. Han blev født i Helsingfors og fik sin uddannelse ved universiteterne i Uppsala samt i Göttingen i Tyskland. Han var en af de seks deltagere i Frederik V's store ekspedition til ”Det lykkelige Arabien” 1761-1766. Det var en af de første egentlige videnskabelige ekspeditioner, der udgik fra Europa. Carsten Niebuhr fra Lüdingworth i Ditmarsken var med. I byen Taes fandt de Mekka-balsamtræet (*Commiphora opobalsamum*), et af målene for ekspeditionen, fordi Linné havde drømt om at se en blomstrende gren af træet før sin død. Medens Forsskål botaniserede omkring Cairo, blev Niebuhr gode venner med morgenlændingene, som de kaldte araberne. Peter Forsskål var den første, der beskrev dyrelivet samt planterne ved Det røde hav. Carsten Niebuhr var den eneste overlevende af ekspeditionens medlemmer. Han reddede størsteparten af ekspeditionens papirer.

Peter Forsskål led malariadøden i Jerim i Saudi-Arabien i 1763.

Linné har mindet ham med slægten *Forsskaohlea*, som Forsskål selv havde sendt frø af til Linné. Det vakte stor forargelse, at Linné netop havde mindet ham med denne slægt af Nælde-familien. Denne nælde betegnedes som værende særdeles stivhåret, sej og vedhængende. Carsten Niebuhr skal være blevet helt ude af sig selv af vrede, da han hørte om det.

Men – Linné kendte sine elever særdeles godt og satte Forsskål meget højt. Linné vidste, at Forsskål var kendt for sit temperament.

CAROLUS LINNAEUS den YNGRE (1741-1783)

Carl von Linné den yngre eller Linnaeus filius blev født 20. januar 1741. I en alder af ni år blev han optaget på universitetet i Uppsala. Hans lærere var Pehr Löfling, Daniel Solander samt Johann Peter Falck. I 1763, i en alder af 22 år, efterfulgte han faderen som leder af praktisk medicin. Dette skabte uro hos hans samtidige kolleger, da han, uden at have taget de nødvendige eksaminer, blev udnævnt til professor.

Til forskel for faderen var sønnens skrifter yderst beskedne. Junior har bl.a. skrevet ”Supplementum Plantarum systematis vegetabilium”. Værket bestod hovedsageligt af faderens og dennes elevs beskrivelser med få tilføjelser fra sønnen. Han arvede faderens skrifter og samlinger og arbejdede for at bevare dem. Han døde i London barnløs 1. november 1783. Hans mor solgte derefter samlingerne til den engelske botaniker, Sir James Edward Smith, som senere efterlod dem til The Linnean Society i London.

OLOF PETER SWARTZ (1760-1828)

Olof Peter Swartz var elev af Linné den yngre. Han blev botaniker og rejste til Vestindien, Nordamerika, Jamaica, Puerto Rico, Haiti og Cuba i perioden 1783-1787. Efter hjemkomsten blev han udnævnt til professor ved en ny haveskole i Stockholm. Denne var ejet af Det Kongelige Svenske Videnskabsakademi.

Olof Peter Swartz er mest berømt for sine taksonomiske studier af planter på baggrund af deres verdensudbredelse. Han har bl.a. skrevet: ”Observationes Botanicae quibus Plantae Indiae Occidentalis”.

JENS VAHL (1796-1854)

Jens Vahl var søn af Martin Vahl, han blev som sin far botaniker. I perioden 1822-1826 foretog han rejser i det nordlige Sverige. Fra 1828-1830 rejste han i Grønland. Han beskrev den grønlandske flora. I 1836 kom han hjem til Sverige efter en rejse til Nordnorge og Spitsbergen.

JANE COLDEN (1724-1766)

Jane Colden blev født i New York 27. marts 1724. Hun blev Amerikas første kvindelige botaniker. Hun brugte Linnés klassifikationssystem. I perioden 1753- 1758 katalogiserede hun 300 arter fra Hudson River Valley. Hun udgav den første illustrerede oversigt over staten New Yorks flora. Linné modtog rapporter over hendes opdagelser.

GEORG CHRISTIAN EDLER von OEDER (1728-1791)

Georg Christian Edler von Oeder var født 3. februar 1728 i Bayern. Han læste medi-

cin, botanik og flere andre fag ved universitetet i Göttingen. Han blev dr.med. i 1749, hvorefter han bosatte sig som læge i Slesvig. J. H. E. Bernstorff hentede ham til København, hvor han skulle beklæde et professorat i botanik. Universitetet ønskede ikke dette, og det blev da også forpurret via en skandaløs behandling af Oeder ved hans offentlige disputats, før han kunne tiltræde. Disputatsen blev forkastet, ikke pga hans faglige kundskaber, men pga hans latin kundskaber. Herefter udnævnte kongen Oeder til kongelig professor i botanik, og han blev direktør for en botanisk have, som skulle anlægges ved Amaliegade.

Oeder planlagde udgivelsen af "Flora Danica" og påbegyndte værket. Han var i Norge på en indsamlingsrejse i årene 1756-1761. På denne rejse satte han sig grundigt ind i de norske forhold og han sendte indberetninger til J. H. E. Bernstorff, som var udenrigsminister.

På sine rejser kom Oeder aldrig til Sverige. Han besøgte derfor aldrig Linné. Det tilskrives det forhold, at Oeder var elev af den berømte tyske naturforsker, Albrecht von Haller, som var modstander af Linnés botaniske bestemmelsessystem.

I perioden 1761-1771 udgav Oeder de ti første hæfter af "Flora Danica", i alt 600 tavler. Han var på mange måder forud for sin tid. Oeder var også statsøkonom og fik navnlig i Struenses periode en del indflydelse på landvæsensforholdene. I kølvandet på Struenses fald blev han udnævnt til landfoget i Oldenburg. På det tidspunkt var det allerede kendt, at Oldenburg skulle udgå af monarkiet som led i et magtskifte med de russiske gottorper. Der var på det nærmeste tale om en landsforvisning af ham.

Oeder bevarede sit embede i Oldenburg resten af sit liv, men fastholdt sin interesse for Danmark og udgav adskillige skrifter vedrørende Danmark og danske forhold. Han døde 28. januar 1791.

Oeder har fået opkaldt flere planter efter sig, bl.a. Oeders trolldurt, *Pedicularis oederi*, Vahl in Hornem. Denne plante er afbildet som tavle 30 i "Flora Danica".

JOHAN REINHOLD FORSTER (1729-1798)

Johan Reinhold Forster var født 22. oktober 1729 i Tczew, tyve miles syd for Gdansk i den polske del af Preussen. Hans familie var oprindeligt den adelige Forrester familie i Skotland, men hans oldefader måtte efter, at familien under Oliver Cromwell havde mistet næsten alt, emigrere.

Johan studerede teologi ved universitetet i Halle og virkede derefter som præst. Sammen med sin søn Georg rejste han i 1766 til England. Her underviste han på et akademi i Warrington. Han tog herefter til London, hvor han blev en kendt naturhistoriker.

Da James Cook skulle på sin anden rejse, skulle Joseph Banks have været med, men trak sig i sidste øjeblik. Forster og hans søn tog derefter imod tilbudet. De rejste ud i 1772 og kom tilbage i 1775. Medens de var i Cape Town, ansatte Forster Anders Sparrman som sin assistent.

Både far og søn skrev detaljerede dagbøger over alt, hvad de så på rejsen. De skabte også store samlinger. Efter hjemkomsten skrev Forster "Observations made during a Voyage round the World". Desværre var deres indkomst ikke særlig stor, så de fleste af sønnens tegninger måtte sælges til Joseph Banks.

I november 1779 blev Johan Reinhold Forster professor i naturhistorie og mineralogi ved universitetet i Halle. Han forblev her til sin død 9. december 1798.

LOUIS-ANTOINE de BOUGAINVILLE (1729-1811)

Louis-Antoine de Bougainville var matematiker, militærperson, forfatter, diplomat og opdagelsesrejsende. Han huskes især for verdensomsejlingen, beskrevet i bogen "En rejse jorden rundt".

Han var den første franskmænd, der krydsede Stillehavet. Han er endvidere kendt som den første søfarer, der havde videnskabsmænd med ombord som en del af mandskabet

I år 1766 sendte han sit provianteringsfartøj "l'Étoile" til Rio de Janeiro. Om bord på fartøjet befandt sig flere videnskabsmænd, heriblandt botanikeren Phillibert Commerson.

PHILLIBERT COMMERSON (1727-1773)

Phillibert Commerson var født 18. november 1727 i Châtilon les Dombes i Frankrig. Han studerede medicin og botanik i Montpellier. I 1747 blev han doktor. På en anmodning fra Carolus Linnaeus samlede og katalogiserede Commerson fisk fra Middelhavet til brug for museet i Stockholm.

I 1756 vendte han tilbage til Châtilon les Dombes og blev her beskæftiget med at skabe en botanisk have. I 1766 ledsagede han Bougainville på dennes jordomsejling. På denne rejse så Commerson i Magellan strædet en særlig delfinart, som senere blev opkaldt efter ham.

På samme rejse opdagede han den fantastiske lian, med de små gule blomster, omgivet af højblade i stærke farver. Han opkaldte senere planten efter ekspeditionens leder, Bougainville. Dens artsnavn, *Glabra*, adskiller den fra *Bougainvillea spectabilis*, hvis blade ikke er glatte, men har en fløjlsagtig behåring på undersiden.

Commerson var en dreven observatør. Han studerede befolkningen og kulturen på Tahiti og fik en helt anden opfattelse af befolkningen, end tidligere rejsende fra Europa havde haft. I 1766 skrev han efter besøget på Tahiti: "Jeg kan forsikre jer om, at denne ø er det eneste sted på jorden, hvor der findes mennesker, som ingen laster har"

Hver gang, der var et stop på ekspeditionen, studerede og indsamlede han planter. Han har indsamlet over 3.000 nye plantearter.

På tilbagerejsen til Frankrig forblev han tilbage på Mauritius for at botanisere dér samt på øen Madagascar. Han døde på Mauritius 13. marts 1773 i en alder af 45 år. Han har indført slægten *Hydrangia* i Frankrig. Efter ham er navnene *commersonia* samt *commersonii*.

WILLIAM BARTRAM (1739-1823)

William Bartram var født i Kingsessing, Pennsylvania. Han var søn af John Bartram og ledsagede faderen på mange af dennes rejser, bl.a. til Catskill Mountains og til Florida. Han var meget dygtig til at tegne de plantearter, som faderen havde indsamlet.

William Bartram gjorde også et stort arbejde for at vedligeholde faderens have. Han tilføjede også haven mange sjældne arter.

I 1773 tog William af sted på en fire-årig ekspedition gennem otte sydlige indbyggerområder. Han lavede mange billeder og beskrev den lokale fauna og flora samt de lokale indianere. Han skabte et stort samarbejde med Ahaya, som var leder af Seminole stammen. I 1774 festligholdt høvdingen Bartrams besøg i sin hovedby Cuskowilla. Her fortalte Bartram, at han var interesseret i at studere de lokale planter og dyr. Dette morede høvdingen sig meget over og kaldte Bartram "Puc-puggee" eller "the flower hunter" – men han gav ham frie hænder til at udforske territoriet.

Bartram vendte tilbage til Philadelphia i januar 1777. Han tilbragte sine sidste år med at arbejde i Bartram Garden. Igennem denne periode fuldfandt han den mest komplette liste over fugle, der var kendt på den tid.

I 1791 skrev han en af de bøger, der på den tid var betragtet som en af de bedste om Amerikas naturhistorie. "Travels through North and South Carolina, Georgia, East and West Florida, the Cherokee Country, etc" Denne bog har givet inspiration til mange romanforfattere.

De sidste år af sit liv tilbragte Bartram med roligt arbejde og studier i sit hjem og have. Han afslog flere opfordringer til at undervise i botanik. Han afslog også en opfordring fra Thomas Jefferson om at deltage i en ekspedition til Red River i Louisiana området i 1806. William Bartram døde i sit hjem i Kingsessing i en alder af 84 år.

(se endvidere senere under afsnittet "Indsamling af azalea")

SIR JOSEPH BANKS (1743-1820).

Han var født 2. februar 1743 i London og var den, der gjorde planteindsamling til en profession. Hans største passion, botanikken, dominerede hele hans liv. Han læste botanik, bl.a. på Eton og det var forventet, at han lige som andre tog på den store uddannelsesstur til Europa for at afslutte sin uddannelse.

Men til alles overraskelse og misfornøjelse tog han til Labrador og Newfoundland for at studere planter, dyr og mineraler.

Det var en farlig del af verden og hans familie troede, at han havde mistet forstanden. Han blev der i ni måneder, skabte sin første samling af planter og udstod sin læretid som plantesamler.

I 1767 introducerede han *R. canadense*. Denne art var i 1762 blevet beskrevet af Carl von Linné.

I maj 1767 blev han sendt ud på indsamling til Wales og NV England. Herfra blev han sendt til Tahiti, hvor han ankom april 1769. Han studerede her den fantastiske tropiske vegetation. Samme år i august forlod han Tahiti og ankom i oktober til et land, som viste sig at være New Zealand. Kaptajn James Cook var leder af denne ekspedition. Her på New Zealand skabte Banks sig en bemærkelsesværdig samling af planter.

På denne verdensomsejling, hvor bl.a. New Zealand blev opdaget var Daniel Solander der var elev af Linné, med.

Den 19. april, året efter, nåede de til New South Wales. Kaptajn Cook var så begejstret for vegetationen i New South Wales, at han kaldte den senere Sydney havn for Botany Bay. Her var en ødsel overflod af planter.

I 1771 indsamlede han *Leptospermum scoparium*, *Gaultheria mucronata* samt *Sophora tetraptera*.

Ruten gik herefter over New Guinea, Hollandsk Ostindien og derefter til Kap Det Gode Håb, hvor man igen var dybt imponeret over den pragtfulde flora.

Man vendte tilbage til England i 1771. Totalt havde rejsen indbragt 1.300 nye plantearter og 110 nye slægter. Alle var pressede og tørrede. Han fandt bl.a. *Banksia integrifolia* samt *Callistemon citrinus*.

Efter en periode i England var han på en ekspedition over Western Island til Iceland (Island).

Banks var en nær ven af kongen, Georg III, og var nu blevet uofficiel direktør for Kew Gardens. Han udviklede Kew til at være et internationalt botanisk center.

Han havde sit hjem på Soho Square, hvor han havde et fremragende bibliotek og en herbariesamling.

Gennem sine egne erfaringer vidste han, at det var umuligt at basere sig på plantesamlere, der var amatører og at man derfor måtte sende professionelle ud på planteindsamling. Den første var Francis Masson, som han ville sende til Sydafrika.

Herudover Archibald Menzies, der var læge og botaniker. Denne sendte frø hjem af abetræet, *Araucaria araucana*.

På en rejse i Nordamerika sammen med George Vancouver i perioden 1791-95 opdagede Menzies i staten Washington, *R. macrophyllum*. Han fandt også den plante, der fik navnet *Menziesia ferruginea*.

Banks sendte Dr. Clarke Abel til Kina for at samle roser og liljer. Han støttede andre indsamlere, såsom Allan Cunningham.

Han støttede også unge botanikere og anbefalede bl.a. den unge James Edward Smith at købe herbarie, bibliotek samt samling fra Carl Linné i 1783.

Joseph Banks blev interesseret i at skaffe træpæoner til Kew. Han bad Alexander Duncan, der var læge ved Det Ostindiske Kompagni, om at finde en kinesisk træpæon og bringe den tilbage til England. Som resultat heraf kunne Joseph Banks i 1789 lede udplantningen af det første eksemplar i Kew. Den blomstrede i 1793. Fyrre år senere blev samme træpæon beskrevet som 2,5 m høj og 3 m bred. Den første træpæon blev navngivet *Paeonia moutan banksii*. Den overlevede indtil 1842, da den under et byggeri blev ødelagt. I 1787 indførte Banks *Paeonia suffruticosa*. Han kultiverede sin første plante i sin have i Spring Grove, Isleworth uden for London.

Der var senere mange forsøg på at få træpæoner til England. I 1826 var der kun fem varianter, der blev dyrket med succes.

I 1788 introducerede han fra Australien *Banksia integrifolia* samt *Callistemon citrinus*. Fra New Zealand i 1789 *Phormium tenax*.

Alt i alt var Banks ansvarlig for indførelse af ikke mindre end 7.000 nye planter. Det var hans fortjeneste at sætte skik på planteindsamling, hvilket holdt engelske planteindsamlere i forgrunden i mange år.

Han har med sine verdensomspændende opdagelsesrejser indledt en æra med engelske plantejægere.

Kaptajn Cooks succesrige jordomsejling havde skabt en stor interesse for alt eksotisk, ikke mindst planter. Fra en af disse rejser indførtes *Magnolia denudata* (1780). Men det var klart for Banks, der nu var direktør for Kew Botanical Garden, at skulle man have fat i alle herlighederne, måtte indsamlingerne sættes i system. Det var ikke længere nok at forlade sig på sømændenes goodwill.

Hvad det nu var nødvendigt, var at financiere, udstyre og udsende indsamlere til bestemte dele af verden, for at indsamle levende planter, frø, løg og lignende og sende materialet tilbage til England på hurtigste måde.

I kraft af sin position som direktør for Kew lykkedes det at få Georg III til at forstå vigtigheden af at sende folk ud til bl.a. Sydafrika, hvor Banks havde set den rige flora.

Den mand, som han havde udset til at blive Kews nye professionelle indsamler måtte være hård, intelligent, iderig, en god botaniker, som havde øje for gode planter og frem for alt en dygtighed som en første klasses gartner.

FRANCIS MASSON (1741-1805).

Banks havde fundet ham på Kew, Francis Masson. Denne havde lært sig selv botanik og han var i øvrigt en god forfatter.

Ekspeditionen til Sydafrika faldt sammen med Cooks anden tur, så Masson kom med skibet til Cape Town.

Masson rejste sammen med naturforskeren Johan Reinhold Forster og dennes søn Johann Georg Adam Forster. Unge Forster havde ikke noget tilovers for Masson og hans far var af natur meget jaloux over for andre, der havde mere succes end ham selv og hans søn.

I slutningen af oktober 1772 kom Masson til Cape Town, hvor han traf en skandinav, Franz Pehr Oldenburg, som havde arbejdet for det hollandske ostindiske kompagni. Oldenburg var en foretagsom, praktisk og hård mand og en ideel ledsager for Masson, som kun havde oplevet fredelige forhold på Kew og som ikke havde nogen erfaring i at rejse og opdage.

Her i Sydafrika blev han nu stillet overfor en barsk tilværelse og et sparsomt koloniseret land. Oldenburg kendte landet, talte hollandsk. Han var derfor den rette til at støtte Masson i dennes læretid som opdagelsesrejsende.

Netop udenfor Cape Town kom Masson ud for farer og voldsomheder, som kom til at kendetegne hele hans tid som plantesamler.

Masson foretog flere botaniske ekspeditioner og gjorde forbløffende mange fund, bl.a. af pelargonier samt erica. I Cape Town mødte han en anden botaniker, Carl Peter Thunberg, som havde været elev hos Linné i Uppsala. De to blev venner og besluttede at rejse sammen længere ind i landet.

Det var et ideelt partnerskab. Thunberg havde den videnskabelige ekspertise, medens Masson var havemanden med sans for fine planter. Det var vanskeligt at finde to mere forskellige karakterer.

Det var i 1773, de to foretog deres første ekspedition, der var en rejse såvel rig på oplevelser, som fine botaniske opdagelser. De måtte mange gange krydse floder, hvor vandet nåede op til deres sadler, medens solen var brændende hele dagen. De fandt en masse nye arter, f.eks. succulenter, cotyledon, euphorbia samt *Strelitzia reginae*

I mere end fire måneder rejste de gennem det vildsomme land, men de fandt, hvad de kom for. De fandt mange pragtfulde planter, som formede landskabet i en overdådighed.

Da de kom tilbage til Cape Town, tilbragte de lang tid med at sortere, pakke samt forberede til afsendelse til England. På et tidspunkt traf de Lady Ann Monson, som langt ude var i familie med Charles II; hun var botaniker. Linné havde hørt om hende og opkaldte Genus *Monsonia* efter hende.

I 1774 startede deres næste rejse. Under denne rejse mødte de stor hjælpsomhed fra de hvide farmere; men Masson var konstant fyldt med vrede over den måde, de indfødte blev behandlet på.

På denne rejse fandt de *Protea cynaroides* og *Amaryllis belladonna*.

I slutningen af 1775 returnerede Masson til London. Hans succes overgik selv Banks største forhåbninger. Masson blev optaget blandt de lærde.

Thunberg og andre botanikere ville gerne have en plante opkaldt efter Masson, men Masson ville ikke tillade dette uden godkendelse fra Linné.

Masson skrev derfor 26. DEC 1775 et brev til Linné, hvori der bl.a. stod følgende: "Den vedlagte art, som jeg tror, er en ny slægt, om hvilken min ven, Dr. Thunberg, har det store ønske om at opkalde efter mig navnet - *Massonia*. Uanset denne goodwill har jeg afslået at modtage denne ære fra andre end den store Linnaeus, som jeg ser som botanikkens og naturhistoriens fader".

Efter de storslåede oplevelser i Sydafrika, var det kedsommeligt for Masson at arbejde på Kew.

I 1778 blev han igen sendt ud, denne gang til Madeira, Tenerife, Azoerne samt Spanien. Fra de tre første steder fik han enorme samlinger af planter, men han nåede ikke til Spanien.

I stedet tog han til Barbados, Antigua, St Eustatius, St Christopher, Nevis, St Lucia samt Grenada.

Mens han opholdt sig på Grenada, blev øen angrebet af franske styrker. Han blev taget til fange. Fangenskabet mærkede ham for resten af livet. Næsten hele hans indsamling blev ødelagt, medens man ventede på skibslejlighed og undervejs hjem mistede han alt under en orkan.

Masson var nu tilbage i Kew Gardens. Direktøren skrev til kongen og anmodede ham om at støtte Masson. Han skrev bl.a.: "Efter ti års ekspedition i marken har Masson nu udviklet sig til en fin botaniker" - samt videre: "Jeg er overbevist om, at den berømte rejse til Levant, som monsieur Tournefort gennemførte efter ordre fra Kong Ludvig XIV, ikke har skaffet finere planter til Paris' haver end Mr Massons rejse til Sydafrika har bragt til Kew". Masson fik herefter et årligt beløb fra kongen.

Masson foretog sin næste rejse til Sydafrika oktober 1785. De politiske omstændigheder gjorde, at denne rejse ikke blev nogen succes. I 1787 introducerede Masson *Tulipa breyniana*.

Efter nogle andre rejser kom han i 1795 tilbage til England. I 1796 fandt han *Zantedeschia aethiopica* i Syd Afrika.

I 1797 tog han på en rejse til Nordamerika. Undervejs blev man angrebet af sørøvere, men efter mange genvordigheder nåede han til Canada.

Ifølge Kews lister over indkommet materiale står der, at Masson sendte frø af *prunus*, *eschepia*, *trillium*, *trifolium*, *kalmia m.m.* - alt i alt 24 nye arter. Masson fandt aldrig *primula*. Han har også fundet *Erica tomentosa* samt *Geranium spinosum*.

Han døde i Montreal 23. december 1805, langt fra hjem og venner.

Hans bidrag til haver og botanik var enorm. Næsten halvdelen af alle kendte pelargonier er indsamlet af ham.

Hans skitser og tegninger af planter fra Sydafrika befinder sig nu på British Museum. Han var Englands første officielle plantesamler. Han har tilføjet 400 nye arter til Kew.

Selvom de er almindelige i dag, kan man godt forestille sig den forbavselse, det har vakt, da man i 1795 fra Kew sendte følgende planter, der var indsamlet af Masson, til Kejserinde Katarina af Rusland:

Amaryllis belladonna, *Strelitzia reginae* samt en *Arum* lilje.

Efter Massons død skrev en berømt havemand følgende: "Masson har gjort så meget for botanikken og naturvidenskaben, så han fortjener at have et varigt minde for sin beskedenhed, gode gemyt, generøsitet samt store nytte".

Dette minde blomstrer hvert år over hele verden i private haver og offentlige parker, hvor efterkommere af hans fund eksisterer.

THOMAS JEFFERSON (1743-1826)

Thomas Jefferson, der var amerikansk præsident fra 1801-1809, har designet mange haver incl. hans egen. Han skrev engang: "Selvom jeg er en gammel mand, er jeg stadigvæk en ung gartner". Han har også sagt: "Intet er så dejligt som at arbejde med jorden og ingen kultur er sammenlignelig med haven".

I 1803 fik han Kongressens tilladelse til at skabe et ekspeditionskorps med det formål at udforske det vestlige Amerika. Han kaldte det "The corps of discovery". Det blev ledet af Jeffersons sekretær Meri Wether Lewis og dennes ven William Clark.

ANDRÉ MICHAUX (1746-1803)

André Michaux var født 8. marts 1746 i Satory ved Versailles. Han lærte sig græsk og latin. Efter et ægteskab på kun 11 måneder døde hans kone i barselsseng efter at have født ham en søn. Han begyndte herefter at studere botanik. I 1779 tibragte han nogen

tid med at botanisere i England og i 1780 udforskede han Auvergne, Pyrenæerne og den nordlige del af Spanien.

Den franske regering sendte ham i februar 1782 på en botanisk ekspedition til Persien. Han var ledsaget af Jean Francois Rosseau. Denne rejse fik en dårlig start, idet araberne frarøvede ham al hans udrustning Han reddede dog sine bøger. Han fik hjælp fra perserne, fordi han havde kureret shahen for en sygdom. I juni 1785 vendte han tilbage til Paris medbringende et fint herbarium. Han introducerede også adskillige planter fra Østen, som fik plads i de botaniske haver.

Han blev udnævnt af Louis XVI til kongelig botaniker. Michaux havde et ønske om at komme til Tibet og Kasmir, men den franske regering ville hellere sende ham til Amerika og samme år blev han sendt derover for at finde planter og træer, der kunne være af værdi for Frankrig. Han rejste sammen med sin 15-årige søn, Francois Andre, gennem Canada, Nova Scotia og Nordamerika. I ti år fra 1786 skabte han sig en base i form af en have i Charleston, South Carolina. Herfra foretog han mange ekspeditioner til forskellige områder af Nordamerika. Under disse rejser beskrev og navngav han mange arter. Han indsamlede planter og frø og sendte dem til Frankrig. På samme tid introducerede han mange arter til Amerika fra forskellige dele af verdenen, heriblandt Yellowwood træet, sasanqua, camellia, osmanthus, ginkgo med flere. I Philadelphia mødte han William Bartram og han mødte også Benjamin Franklin. Han besøgte George Washington på "Mount Vernon".

Fra foråret 1787 var han sammen med den skotske botaniker John Fraser. De tog til Savannah River i Cherokee territoriet. Her fandt Michaux *Shortia galacifolia*, som han navngav efter en botaniker fra Kentucky, Charles W. Short (1794-1863). William Bartram har udtalt, at Michaux kunne finde nye arter i områder, som både John Bartram og William Bartram havde gennemløbet. Michaux arbejdede meget gerne alene og overnattede mange gange under åben himmel.

I Tennessee fandt Michaux *Magnolia integrifolia*. I Frankrig var der mange, der ville opkalde træet efter ham som *Magnolia michauxii*.

På sin vej hjem til Frankrig i 1797 forliste hans skib og han mistede det meste af sin samling. I 1800 sejlede han med en ekspedition til Australien, men forlod skibet i Mauritius. Han tog herefter til Madagascar for at udforske denne ø. Han døde i oktober 1803 efter angreb af tropisk feber.

Hans arbejde som botaniker foregik for det meste i felten. Han har forøget kendskabet til mange flere arter fra Østen og fra Amerika, end man før havde vist noget om. Mange planter er opkaldt efter ham, bl.a. *Lilium michauxii*, *Saxifraga michauxii*, *Rhus michauxii* Sargent, *Astragalus michauxii*, *Asclepias michauxii*, *Polypodium michauxii*. Han har skrevet to betydningsfulde værker om nordamerikanske planter "Histoire des chenes de l'Amérique septentrionale" samt "Flora Boreali-Americana".

Michaux har fundet 293 nye arter i nordøst og central Amerika. Desuden 283 nye arter i Georgia. Han har rejst fra Florida i syd til Hudson Bay i vest.

Michaux har bl.a. fundet følgende planter: *Magnolia macrophyllum*, *Viola hartata*, *Claytonia carolina*, *Trillium grandiflorum*, *Sedum ternatum*, *Caulophyllum thalictroides*, *Rhododendron catawbiense*, *Rhododendron canescens*, *Rhododendron*

minus, *Diphylleia cymosa* samt *Rhododendron calendulaceum*, som William Bartram var meget begejstret for.

Michaux's originale håndskrevne journaler er opbevaret i USA. De blev doneret af hans søn Francois André til American Phillisophical Society i Philadelphia.

(se endvidere senere under afsnittet "Indsamling af azalea")

JOHN FRASER (1750-1811)

John Fraser var skotsk botaniker. I en periode fra 1787 rejste han i Amerika sammen med Andre Michaux.

John Fraser har fundet: *Magnolia fraserii*, *Rhododendron catawbiense*, *Pieris floribunda*, *Abies fraserii* samt *Ficus fraserii*.

ARCHIBALD MENZIES (1754-1842)

Archibald Menzies blev født i Styx, Culdars i Skotland. Næsten alle i denne skotske slægt var enten gartnere eller botanikere. I et ældre skrift ses, at der på et tidspunkt på én gang var beskæftiget syv af slægtens medlemmer som gartnere i slottets have. Det var i denne park, at Archibald Menzies fik sine første lektioner i botanik og det var også her, han fik plantet nye varianter af træer, som han havde opdaget på sine rejser. Menzies studerede såvel medicin som botanik i Edinburgh. Han gik herefter ind i flåden og kom bl.a. som læge til Halifax i Nova Scotia. Under opholdet her blev han mere og mere interesseret i botanik. Hans chef sendte et brev til Sir Joseph Banks og introducerede ham til Kew Gardens. Han blev herefter sendt ud som læge på en ekspedition rundt Kap Horn til den nordlige del af Stillehavet, en rejse som tog næsten tre år. Fra denne rejse sendte han en mængde planter hjem.

Han blev meget anerkendt som botaniker og blev af den engelske regering i 1790 sammen med kaptajn Vancouver sendt ud på en ekspedition rundt om jorden. Menzies instruktioner var at undersøge naturen på de steder, man besøgte. Han skulle tælle alle de planter, træer, buske m.m. han så; beskrive dem såvel med de latinske navne som med de lokale betegnelser. Han skulle tørre planter samt sende frø tilbage.

Hvis han fandt sjældne eller værdifulde planter, som han ikke kunne få frø af, skulle de graves op og placeres i specielle drivhuse på skibets dæk. Han førte journaler over alt det, han fandt, og han havde en komplet samling af plantearter og dyr samt af grøntsager og mineraler. Han samlede også beklædning, våben og andet, der havde tilhørt den lokale befolkning. Hele Menzies store arbejde fra denne rejse blev af regeringen betragtet som de største resultater fra denne rejse.

Efter rejsen med skibet "Discovery" gjorde Menzies tjeneste i Vestindien. Han modtog udnævnelsen til dr. med. fra universitetet i Aberdeen i 1799. Han blev herefter praktiserende læge i Notting Hill i London. Han døde i en alder af 88 i året 1842.

Blandt de mange planter og træer, som Archibald Menzies introducerede var: *Arbutus menziesii*, *Banksia menziesii*, *Erysimum menziesii*, *Nemophila menziesii*, *Pseudotsuga menziesii*, *Ribes menziesii* samt *Tolmiea menziesii*.

JOHN SIBTHORP (1758-1796)

John Sibthorp var født 28. oktober 1758 i Oxford. Hans far var professor i botanik ved universitetet. John Sibthorp blev færdig med sine studier i 1777 og studerede derefter medicin ved universitetet i Edinburgh samt i Montpellier. I 1784 efterfulgte han sin far i Oxford. Han afbrød imidlertid sin stilling og tog til Göttingen og Wien. Samtidig forberedte han en ekspedition til Grækenland i 1786. Hans rejse gik gennem Middelhavet til Kreta, Athen, Piræus samt Konstantinopel. Han fandt 2.000 arter, hvoraf 300 var nye.

Efter, at han var vendt tilbage til England, deltog han i grundlæggelsen af The Linnean Society i 1788 og han begyndte på at arbejde på et værk om Oxfordshires flora, "Flora Oxoniensis", som blev udgivet i 1794.

Samme år tog han på sin anden rejse til det græske område. Dårligt vejr forhindrede ham i at sejle til Italien. Efter denne rejse blev han syg og døde 8. februar 1796 i Bath. Fra denne rejse introducerede han 14 nye arter bl.a. *Campanula versicolor*. Hans optegnelser og samlinger har skabt grundlag for udgivelse af "Flora Graeca" samt "Florae Graecae Prodrromus".

FRIEDRICH AUGUST MARSCHALL von BIEBERSTEIN (1768-1826)

Friedrich August Marschall von Bieberstein var født 1768 i Tyskland. Han kom til Rusland og tjente i hæren, bl.a. tre år på Krim.

I 1796 deltog han i grev Zubovs ekspedition til Persien og herfra til det vestlige Kaukasus. Fra denne rejse introducerede han *Campanula lactiflora*.

Han deltog i grev Massin-Puschkins ekspedition til Kaukasus, hvorfra han sendte vigtige arter og frø til Joseph Banks i Kew. Han skrev flere botaniske værker.

ALEXANDER von HUMBOLDT (1769-1859)

Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt blev født 14. september 1769 i Berlin. Hans familie tilhørte den pommerske adel. Hans far var prøjsisk officer ved hoffet og Alexander voksede op på Schloss Tegel i Berlin. Hans bror var den senere så berømte Wilhelm von Humboldt, efter hvem Humboldt universitetet i Berlin er opkaldt.

Som barn havde han den store interesse at indsamle planter og give dem navn. Han blev kaldt "den lille apoteker".

Det var meningen, at han skulle være politiker, så til at begynde med læste han økonomi. I perioden 1787-1792 studerede han i Frankfurt(Oder) og senere ved universitetet i Göttingen. Han interesserede sig for forskning samt for geografisk botanik og udbredelsen af planter. Efter studietiden foretog han mange rejser. Hans passion for at rejse blev bekræftet i Göttingen gennem venskabet med Georg Forster, som havde deltaget i James Cook's anden rejse.

Alexander von Humboldt studerede fremmede sprog i Hamburg, geologi i Freiburg, anatomi og astronomi i Jena. I Freiburg undersøgte han vegetationen ved Freiburgs miner og i 1793 udgav han "Flora Fribergensis Specimen".

I 1790 rejste han sammen med Forster til England og i 1795 tog han på en geologisk og botanisk tur gennem Schweiz og Italien. Efter sin moders død i 1796 fik han endelig mulighed for at realisere sine drømme om at rejse til de fjerne lande.

I 1797 traf han Wolfgang von Goethe og Friedrich von Schiller. Under et ophold i Paris lærte han lægen og botanikeren Aimé Bonpland (1773-1858) at kende. Denne blev senere hans ledsager på adskillige rejser. Sammen med Bonpland fik han mulighed for at deltage i en ekspedition ledet af kaptajn Baudin

De forlod Paris mod Marseille og håbede at møde Bonaparte i Ægypten. Men praktiske forhold gjorde, at de i stedet kom til Madrid. Her fik de uventet kontakt og støtte fra en spansk minister og de besluttede at tage til Spansk Amerika. Fuldt af forhåbninger sejlede de fra Spanien og den 15. juni 1799 stoppede de op i seks dage på Teneriffe. Her tegnede von Humboldt øens ældste drageblodstræ, som den dag i dag endnu vokser i Icod de los Vinos. I Valle de la Orotava faldt han på knæ og takkede Gud for dette smukke sted.

16. juli 1799 kom de til Venezuela. I perioden 1799-1804 rejste de gennem de spanske provinser i Sydamerika: Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru, Mexico, Cuba og videre gennem Amerika. De udforskede bl.a. Amazonas og dens forbindelser med andre floder. I Ecuador besteg han toppen af vulkanen Chimborazo (5800 m). På daværende tidspunkt var det det højeste sted, et menneske endnu havde været. Under sin rejse katalogiserede von Humboldt over 60.000 planter. Han interesserede sig også for geografi, zoologi, meteorologi samt sprog. Hans rejse til Latinamerika beskrives som: "Den videnskabelige opdagelse af Amerika". Han var den første, der mente, at Syd Amerika og Afrika engang havde været landfast.

De rejste herefter til Europa og landede i Bordeaux 3. august 1804. Von Humboldt begyndte i 1805 at arbejde på sit værk "Voyage aux regions equinoxiales du Nouveau Continent". Dette arbejde blev først afsluttet i 1834.

Aimé Bonpland blev direktør for de botaniske haver i Navarra og i Malmaison. Fra 1805 var Humboldt på universitetet i Frankfurt(Oder) og kort tid herefter tog han til Paris, hvor han havde bopæl indtil 1827. I 1811 og igen 1818 foretog han rejser til Rusland, primært for at foretage geografiske undersøgelser.

Ved siden af Napoleon var von Humboldt nu den mest berømte mand i Europa. Friedrich Wilhelm III af Preussen hædrede ham med et stort årligt beløb og han ledsagede flere gange kejseren til kongresser i Europa. I foråret 1823 vendte han tilbage til Paris, som han betragtede som sit sande hjem. Men til sidst adlød han sin kejser og vendte i 1827 tilbage til hoffet i Berlin.

I 1829 tog han på en ni måneders rejse til Rusland og Sibirien. Efter denne rejse vendte han tilbage til Berlin, hvor han fortsatte med videnskabeligt arbejde. Mellem 1830-1848 var han optaget af diplomatiske missioner til den franske konge Louis Philippes hof.

I årene 1858-1859 blev Alexander von Humboldt syg og den 6. maj 1859 døde han i en alder af 89 år. Han fik en statsbegravelse i Berlin. På hundredeårsdagen for hans fødsel blev han hædret i såvel den gamle- som i den nye verden. Han var naturforsker

og humanist og hører til blandt de mest betydningsfulde personligheder i naturvidenskaben og over 1000 planter, dyr, bjerge og floder bærer i dag hans navn. Opkaldt efter ham er bl.a. *Phragmipedium humboldtii*, *Lilium humboldtii*, *Quercus humboldtii*, *Annona humboldtii* samt *Salix humboldtiana*. Værket "The Nova genera et species plantarum" indeholder beskrivelser af omkring 4500 arter, indsamlet af Bonpland og von Humboldt.

Blandt mange andre har følgende personligheder udtalt sig om von Humboldt:

Simón Bolívar: "Alexander von Humboldt har gjort mere for Amerika end alle dets sejrherre. Han er den sande opdager af Amerika".

Charles Darwin: "Han var den største rejsende videnskabsmand, som nogensinde har levet. Jeg har altid beundret ham – men nu tilbeder jeg ham".

Johann Wolfgang von Goethe: "Humboldt er et sandt skatkammer".

Thomas Jefferson: "Jeg betragter ham som den vigtigste videnskabsmand, jeg har mødt".

Napoleon Bonaparte: "Du har studeret botanik – det har min kone også"!

JOHN REEVES (1774-1856)

Det var ofte dygtige amatører, der indførte nye planter fra Østen til Europa. John Reeves, der voksede op i London og blev uddannet på Christ Hospital fik, efter en kortvarrig ansættelse i et tefirma i London, stillingen som teinspektør for Det Ostindiske Kompagni. I årene fra 1812-1831 var han bosat i Kina. Han påtog sig ansvaret for at få sendt kinesiske pæoner, chrysantenum, camelier og azaleer til Royal Horticultural Society (RHS) i England. I Kina fandt han bl.a. *Wisteria sinensis*. Han sikrede sig, at de kom godt frem ved omhyggelig at sætte dem i velegnede potter, som derefter blev pakket ned med største forsigtighed. Han gjorde sig endda den ulejlighed at bede kaptajnerne om at passe særligt godt på dem.

Da Reeves kom tilbage fra Kina, lykkedes det ham gennem sine forbindelser i RHS at sende den skotske gartner og plantesamler, Robert Fortune til Kina for at samle endnu flere eksemplarer til samlingen.

PETER THONNING (1775-1848)

Peter Thonning var læge og botaniker. Han blev af den danske regering i perioden 1799-1830 sendt til Guldkysten (det nuværende Ghana) med den opgave at indsamle planter, der kunne være til gavn for kolonien. Disse planter skulle sendes tilbage til Danmark.

Peter Thonnings eget herbarium blev ødelagt under det engelske bombardement af København i 1807. Men der eksisterede heldigvis en kopi med arterne og navneoplysninger. 1.050 arter fra hans indsamlinger befinder sig på Botanisk Museum i København.

FREIRICH ERNST LUDWIG von FISCHER (1782-1854)

Freirich Ernst Ludwig von Fischer var direktør for Den Kejserslige Botaniske Have i St. Petersburg. Haven var grundlagt under Peter den Store i 1714.

Han rejste rundt til England, Frankrig og Tyskland i året 1824 for at skaffe eksotiske planter. Han vendte tilbage med 2.320 planter.

Fra Rusland sendte han frø til Kew af *Campanula latifolia*, *Campanula sarmatica* samt af *Campanula speciosa*.

THOMAS NUTTALL (1786-1859)

Thomas Nuttall var født i Long Preston i Yorkshire 5. januar 1786. Han rejste til USA til Philadelphia, hvor han mødte Benjamin Smith Barton, som opfordrede ham til at studere planter. Nuttall begyndte herefter at samle planter til universitetet i Philadelphia. I 1810 rejste han til de store søer og i 1811 rejste han op ad Missouri floden. Nuttall var ledsaget af den engelske botaniker John Bradbury (1768-1825), som samlede planter for den botaniske have i Liverpool. De var også hos Arikari indianerne i South Dakota. De vendte herefter tilbage til St. Louis.

Før dem havde Lewis og Clark rejst i disse områder, men mange af deres planteindsamlinger var gået tabt. Derfor var mange af de planter, som Nuttall havde indsamlet, ukendte for videnskaben.

Den truende krig mellem Amerika og England fik ham til at tage tilbage til London via New Orleans. Da han kom tilbage til England gik tiden med at organisere den store samling, han havde bragt med tilbage.

I 1815 vendte han tilbage til Amerika. I 1818 udgav han "The Genera of North American Plants". Fra 1818-1820 rejste han til Arkansas og vendte herefter tilbage til Philadelphia hvor han udgav "Journal of Travels into the Arkansas and Red Rivers". I 1825 blev han inspektør for den botaniske have ved Harvard University.

I 1834 forlod han denne stilling og drog vestpå. Denne gang var han ledsaget af naturforskeren John Kirk Townsend (1809-1851). De rejste gennem Kansas, Wyoming og Utah og ned ad Snake floden til Columbia. Herefter sejlede Nuttall over Stillehavet til Hawaii. Herfra tilføjede han yderligere 1.000 arter til den amerikanske flora. Næste år vendte han tilbage, hvorefter han botaniserede i Pacific Northwest i et område, som allerede var dækket af David Douglas.

Fra 1836-1841 arbejdede Nuttall på Naturvidenskabs Akademiet i Philadelphia. I denne periode var han bidragsyder til værket "Flora of North America". På grund af sin onkels død arvede han et område i England. Dette gjorde, at han var nødt til at vende tilbage og være der seks måneder om året. Mellem 1842-1849 udgav han "North American Sylva: Trees not described by F. A. Michaux". Dette var den første bog, der inkluderede alle træarter i Nordamerika. Han døde i St. Helens, Lancashire.

Adskillige planter og fugle er opkaldt efter Nuttall, f.eks. *Pica nutallii*, *Mimosa nutallii*.

ALLAN CUNNINGHAM (1791-1839).

Joseph Banks havde aldrig glemt de pragtfulde blomster, han så blomstre i det tilsyneladende fjendtlige australske landskab og da han blev direktør for Kew, længtes han efter at se en lignende samling blomstre i sine varme drivhuse.

De første gartnere, han sendte af sted til New South Wales for at indsamle for Kew, 18 år efter sin hjemkomst i 1771, var George Austin og James Smith (1759-1828), som kun ses at have fundet få nye planter.

Den næste indsamler var George Caley (1770-1829), der viste sig at være til mere besvær end til at samle planter, selvom han sendte nogle frø tilbage til Kew.

Botanikeren, Robert Brown (1773-1858), som var bibliotekar hos Banks, var også medvirkende til at sende planter og frø fra den anden side af verdenen.

Det var også gennem Banks, at den måske største indsamler af australske planter, Allan Cunningham, blev sendt til det øde, unge land.

Allan Cunningham blev født 13. juli 1791 i Wimbledon udenfor London. Efter skolen arbejdede han i et transportfirma, men det fandt han kedeligt, så han fik stilling som kontorist på Kew hos William Townsend Aiton, som var kongelig gartner.

Her arbejdede han med en ny udgave af Kews katalog: Hortus Kewensis. Sir Joseph Banks lagde mærke til ham og han blev udvalgt til at indsamle for Kew i Australien. Sammen med James Bowie, der var gartner på Kew, sejlede Cunningham fra England 29. oktober 1814.

Juledag nåede de Rio de Janeiro, hvor de forblev i tre måneder. Herefter tog de til San Paulo, hvor de blev fra april til august. Efter endnu et år her blev Bowie sendt til Sydafrika og Cunningham fortsatte sin rejse til New South Wales.

Han ankom til Sydney 20. december 1816. Den første tid brugte han til at samle planter i omegnen. Han fandt Banksia oblongifolia, Ceratopetalum gummiferum samt exocarpus.

Tidligt i 1817 tog han på en meget anstrengende ekspedition, som bl.a. resulterede i planter som Persoonia chloranthus, boronias, grevilleas samt eucalyptus.

Senere indsamlede han et casuarina træ, som senere blev kendt under navnet Casuarina cumminghamiana.

Hans team bestod nu af 14 mand samt heste, hunde og to både. Hundene fangede undervejs en emu, som de kogte sammen med blade fra en plante, som Cunningham kaldte rhogodia, og fik dermed et festmåltid.

Undervejs fandt han olearia samt grevillea. På et tidspunkt manglede de føde og vand. Et par heste døde; de endte som føde for hundene.

De kunne konstant høre lyde fra lokalbefolkningen, aboriginerne. Da de ikke kunne se de indfødte, følte de sig hele tiden true.

Hjemmefra var man instrueret om på alle måder at udforske den lokale befolkning. Dette resulterede bl.a. i, at man åbnede en grav og tog kraniet med sig.

Da de efter at have rejst 1.200 miles igen nåede Bathurst, havde de en mængde poser med planter, løg samt frø.

I slutningen af august rejste de til Sydney. Her lå der et brev til Cunningham fra Banks, der foreslog, at han skulle deltage i en ekspedition til N og NV kysten. Denne ekspedition var ledet af løjtnant Philip Parker King.

Medens han gjorde klar til denne nye ekspedition, gjorde han sine planter og frø klar til at blive sendt til England.

På den nye ekspedition, der varede otte måneder, fandt han bl.a. hibiscus, banksias samt grevilleas. Han fandt også løg af *Crinum augustifolium*.

Det følgende år blev han sendt på en ekspedition til Tasmanien. Senere kom han til Mauritius, hvor han bl.a. besøgte den botaniske have.

I størstedelen af 1826 var man på New Zealand, hvor man indsamlede mange eksemplarer af den strålende flora. I 1828 fik Cunningham hjemve og ville gerne hjem til England.

På trods heraf deltog han alligevel i en ekspedition til Queensland og vendte tilbage til Sydney med 70 kasser med indsamlede planter, som skulle hjem til Kew.

Først i november 1830 fik han besked på at vende tilbage til England og i juni 1831 ankom han til landet.

I Kew gik han i gang med at bearbejde sine enorme indsamlinger. Han kunne imidlertid ikke finde sig tilrette i det kolde og grå England og i 1837 vendte han tilbage til Australien. Han var først ansat som botaniker, men blev træt af at være offentligt ansat og ville gerne være freelance. Han var en overgang leder af den botaniske have i Sydney.

På en tur til New Zealand blev han syg og døde i juni 1839 i Sydney.

I et af sine sidste breve skrev han bl.a.: "Jeg er nu udmattet. Jeg slutter derfor og beder om, at man modtager dette brev fra en stakkels, affældig, ufuldkommen opdagelsesrejsende".

Allan Cunningham havde slidt sig selv op gennem trættende rejser - ved at opdage nyt land og - ved at indsamle den fantastiske flora, som han elskede.

Foruden ovennævnte planter har han fundet: *Araucaria cunninghamii*, *Corchorus cunninghamii*, *Nothophagus cunninghamii*, *Olea cunninghamii*, *Podocarpus cunninghamii* samt *Zehneria cunninghamii*.

Som et kuriosum kan nævnes, at han overalt, hvor han kom frem, spredte frø af frugttræer.

NATHANIEL WALLICH (1785-1854).

Rhododendron wallichii er opkaldt efter den danske botaniker og læge Nathaniel Wallich, hvis omfattende videnskabelige indsats inden for botanikken den dag i dag værdsættes meget højt.

Han blev født i København i 1785, han var af jødisk oprindelse og hed egentlig Nathan Wulff. Kvik og opvakt må han have været, for allerede i en alder af tolv år

blev han optaget på Veterinærskolen. En af hans lærere opfordrede ham til at skifte til universitetet. Dette råd blev fulgt og Wallich gik i lag med medicin studiet. Datidens medicinske studenter skulle igennem et stort botanisk pensum, men dette har næppe generet Wallich synderligt, da han var meget interesseret i faget. Sideløbende med de botaniske studier hos professor J. W. Hornemann dyrkede han en anden stor interesse, nemlig havebrug, hvor han blev undervist af F. L. Holbøll, gartner ved Botanisk Have i København. Havebrugsuddannelsen skulle senere vise sig at blive ham til stor nytte.

1806 tog Wallich afgangseksamen fra Kirurgisk Akademi. Samtidig blev en stilling ledig som kirurg ved den danske koloni Serampore (Frederiksnagore) ved Hoogly floden ca. 15 km nord for Calcutta.

Wallich søgte og fik stillingen og han havde nu muligheder for at dyrke sin interesse for subtropiske planter ved siden af kirugien.

Før afrejsen tildeltes han et legat på 500 rigsdaler til indkøb af et botanisk håndbibliotek. Til gengæld lovede han at sende zoologisk og botanisk materiale til København - et løfte, som han de følgende år rigeligt indfrie.

Som en udløber af krigen mellem England og Danmark blev Serampore besat af englænderne 29. januar 1808. Der var dog tale om en meget fredelig besættelse, for ude i de fjerne kolonier herskede der et særdeles godt forhold mellem englænderne i Calcutta og danskerne i Serampore.

Englænderne havde haft en stedse voksende handelsstation i Calcutta siden 1690 med East India Company som monopolindehaver.

Officielt var Wallich imidlertid krigsfange og som sådan blev han beordret til tjeneste som assistent for Dr. William Roxburgh, død 1815, læge ved East India Company og direktør for den af kompagniet ejede botaniske have i Calcutta, grundlagt omkring 1787 af den engelske officer Kyd. Efter Roxburgh er opkaldt *Primula roxburghii*.

Der opstod snart nært samarbejde og varmt venskab mellem Roxburgh og Wallich. I løbet af de kommende år blev Wallich en af de bedste kendere af Bengalens flora, og han blev med tiden anerkendt af bestyrelsen i East India Company, selv om han var udlænding.

Ved Roxburgh's død 1814 blev Wallich konstitueret i embedet og 1817 fastansat som direktør for den botaniske have i Calcutta, en stilling som han beklædte indtil 1846. I sin embedsperiode gjorde Wallich haven til et af de betydeligste forskningscentre for tropiske og subtropiske planter.

Desuden havde haven en betydelig forsøgsvirksomhed vedr. kulturplanter, bl.a. tebuske.

Medarbejderstaben var omkring 300 personer, og der må have hvilet et betydeligt administrativt ansvar på Wallich skuldre.

En af hans medarbejdere var kaptajn Farrer, der i 1829 introducerede *Rhododendron farrerae*.

Men udover det rent praktiske formåede Wallich også at skabe en have, hvis æstetiske skønhed skal have været så stor, at flere fremtrædende gæster udtalte, at haven måtte være det nærmeste, man på denne jord kunne komme paradiset.

Wallich betragtede ekspeditionsvirksomhed som en af havens vigtigste opgaver. Til formålet uddannede han en del indfødte assistenter, som på egen hånd kunne indsamle materiale til haven. Selv deltog han i flere større ekspeditioner.

En af de første af disse gik til Nepal i årene 1820-21. Fra denne rejses indsamlinger sendtes rigeligt materiale til København og i denne forbindelse blev han udnævnt til æresdoktor ved Universitetet.

Nogle af fundene blev offentliggjort i "Tentamen Florae Nepalelsis Illustratae", 1824.

De på vore breddegrader bedst kendte fund og introduktioner, gjort af Wallich i denne periode, er *Cornus capitata*, *Gentiana ornata*, *Meconopsis nepaulensis*, *Podophyllum emodi*, *Lillium giganteum*, *Lillium wallichianum*, *Bergia lingulata*, *Cotoneaster frigida*, *Cotoneaster microphylla*, *Cotoneaster rotundifolia*, *Geranium wallichianum*, *Pinus wallichianum* og *Rhododendron campanulatum*.

Andre rhododendron, hvortil Wallich navn er knyttet, er *R. arboreum* subsp. *cinnamomeum*, introduceret i England 1820 og *R. formosum*, som Wallich fandt i 1815 og beskrev 1832 (introduceret i England 1845 af Gibson).

I årene 1826-27 var Wallich på en omfattende rejse til den vestlige del af Malakka-halvøen, hvor han gjorde det vel mest berømte af sine fund, nemlig *Amherstia nobilis*. 1828 søgte han orlov fra sin stilling og rejste til England med 20 tons pressede og 23 tons levende planter.

De følgende fire år arbejdede han i London med at ordne det meget store materiale. Resultatet af disse anstrengelser blev "A numerical list of dried specimens in the East India Company museum", omfattende 9.000 arter og et særdeles smukt plancheværk fra 1830, kun trykt i 254 eksemplarer, "Plantae asiaticae rariores". Værkets tre bind er forsynet med akvareller af 1.200 planter udført af fremragende indiske kunstnere. (Nogle tavler er smukt gengivet i "Naturens Verden" nr. 12, 1976).

En udgave af dette sjældne klenodie, hvoraf der kun eksisterer tre eksemplarer, opbevares i dag på Veterinær-og jordbrugsbiblioteket i København.

Under opholdet i London sørgede han også for at sende dublétsæt fra herbariet til de fleste førende botaniske haver og institutter i verden. Wallich herbarium findes i dag i Kew Gardens.

1832 var Wallich atter tilbage i Calcutta og han foretog de følgende år flere ekspeditioner. På grund af dårligt helbred var han i tiden 1842-44 på rekreation i Kaplandet, hvor han også lavede store botaniske planteindsamlinger.

I hans fravær skulle den botaniske have i Calcutta midlertidigt bestyres af William Griffith (1810-45), efter hvem *R. griffithianum* er opkaldt.

William Griffith var en fremragende systematisk botaniker, men efter sigende skal han have haft store mangler med hensyn til æstetisk sans og flair for havekunst. Hans veludtalte temperament havde allerede givet anledning til skærmydsler mellem ham og Wallich i 1835 under en fælles rejse til Assam.

Medens Wallich var langt borte i Kaplandet, gav Griffith sig til at reorganisere den botaniske have efter strenge botaniske principper. Planter ordnet på rad og række efter familie, slægt o.s.v. uden særlige hensyn til vækstkrav og æstetik.

Resultatet skal have været katastrofalt. Mange sjældenheder gik tabt og haven

eksisterede ikke længere som et fornemt stykke havekunst.

Efter sigende var det i løbet af to år lykkedes Griffith at nedbryde en så stor del af det, som Wallich havde været 30 år om at opbygge.

Vi ved ikke, hvad Wallich har tænkt eller sagt, da han i 1844 vendte tilbage til Calcutta, men man kan forestille sig, at gensynet med haven må have været et hårdt slag for ham. Griffith blev forflyttet til Malakka og døde dér året efter. Efter Griffith er *Primula griffithii* opkaldt.

Wallich blev pensioneret 1846, hvorefter han bosatte sig i London. I sit otium kunne han glæde sig over talrige videnskabelige hædersbevisninger fra mange forskellige institutioner. Indtil sin død i april 1854 arbejdede han ihærdigt med sit herbarium. Følgende er opkaldt efter ham: *Phaius wallichii*, *Gardneria wallichii*, *Primula wallichiana*, *Eriophytum wallichii* samt *Rhododendron wallichii*.

PHILIPP FRANZ BALTHASAR von SIEBOLD (1796-1866)

Philipp Franz Balthasar von Siebold blev født 17. februar 1796 i Würzburg. Han var ud af en stor lægeslægt. Han studerede medicin i sin hjemby. En af hans professorer var Franz Xaver Heller, der havde skrevet ”*Flora Wirceburgensis*”. Von Siebold læste bøger skrevet af den berømte naturforsker og opdagelsesrejsende Alexander von Humboldt (1769-1859). Philipp von Siebold blev dr.med. i 1820. Familiemedlemmer inviterede ham til Holland; her fik han mulighed for at komme med til Hollandsk Ostindien. Han tog af sted på rejsen til Djarkarta i 1822. Under rejsen skabte han sig en samling af havets fauna.

Under sit ophold fik han kontakt med chefen for den botaniske have, Caspar Reinwardt (1773-1854). Han var en prøjsisk født, hollandsk botaniker. Han blev senere professor ved universitetet i Leiden i perioden (1823-1845). Han kendte allerede botanikeren Engelbert Kaempfer (1651-1716) samt Carl Peter Thunberg. Herefter tog von Siebold til Japan, til området nær Nagasaki. Han ankom dertil i 1823. Her udvekslede han erfaringer med de lokale læger og videnskabsmænd. Da der var forbud mod blandede ægteskaber, levede han sammen med Kusomoto Takii. Deres datter blev i øvrigt den første kvindelige læge i Japan. Von Siebold kaldte sin kone ”*Otakusa*” og opkaldte en *hydrangia* efter hende.

Han underviste studenterne i botanik, hans hovedinteresse var studier af den japanske fauna og flora. Han samlede så meget materiale, som han kunne. Bag sin bolig anlagde han en lille botanisk have og havde her over 1.000 lokale planter. Han havde også specielle drivhuse med det formål at forberede planterne til det hollandske klima. Han fik malere til at tegne planterne ligesom han fik lokale jægere til at samle sjældne dyr og planter.

De første planter, som von Siebold introducerede i Europa, var *hosta* samt *Hydrangia otaksa*. Skjult for japanerne smuglede han frø af teplanter til den botaniske have i Batavia (Djakarta). På grund af dette startede han te-produktionen på Java, som på daværende tidspunkt var en hollandsk koloni. Allerede i 1833 kunne Java mønstre en halv million teplanter. Under sit ophold i Deshima sendte han tre skibsladninger med herbarium materiale hjem til Leiden, Gent, Brussel samt Antwerpen. I 1825 tildelte Det Ostindiske Kompagni ham to assistenter til hjælp med de store indsamlinger.

Siebold var ikke nem at arbejde sammen med. Han blev uenig med sine hollandske partnere, dette resulterede i, at man i 1827 kaldte ham tilbage til Batavia. Undervejs kom hans skib ud for en tyfon i Nagasaki bugten. Det var den samme tyfon, der ødelagde hans botaniske have i Dejima. Det lykkedes dog for von Siebold at komme tilbage til Java med 89 tremmekasser indeholdende hans planter.

I 1828 foretog han en rejse til Edo. På denne lange rejse samlede han også mange planter og dyr. Men han fik også kontakt med hof- astronomen, Takahashi Kageyasu, som gav ham flere detaljerede kort over Japan og Korea. Dette var strengt forbudt. Da den japanske regering opdagede dette, anklagede de ham for højforræderi og for at være spion for Rusland.

Japanerne satte ham i husarrest og udviste ham herefter den 22. oktober 1829 fra Japan. Velvidende om, at hans tidligere hjælpere ville fortsætte hans arbejde i Japan, tog han tilbage til Batavia. I sin besiddelse havde han enorme mængder af planter og dyr, samt af bøger – og sine landkort. Den botaniske have i Buitenzorg ville snart huse von Siebolds samling af 2.000 planter. Han ankom til Holland 7. juli 1830. Hans ophold i Japan og på Java havde varet i otte år.

Da han kom tilbage var der politiske besværligheder i Brussel. Snart efter fik Belgien sin selvstændighed. Siebold reddede sine etnografiske samlinger i Antwerpen og sine herbarier i Brussel og bragte dem til Leiden. Desværre efterlod han sine samlinger af levende planter, som var blevet sendt til universitetet i Gent. Denne samling af sjældne og eksotiske planter forblev i Gent. I 1841 forærede universitetet ham dog som tak ét eksemplar af hver plante fra hans originale indsamlinger.

Siebold bosatte sig i Leiden med sin samling. Det var den første botaniske samling fra Japan. Selv i dag har samlingen stor værdi, da den er vidnesbyrd om dybden af hans store arbejde. Den indeholdt ca. 12.000 arter, men han kunne kun beskrive 2.300 af dem. Hele samlingen blev erhvervet for et betydeligt beløb af den hollandske regering ligesom von Siebold blev tildelt et årligt beløb af den hollandske konge, Willem I. Han blev adlet af kongen i 1842.

I 1831 blev hans samling åbnet for offentligheden. I 1832 udgav han ”Nippon”. I 1835 udkom ”Flora Japonica”, som Siebold havde skrevet sammen med den tyske botaniker Joseph Gerhard Zuccarini (1797-1848). Det endelige værk udkom først i 1870, fire år efter hans død. Det var blevet færdiggjort af F. A. W. Miquel (1811-1871), der var direktør for Rigsherbariet i Leiden. ”Flora Japonica” stadfæstede von Siebolds ry, ikke alene i Japan, hvor han allerede havde et stort navn, men også i Europa.

I perioden 1859-1863 var han igen tilbage i Japan som rådgiver. Han gik ind for, at Holland skulle have et kulturelt forhold til Japan i stedet for et merkantilt. Regeringen var ikke enig med ham og kaldte ham tilbage. Von Siebold blev så fortørnet over dette, at han vendte tilbage til sin fødeby Würzburg og tilbød herfra sin tjeneste til den franske og den russiske regering.

Han døde den 18. oktober 1866 i München. Mange lande har hædret ham. Der er oprettet museer over ham i Leiden, Würzburg samt Nagasaki. Hans etnografiske samlinger har lagt grunden til det etnografiske museum i München. Hans søn har doneret en del til British Museum i London. Det Kongelige Videnskabelige Selskab i St. Pe-

tersborg har købt 600 farvelagte tavler fra "Flora Japonica". Foruden de nævnte værker har von Siebold skrevet adskillige andre videnskabelige værker.

Den botaniske have i Leiden var det sted, hvor von Siebolds fund først blev plantet. Herfra startede man udbredelsen til resten af Europa. Og herfra igen til de øvrige lande. Hosta og hortensia, azalea, den japanske hestehov, følfoed samt den japanske lærk er nogle af hans fund.

Selvom von Siebold, "Shiboruto-san", er omtalt i alle japanske skolebøger, er han næsten ukendt for de fleste hollændere og tyskere, herfra undtagen alle de haveinteresserede, der kender navnene sieboldii og sieboldiana. I den botaniske have i Leiden har man skabt en "von Siebold Memorial Garden", en japansk have bestående af von Siebolds japanske planter. Mange japanske besøgende kommer her for at vise deres respekt for "Mesteren".

I 1836 indførte han Clematis patens. I 1844 sendte han fyrre forskellige sorter paeonia hjem til Holland. De stammede fra de kejserlige haver i Tokyo og Kyoto. Franz von Siebold var den første til at navngive Tulipa edulis. Han berettede også, at kineserne og japanerne udvandt stivelse af artens løg, ligesom de ristede dem som kastanjer.

Følgende er eksempler på planter, der er opkaldt efter von Sieboldi: Primula sieboldii, Hosta sieboldiana, Virburnum sieboldii, Magnolia sieboldii, Clematis florida "sieboldii", Malus sieboldii, Prunus sieboldii, Dryopteris sieboldii, Sedum sieboldii samt Tsuga sieboldii.

(se endvidere senere under afsnittet "Indsamling af azalea")

HUGH FALCONER (1808-1865)

Var engelsk geolog og botaniker. Han studerede medicin. I 1830 blev han ansat af Britisk-Ostindisk Kompagni i Bengalen. I 1832 blev han direktør for den botaniske have i Saharumpoor (ved Himalayas fod). Fik tillige det hverv at undersøge mulighederne for te-dyrkning i Indien og på hans anbefaling begyndte denne for Indien så vigtige del af landbruget.

På grund af sygdom måtte han i 1842 vende tilbage til England, men returnerede til Indien, hvor han i 1848-1855 var direktør for den botaniske have i Calcutta.

Efter ham er navngivet R. falconeri

Nu vender vi os til Skotland, til en af de andre store plantejægere, nemlig

DAVID DOUGLAS (1799-1834).

David Douglas havde altid været et naturmenneske. Født i Scone i Perthshire i Skotland. Når han skulle læse lektier, strejfede han konstant rundt i området omkring hjemmet, hvilket bragte hans far, der var stenhugger, samt sine lærere til fortvivlelse. Han var fascineret af naturen rundt omkring sig. Han ville fange og tæmme de vilde dyr og købe foder til dem for sine sparepenge.

Da han var ti år, blev han gartnerelev hos Jarlen af Mansfield på Scone Palace. Det var her de skotske konger blev kronet i fordums tid.

Han udviste en intelligent og videbegærlig interesse for planterne, så jarlen lod ham bruge den fine samling af botaniske bøger i sit bibliotek.

Da han blev 21 år, blev han en del af staben i Den Botaniske Have i Glasgow og tre år senere blev han udpeget af Haveselskabet i London til at være indsamler i Nordamerika. I Glasgow mødte han William Hooker, der var professor ved universitetet. Denne skrev senere værket "Flora Scotia".

Den 9. april 1825, efter en rejse på ni måneder, nåede han Nordamerika, til Cap Disappointment. En tyk tåge omgav dem ved ankomsten, men ikke så snart var han i land, før han begyndte at samle planter.

Den første plante, han fandt, var den stedsegrønne *Gaultheria shallon* med lysegrønne og hvide blomster og mørkerøde bær.

Landet var rigt på fine træer, som f.eks. *Pseudotsuga menziesii*. Artsnavnet røber en anden skotte, Archibald Menzies (1754-1842), som var den første, der indberettede planten. Menzies var en berømt kirurg og botaniker med mange planter opkaldt efter sig.

Douglas har også opdaget den aromatiske fyr, senere benævnt Douglas fyr, som han indførte i kultivation i England i 1827.

Han fik sin base i Fort Vancouver i et lille telt; men han fik snart samlet så mange planter, at han måtte flytte til en indiansk wigwam, lavet af dyreskind.

Trods mangel på enhver form for luksus, havde han det godt. Uanset det faktum, at han var omgivet af fjendtligsindede indianere, nød han sin gode søvn på et leje af grene.

Der var tidspunkter, hvor han var så udmattet af dagens arbejde, at han måtte krybe på hænder og knæ ind i lejren om aftenen.

I 1826, året før han vendte tilbage til England, tilbragte han i staten Washington. Her blev han engang angrebet af en flok store rotter, som åd hans frø og bed hans planter over.

I begyndelsen af året var han langt nede. I sin dagbog skrev han: "I 1824 sejlede jeg fra England, opfyldt af det højeste håb for fremtiden. I 1825 var jeg på Galapagos. Nu er jeg her. Gud ved, hvad bliver det næste? Under alle omstændigheder, hvis der ikke sker nogle forandringer, vil det næste blive graven.

Jeg kan dø tilfreds med mig selv, jeg har ikke ligget mine omgivelser til last. Jeg er 27 år".

Men i virkeligheden - af alle hans år i Nordamerika, var året 1826 hans mest succesfulde. Han rejste næsten 4.000 miles - i kano, til hest eller til fods. Han samlede et stort antal planter og frø. Han fandt bl.a. *Lupinus polophyllus*, *Ribes sanguineum*, der oprindeligt var fundet af Archibald Menzies i 1793.

Indianerne betragtede Douglas og hans rejsefæller med mistænksomhed og fjendtlighed. Efterhånden, som der kom flere og flere europæere, var det evident for stammerne, at de mistede mere og mere af deres jagtområder. Alt imens, de mistroede det hvide folk, var de fascinerede af deres magiske kraft.

F.eks. tog Douglas regelmæssigt en brusende medicin. Når indianerne så ham gøre det, troede de, at han drak kogende vand - noget man kun kunne gøre, hvis man var besat af ånder. Han forbavsede dem også, når han tændte sin pipe ved hjælp af et forstørrelsesglas og solens stråler. Men det var hans briller, der havde den største effekt. Han behøvede kun at tage dem på, før indianerne betragtede ham med ærefrygt.

Han kom godt ud af det med de indfødte. De kaldte ham "The Grass Man", på grund af hans indsamling af planter, som indianerne fandt besynderligt.

På et tidspunkt, hvor to rivaliserende indianerstammer var i krig, blev han opfordret til at slå sit telt op i nærheden af den ene stamme for at være under beskyttelse.

Men Douglas vidste, at hvis han gjorde dette, ville han blive betragtet som en kujon og tabe ansigt.

Han slog derfor sit telt op et stykke fra lejren, men tilbragte natten hvileløs, lyttende til krigsdans og dødssange. Den følgende morgen blev han hilst som en helt.

Han fortsatte sin plantejagt. For ham var det at samle planter det eneste formål med livet og uanset storme og uvejr kom han tilbage til lejren med en fin høst af frø, som bl.a. omfattede *Paeonia brownii* samt en fin gylden trælupin, *Lupinus arboreus*.

Han var også kendt for at lave smukke udstopninger af dyr og fugle.

Mange af fortidens opdagelsesrejsende, især naturforskere, har tilbragt lange tider alene i isolation og har haft anfald af melankoli - skuffelse over dårligt vejr og en følelse af at være glemt af dem derhjemme.

Mange gange behøvede man kun at modtage et brev hjemmefra eller møde en landsmand, før det var ovre.

Da han på et tidspunkt var på vej hjem til sin lejr, så han røg i det fjerne fra et bål og troede, at det var en indiansk lejr, men til sin glæde fandt han en gruppe af europæiske bosættere.

Ikke kun var de venner, men de havde et bundt breve til ham. De vimsede omkring ham, bragte ham varmt vand, en ren skjorte samt varm mad.

Men det var ikke noget sammenlignet med brevene. Fire gange i løbet af natten stod han op og læste brevene. Det var en sensation at modtage nyheder efter så lang en pause og i en sådan afkrog af verdenen.

Under en rejse, hvor han havde opdaget den yndige *Fritillaria pudica*, den eneste amerikanske fritillaria, samt den store vestlige gule fyr, *Pinus ponderosa*, var han tæt på Rocky Mountains og han følte, at han var nødt til at søge efter planter der.

Han skrev hjem og erklærede: "I retfærdighed overfor Haveselskabets interesser kan jeg ikke gøre andet".

Senere fandt han den største fyr af alle, *Pinus lambertiana* samt *Pinus radiata*, *Garrya elliptica* og *Opinus resinosa*. I Nordamerika fandt han også primula. Han har også fundet *Abies grandis*.

Han havde et godt forhold til indianerne, selvom han virkede mærkelig og fremmed for dem. Fordi han var usselbetalt af Haveselskabet, var han for det meste klædt i laser.

Når han skulle samle frø fra de store fyr, var den eneste måde at skyde koglerne ned. Men en gang var han pludselig omgivet af fjendtligsindede indianere. Da han havde forklaret dem, hvad han var i færd med, satte de sig ned og røg.

Rygning var sædvanligvis et tegn på fred - men ikke denne gang. En af indianerne sad og strøg sin bue, en anden tog om sin kniv.

Douglas kunne ikke flygte ved at løbe bort, men måtte kæmpe for sit liv. Så uden advarsel sprang han tilbage, spændte hanen på sit gevær og trak en pistol frem fra sit bælte. Minutterne passerede, medens de alle havde øjnene stift rettede mod hinanden. Efter nogle minutter gav deres leder tegnet for tobak og Douglas gik ind på at give dem tobak, hvis de i stedet samlede koglerne op for ham. Lige så roligt, som de var kommet, forsvandt de ud af syne.

De kogler, han havde samlet, nåede England i god behold. Nogle af disse nåletræsfrø er bl.a. blevet udsået på Scone Palace, hvor han var gartnererelev.

Mod slutningen af 1826 kunne Douglas se tilbage på et tilfredsstillende år. Han havde en stor beholdning af planter og mængder af godt frø - alt pakket i blikdåser.

Lidt over tre år efter, at han havde forladt England, kom han hjem. Han blev med det samme fejret og tildelt æresmedlemsskaber af Det Geologiske Selskab, af Det Zoologiske Selskab samt af Linné Selskabet.

Hele den offentlige opmærksomhed gjorde, at han blev arrogant og uvenner med folk, som f.eks. sekretæren for Haveselskabet og det var kun ved indgriben fra den store botaniker og senere direktør for Kew, Sir William Hooker, at hans karriere blev reddet fra at blive ødelagt.

Men uanset hans opførsel, stod gartnerne i stor gæld til ham. 1824-27 ekspeditionen havde bragt et væld af nye planter, som blev sikre favoritter - såsom *Mimulus mochatius*, *Lupinus polyphyllus*, *Mahonia aquifolium* samt *Cornus alba*.

I 1829 vendte han tilbage til Amerika og de følgende tre år var hans områder i den sydlige del af Nordamerika. Her fandt og beskrev han en mængde planter.

Uden tvivl var en af de fineste planter, han samlede - *Garrya elliptica*, som har store bundter af gæslinger om vinteren. I 1830 fandt han *Rhododendron occidentale*, *Abies grandis* samt *Abies procera*. Han har også fundet *Clarkia elegans*, *Pandanus douglasii* samt *Picea sitchensis*. Han har fundet *Pestemon* samt *Spiraea douglasii*. Mindst 240 nye planter, har han introduceret.

De første spor af guld i Californien blev i øvrigt fundet på rødderne af en plante som Douglas havde sendt til London.

Desværre ved man kun lidt om Douglas sidste ekspedition, da hans optegnelser blev ødelagt ved en ulykke. Med sikkerhed ved man, at han havde planlagt at vende hjem gennem Alaska og Sibirien, men han valgte at rejse over Hawaii - tiltrukket af sin store interesse for vulkaner.

Han besluttede at udforske det indre af øen samt klatre op på de tre aktive vulkaner: Mauna Loa, Mauna Kea samt Kilauea.

Om morgenen, den 12. juli 1834, stoppede han op for at indtage sin frokost i en hytte hos en tidligere straffefange, som levede i Hawaiis bjerge. Denne opretholdt livet ved bl.a. at fange dyr ved hjælp af dybe faldgrave, som han camouflerede. Når dyrene var faldet i, skød han dem.

Da Douglas forlod ham, blev han advaret mod disse faldgruber. Men det var sidste gang, Douglas blev set i live. Senere den dag blev Douglas' hund fundet ved hans rygsæk. Tæt herved var der en faldgrube, indeholdende en vild stud og det sønderrevne legeme af plantejægeren.

Den grusomme ironi var, at Douglas altid havde haft en dødelig angst for hornkvæg.

Mange rygter gik siden om, hvorledes hans død havde fundet sted. Men uanset, hvad der skete, er det tragisk, at en mand, der har bragt så megen skønhed til haver over hele verden, skulle dø på så frygtelig en måde.

ROBERT HERMAN SCHOMBURGK (1804-)

Den tyske forretningsmand Robert Herman Schomburgk var født 5. juni 1804 i Freyburg. I 1828 tog han til Virginia, hvor han blev tobaksavler. Han tog senere til St. Thomas og Puerto Rico. Von Humboldt var hans store forbillede.

Århundredets mest sensationelle fund var uden tvivl kæmpeåkanden *Victoria amazonica*. Den blev bragt til Europa af Robert Herman Schomburgk i året 1837, da han på opfordring fra Royal Geographical Society i London udforskede Guayana. Kæmpeåkandens blad var så stort og kraftigt, at et lille barn uden problem kunne sidde på det. Første gang, den blomstrede i Europa, var på godset Chatsworth i England. Den berømte gartner, Joseph Paxton (1813-1865), blev adlet for denne bedrift.

GUSTAV OSKAR ANDERSSON MALME (1864-1937)

Den svenske botaniker, Gustav Malme blev født 24. oktober 1864. Han studerede ved universitetet i Uppsala. Han fik et rejselegat for i to år at samle planter i "Brasilien, eller annat intertropisk land". I årene 1892-1894 rejste han sammen med Carl A. M. Lindman til Brasilien og Paraguay. På denne rejse indsamlede de 5000 planter. I årene 1901-1903 rejste han alene til Brasilien og Argentina samt Paraguay. Han fik store problemer på grund af lokale krige. Han rendte også ind i en byldepestepidemi. Men han fik tid til at udforske den alpine flora. Gustav Malme deltog i jagten på den sjældne åkande, *Victoria cruziana*, i den brasilianske jungle. Det blev også ham, som først havde held til at få frø til at spire i Europa. Den første blomst kunne beskues i nøkkerosehuset i Bergianska Trädgården, Stockholm, i begyndelsen af 1900-tallet.

Han blev ekspert i Sydamerikas flora og skrev mange artikler. Han blev også ekspert i lav. Gustav Malme har fået fem slægter opkaldt efter sig, eks. *malmella* og *malmia*, samt *malmeomyces* og *malmeanthus*.

LOUIS VON HOUTTE (1810-1876)

Louis von Houtte var en af de førende planteskolefolk i Belgien. I 1830 rejste han i Syd- og Centralamerika med opgaven at samle planter til Belgien. I 1832 grundlagde han havebrugsmagasinet "The Belgian Horticulturist".

Han havde nær forbindelse til den botaniske have i Ghent. Han var også den drivende kraft bag de internationale blomsterudstillinger i Ghent. Som planteskolemand arbejdede von Houtte med det azalea materiale, som han bl.a. modtog fra Japan fra von Siebold.. Han krydsede azaleer og skabte gruppen ”Mollis-hybrider”. Louis von Houtte har stiftet ”The Belgian Royal Horticultural Society”. I 1873 sendte han sine første hybrider på markedet. Firmaet Veitch i London var en af importørerne.

(se endvidere senere under afsnittet ”Indsamling af azalea”)

EDMOND BOISSIER (1810-1885)

Edmond Boissier var botaniker og rejste meget i Lilleasien. Han samlede alpine planter, heriblandt mange campanula, til sin have nær Genua. Sammen med sin ven, Henri Correvon (1854-1939), grundlagde han selskabet til beskyttelse af alpine planter.

ROBERT FORTUNE (1813-1880).

Robert Fortune var udlært gartner. Han kom til staben i Royal Botanical Garden, Edinburgh (RBGE) og efter kun 2 ½ års tjeneste blev han leder af drivhusene i RHS have i Chiswick.

Han blev snart udpeget som selskabets indsamler i Kina, hvor han indsamlede i perioden 1843-62. Han var førsteklases til dette job. Ikke alene var han god til at transportere planter, men han var også i stand til at finde gode planter.

Fortune blev i en alder af 30 år sendt til Hong Kong. Her skulle han finde mystiske planter som ferskentræer, der bærer frugt på to pund (de fandtes i Kejserens have), camelier med gule blomster og en blå pæon. Selv om ingen af disse mål blev gennemført, viste han sig at være en dygtig og kritisk indsamler.

Han hjemsendte næsten 190 forskellige plantearter, som han havde købt på gartnerier og i haver ved Shanghai. Han beretter følgende:

”En blomstermaler i Chusan fortalte mig, at der i haver i nærheden af Shanghai fandtes adskillige meget værdifulde sorter af Moutanen eller træpæonen. Rygter ville vide, at der et sted i Kina dyrkedes lilla, blå og gule sorter, selvom de aldrig var set til salg i Canton Det var netop disse sorter, jeg var interesseret i. Maleren fortalte ikke alene, at han havde set dem, men tilbød også at tegne de forskellige slags efter sin hukommelse for en beskeden sum penge. Jeg ansatte ham straks og da han var færdig, tog jeg tegningerne med til Shanghai. Her viste jeg dem til en gartner, som havde en blomsterforretning i byen og han lovede med det samme at forsøge at skaffe planterne til mig. Men han pointerede også, at det ville blive meget dyrt, da de ikke fandtes i omegnen af Shanghai.

Man måtte hente dem fra Soo-chow, næsten 100 mil borte og det ville tage en mand mindst otte dage at hente dem. Jeg var selvfølgelig glad for endelig at kunne få fat på dem, koste hvad det ville, så jeg betalte manden den fastsatte pris, som i øvrigt ikke forekom urimelig.

Moutanerne kom som planlagt og levede i sandhed op til forventningerne. De ville have indbragt en stor sum penge i England. Blandt dem var syrenfarvede, lilla og

nogle næsten sorte, og en enkelt, som kineserne kalder den gule, men som egentlig kun havde en snert gult i midten af de ellers hvide kronblade. Sammen var de en virkelig værdifuld samling og jeg var overordentlig tilfreds med mit køb. Min overraskelse var stor, da det senere viste sig, at planterne i virkeligheden stammede fra et gartneri kun seks mil fra Shanghais bymure og at Soo-chow blev forsynet med moutaner fra selv samme sted. Det lykkedes Robert Fortune at bringe adskillige gode træpæoner til England, medens de endnu var tilgængelige i Kina. De kom på mode i Europa i den anden halvdel af det nittende århundrede.

I 1843 kendte man kun lidt til planter fra Kina. Fortune blev bedt om at se efter planter i det, vi nu kalder Guangdong i det sydlige Kina. På dette tidspunkt havde man lige sluttet fred med Kina, så Fortune var ikke i stand til at rejse langt væk fra handelsstederne. Han fandt *Cryptomeria japonica*, *Forsytia viridissima*, *Jasminum nudiflorum* samt *Anemone hupehensis*. I 1844 og i 1845 sendte Fortune 12-13 varianter af *Paeonia suffruticosa* til England. I 1845 fandt han *Weigela florida* samt *Mahonia japonica*. *Primula* fandt han aldrig. Der blev erhvervet mange planter fra lokale plantefolk, som i begyndelsen lukkede for deres haver, fordi de var bange for, at man skulle tage planterne uden at betale for dem. Han opnåede til slut deres tillid og blev tilbudt mange planter. I 1846 vendte han tilbage med 25 forskellige varianter af pæoner. De kom i handel i 1860. Kinesiske træpæoner var populære i perioden 1860-1890. Herefter blev det de japanske, som var mest eftertragtede.

På et tidspunkt var han på en flodbåd udsat for et piratangreb. Det lykkedes ham ene mand at drive angriberne på flugt. Han introducerede nogle stedsegrønne azaleer, f.eks. *Rhododendron amoenum*, som han selv navngav og senere naturligtvis *Rhododendron fortunei*, som han fandt i bjergene og hvorfra, han var i stand til at samle en mængde frø.

R. R. fortunei var den første kinesiske rhododendron, der kom til Kew. I 1843 introducerede han *R. molle* i England. I 1844 sendte han *R. obtusum* til RHS i London, han havde erhvervet den fra Poushan planteskolen i Shanghai. Han fandt også *R. mariesii*. I 1844 reintroducerede han *R. farrerae* til RHS, hvor den blomstrede omkring 1846. I 1845 sendte Fortune frø af *R. molle*, som han havde indsamlet i det østlige Kina. *R. R. indicum* introducerede han i 1850. Dette år opdagede han også *Clematis lanuginosa*. De store mængder af azalea, han så, var for det meste *R. simsii*.

Fortune tog levende planter med fra England til Asien, fortrinsvis for at bruge dem som gaver. Han opdagede, at der var store vanskeligheder med at opbevare frø fra træer og buske i det sydlige Kina på grund af angreb af maddiker. Det problem har man stadigvæk.

Alle hans levende planter blev sendt hjem i specielle kasser. Disse kasser var konstrueret i træ og glas og gjort så lufttætte, som det var muligt ved at forsegle dem med strimler af lærred, dyppet i kogende tjære og beg. Før rejsen blev planterne anbragt i kasserne i 10-14 dage, dækket af ca. 25 cm jord, som igen var dækket af mos, - alt imens planterne jævnlige blev vandet.

Det var nødvendigt at opnå det løfte fra skibskaptajnen, at planterne blev anbragt på dækket under hele rejsen, for i det mindste at blive overskyldt af bølgerne i hårdt vejr. Det var ligeledes nødvendigt, at kasserne stod hævet ca. 15 cm over dækket, for at tillade bølgerne at skylle hen over dækket.

På grund af varmen på kasserne om dagen, gjorde kondensvandet på glasset det, at væden faldt som dug på planterne.

Hvis ikke Fortune selv eller nogle af hans hjælpere var med på rejsen til England og dermed var i stand til at se efter planterne, var kasserne lukket til under den fire måneder lange tur tilbage.

Hvis ekspertisen var til stede, ville kasserne blive åbnet om dagen, ikke om natten, for at tillade rensning af planterne. På en af rejserne forlod Fortune Kina med 250 planter i 18 kasser og 215 af planterne kom til England i god behold. Han tog somme tider den forholdsregel at fordele planterne på to skibe, for at sprede risikoen.

Ved én lejlighed tog han to små håndtasker med, som indeholdt meget specielle planter.

Fortune var af natur meget rolig og var i stand til at holde hovedet koldt i farlige situationer, f.eks., når skibet blev angrebet af pirater.

Han skrev mange breve, lavede udførlige notater og dagbøger, men desværre blev det meste af dette efter hans død i 1880 tilintetgjort af hans familie.

Foruden ovennævnte planter har han fundet: *Anemone japonica*, *Hosta fortunei*, *Mahonia fortunei*, *Rhododendron fortunei* samt *Viburnum plicatum*, *Hydrangea macrophylla*, *Paeonia suffruticosa* samt *Campanula grandiflora*.

RICHARD SPRUCE (1817-1892).

Richard Spruce var ikke netop den, man ville benævne som helt eller eventyrer. Siden barnsben led han konstant af et dårligt helbred.

Han var helt opslugt af botanik og især efter at søge samt studere de mindst spraglede planter samt mosser.

Det ville have været naturligt for ham at blive præst og bruge sin sparsomme tid på sine favoritplanter.

Men mærkværdigvis nok tilbragte han 15 år af sit liv i perioden mellem 1849-64 med at samle planter langs Amazone floden i Brasilien samt Andesbjergene i Peru og Ecuador.

Richard Spruce var født i 1817 i Ganthorpe i Yorkshire. Hans far var en fremtrædende matematiker og lokal skoleleder. Richards moder døde, mens han var dreng. Faderen giftede sig igen og fik otte døtre. Richard blev forkælet af sine stedsøstre, men kunne ikke med deres mor.

Fra barnsben var han meget interesseret i naturhistorie og en lokal naturhistoriker fortalte, at Richard, som en af sine største fornøjelser, lavede lister over planter.

Da han var 16 år, havde han en liste på 403 arter, som han havde samlet rundt om sit hjem. Tre år senere offentliggjorde han ”A list of flora of the Malton district”, en liste som indeholdt 485 blomstrende arter.

Da han var midt i tyverne tog han til Pyrenæerne for at studere planter. Han vendte tilbage med et eksemplar af hver plante derfra, heraf 73, som aldrig var blevet fundet før i dette område. Af disse 73 var 17 ukendte for botanikerne.

Som 24-årig vakte han stor opmærksomhed blandt botanikere ved at opdage en ny plante, som var ukendt for videnskaben. Det var det sjældne siv ved navn *Carex paradoxa*. Samme år fandt han en mosart, som forud kun var kendt fra Lapland. Selvom han kun var amatør, blev han snart betragtet som en ledende ekspert i mosarter. I 1845 beskrev han i et fagblad for britiske botanikere 48 mosarter, som var nye i nationens flora.

I perioden, hvor han etablerede sig som botaniker, tjente han til livets ophold som skolelærer, men han mente, at indespærringen i klasseværelserne ødelagde hans helbred.

Han var nu begyndt regelmæssigt at korrespondere med Sir William Hooker (1785-1865) og George Bentham (1800-1884), de ledende botanikere på den tid. De foreslog ham, at han skulle nedsætte sig som planteagent samt stå for salget og distribueringen af andre botanikeres samlinger.

Spruce var skrækslagen over denne ide og ville ikke drømme om at opgive sine egne botaniske studier. I et brev af december 1844, da han var 27, skrev han til Hooker: "Mit helbred har sammen med min kærlighed til botanikken givet mig en glæde over ensomme studier og jeg må tilstå, at jeg føler en slags skræk over ideen med at engagere mig i det aktive livs forstyrrelser".

Konstant plaget af diverse sygdomme tog han det følgende år til Pyrenæerne, hvor han tilbragte et år med at samle. Han gik ofte 30 miles om dagen og med en sådan fart, at hans ledsagere havde svært ved at følge med.

På et tidspunkt forsvandt han og det lokale politi blev sat til at eftersøge ham, dog uden resultat. Men han dukkede op med en udsøgt samling af mosser og andre planter.

Han viste sig at have en splittet personlighed. På den ene side svælgede han i hypokondri og til andre tider var han den udprægede botaniker, der var parat til at trodse alle farer for at samle planter, der var nye for videnskaben.

Det blev besluttet, at han skulle tage til Sydamerika for at samle i Amazone skovene samt i Andes bjergene. At han var bekymret for turen, var forståeligt. Han havde ikke nogen officiel opbakning.

Han måtte finansiere det hele selv ved at lave samlinger af herbarium eksemplarer, som derefter blev solgt til private samlere. Han havde kontakt med tyve klienter, som betød, at han skulle samle tyve sæt af enhver plante, han opdagede, plus eksemplarer til sig selv - samt lave fuld feltbeskrivelse.

Nogle gange blev rekvisitionerne hævet til 30 eksemplarer, hvilket gav ham et enormt arbejde. Han modtog kun 2 £ for hver 100 planter.

I juni 1849 tog Spruce afsted fra Liverpool for 25 dage senere at nå Amazonens munding. Han gik straks i gang med at samle i området omkring Para.

Han tog senere til Santarem, hvor han havde hørt, at den gigantiske Victoria vand-lilje skulle findes i blomst ved skovsøerne.

Det første syn af de enorme flydende blade samt den helt åbne blomst skabte en sådan barnlig glæde hos ham, at han sprang i vandet for at få fat i planten, selvom han var advaret om, at planten var forsynet med modbydelige torne.

Han skrev senere til William Hooker: "Vi var advaret af de lokale om, at tornene var enorme. Vore ben, hænder og fødder var stukket, men uden tegn på, at man blev syg af det". Synet af Victoria liljen på dens naturlige voksested er så fantastisk, at jeg ikke kan sammenligne den med noget andet".

Han var mange gange i fare blandt kriminelle og soldater. I 1853 var han for første gang i livsfare. Det var i Venezuela. Han ankom til en by kort før St. Johns navnedag. Det blev fortalt ham, at indianerne planlagde at masakrere hele den hvide befolkning. De fleste af de hvide flygtede ud af byen, men Spruce, som var i et hus sammen med to portugisere, besluttede at blive. Der var ikke noget håb om hjælp fra det lokale politi, der også var flygtet.

Alt var tilsyneladende roligt i byen, men portugiserne var sikre på, at det var stilhed før stormen og at det snart ville gå løs. Spruce var ikke enig heri og for at bevise det, gik han udenfor det barikaderede hus og stillede sig med en pistol i hver hånd.

Indianerne betragtede nervøst hans fremmede skikkelse. Høj og tynd og et ansigt indrammet af et honning-gult hår.

Ingen turde nærme sig ham og da aftenen kom, forsvandt indianerne ind i skoven. Kort efter denne oplevelse tog Spruce af sted ad Orinoco floden til byen Esmeralda ved Duida bjerget, hvor det var hans mening at samle planter.

Esmeralda var et tropisk paradis. Alt var tillukket. Der hørtes ikke en lyd. Der sås ingen fugle eller sommerfugle, men der var et utroligt rigt planteliv. Spruce var mystificeret.

Der var en utrolig varme og når han tog hånden op til hovedet for at tørre sveden væk, blev hans hænder fyldt med blod og maste myg. Hele området var dækket med disse insekter. Indbyggerne måtte tilbringe hele dagen i deres huse og turde kun komme udenfor om natten. Spruce var nødt til at arbejde om dagen og hver gang, han returnerede efter at have foretaget planteindsamling, var hans hænder, fødder, nakke og ansigt dækket af blod. Når han arbejdede, var han nødt til at snøre sine bukser ved fødderne, samt bære handsker.

Det var derfor ikke overraskende, at han på sin rejse tilbage ad floden, i midten af 1854, var udsat for adskillige angreb af feber. Det lykkedes ham at nå til Maipures missionsstation, hvor han i 38 dage svævede mellem liv og død.

Ikke blot af feberen, men også på grund af en ondskabsfuld gammel kælling, der var hyret til at pleje ham. Hun havde ikke medbragt rigtig medicin og hendes såkaldte pleje gik mere ud på hurtigst muligt at bringe ham til gravens rand, så hun kunne få fat på Spruce's penge.

Udmattet af feber blev det snart klart for ham, at hun ikke havde til sinds at afhjælpe hans lidelser. En nat, hvor feberen var meget voldsom, ignorerede hun ham og sagde spottende: "Dø, din engelske hund, så vi kan få en heksenat for dine dollars".

En nat var han så syg, at han var sikker på, at han skulle dø. Da kællingen så hans tilstand, låste hun ham inde i huset og tog af sted.

Da han var vis på, at han ville blive forgiftet, turde han heller ikke spise. Efterhånden lignede han et skelet og var sikker på, at han snart skulle dø. Med en overmenneskelig vilje skrev han sit testamente.

Til sin egen overraskelse og til kællingens raseri, overvandt han feberen; men der var ingen tvivl om, at oplevelsen satte sig dybe spor hos ham.

Som han skrev i et brev til Sir William Hooker i januar 1855: "Venezuelanerne siger meget udtryksfuldt, at uanset en mand tror, at han fuldstændig er kommet af med sin koldfeber, vil man altid føle, at der er noget tilbage i ryggraden".

Men nu havde Spruce tilbragt fem år med at arbejde og leve dybt inde i Amazonas og skovene, der med de mange lyde ofte må have gjort ham bange.

Men han befandt sig vel med de smukke og fremmedartede fugle og dyr, som befandt sig i de træer og planter, som han elskede over alt andet. Han havde nu lært at leve med de pinefulde bid af myggene, der plagede områderne.

Om natten den 23. november 1854, da han lå i sit telt og lyttede til skovens lyde, blev han opmærksom på en sang, der efterhånden lød mere og mere inciterende. Den kom fra hans kano besætning, en gammel mand og hans tre sønner, der var i færd med at drikke hjemmebrændt rom.

Spruce havde hyret sit mandskab i sidste øjeblik og det havde været den gamle, der insisterede på at gøre holdt i et område, han fortalte, han ejede. Men det var i virkeligheden på det sted, han opbevarede sin hjemmebryg, som han ønskede at afprøve.

Til at begynde med, kunne Spruce ikke høre, hvad de talte om; men kunne så forstå, at de planlagde et mord - hans mord.

Den gamle mand fortalte sine sønner, at Spruce havde været syg, så det ville ikke komme som nogen overraskelse, at man fandt ham død.

Der var tæt skov mellem dem og floden, så ingen ville se drabet. De var blevet betalt forud og der var sikkert mange flere penge i Spruce's bagage. Desuden, skrev Spruce i sin dagbog - diskuterede de også, hvad de skulle gøre med liget og sig selv.

Indianerne gik nu ud for at se, om Spruce sov. Han sprang ud af sit telt og gjorde tegn til, at han skulle over mellem buskene. Ude af syne, skyndte han sig ned til båden, barikaderede sig i kahytten og ventede på angrebet - bevæbnet med et gevær og en huggert.

Da han ikke vendte tilbage, begyndte indianerne at søge efter ham. Han kunne høre dem komme gennem underskoven, skydende til højre og venstre.

Næste morgen, da de kom sjokkende ned til båden, veg de tilbage ved synet af den høje, tynde engelskmand med feberskinnende øjne, som pegede på dem med sit ladte gevær. Uvidende om, at han forstod deres sprog, var de mystificerede over, at han havde gennemskuet deres plan.

Gennem resten af deres rejse havde han ingen yderligere problemer; men han havde altid sit gevær rede.

Efter at have overlevet to angreb i 1854, håbede han på, at næste år ville blive mindre farligt, men det blev ikke tilfældet.

Dette år var der guldfeber i Maranon og af den grund kom der en hær af guldjægere, for det meste englændere og amerikanere. De fleste var en flok forbrydere. Mange blev myrdet af indianerne, som de behandlede dårligt.

En af guldjægerne var Charles Nelson, en rolig englænder, som Spruce hyrede som sin rejseledsager til Peru. I et brev fra Peru forklarede han, at han tog Nelson med, fordi denne med sit barske udseende ville blive uvurderlig i et land, hvor der ikke var lov og orden.

Hvad han ikke vidste, var, at Nelson havde været i fængsel i Peru for mord og havde begået en stribe af ulovligheder. Til at begynde med, var han en ideel ledsager for Spruce, men da de nåede Peru, forandrede han sin væremåde. Han blev meget aggressiv og Spruce var sikker på, at Nelson kun ventede på en mulighed for at dræbe ham.

Under et ophold hos en lokal præst, kom Nelson i et voldsomt klammeri med en portugiser, som nær var blevet dræbt. Spruce slap heldigvis af med ham ved at betale ham tre måneders løn samt skibslejlighed til Bara, som han dog aldrig nåede frem til, da han undervejs blev dræbt af en indianer.

Uanset de farer, som Spruce var udsat for i Sydamerika, udviste han stadigvæk en barnlig glæde over de vidunderlige planter, der omgav ham.

På de åbne sletter fandt han en plante med dejlige gule blomster og honningduft. Det var imidlertid hans indsamling af frø og planter af det kininbærende Chincona træ, som i mere end 200 år havde været kendt som modgift mod malaria, der havde interesse.

På grund af dets store værdi, havde peruvianerne ikke tilladt at eksportere frø. Træets helbredende virkning havde været kendt siden 1638, da vicekongens dronning blev angrebet af malaria.

Inca-medicinmændene fortalte, at man skulle prøve knust bark fra træet. Kuren havde en øjeblikkelig virkning og da Donna Francisca vendte tilbage til Europa, medbragte hendes læge stoffet.

Jesuitiske missionærer eksporterede senere stoffet til Europa, hvor man solgte det som jesuitter-bark.

Spruce begav sig nu på en rejse til Andes bjergene i Ecuador for efter ordre at søge efter sjældne træer.

Gennem sin maraton rejse havde han fået vigtige samlinger af planter, især bregner og mosser.

Han var ude for store problemer med sit professionelle personel og til slut havde han kun utrænede hjælpere.

Desuden begyndte hans helbred nu at vakle. Han var ude i stand til at sidde længere end en time ved et arbejdsbord og lå for det meste i en hængekøje, når han skulle arbejde. Han led af en slags periodisk lammelse i sine arme og ben, hvilket fik ham til at falde, både når han gik og når han red.

På samme tid mistede han 700 £, som han havde investeret i et firma, som gik bankerot og det var ikke overraskende, at han skrev følgende til en ven:

“Jeg har mødt mange mennesker, som begyndte uden en cent og har tjent flere penge på to eller tre år, end jeg har i 13 år og som uden at have været udsat for brandstorme eller øsregnvejr, siddende i en kano med vand til knæene, - har fået dårlig eller ingen mad, - uden at få søvn om natten og blevet angrebet af insekter og med visheden om intet at have og se døden i øjnene - som jeg har gjort”.

Alle andre ville have givet op, men Spruce fortsatte med at samle en masse fine planter, som blev fragtet til England i januar 1861.

Det var en stor bedrift. Men Spruce var en skuffet mand. Han appelerede til den britiske regering om en officiel ansættelse i Sydamerika, hvilket ville have givet ham en lille indkomst og tilladt ham at arbejde med sine botaniske interesser, uden det hårde slavearbejde for at skaffe midler til sig selv og sine ekspeditioner.

Han så sig selv dø af feber og fattigdom ude i stand til at vende tilbage til England og tilbringe sine sidste år med at arbejde med sine samlinger. Han følte sig heller ikke værdsat af de andre videnskabsmænd.

I oktober 1861 skrev han et bittert brev: “Hvis jeg havde arbejdet lige så lang tid i østen, som jeg har gjort i vesten, kunne jeg sikkert regne med en pension, hvis jeg blev ude af stand til at arbejde; men jeg tror ikke, der er noget håb i mit tilfælde”.

Tre år senere vendte han tilbage til England. På et tidspunkt havde hans indsamlinger af frø og planter af chinchona træet udviklet sig til plantager i Syd Indien og Sri Lanka. Den farmaceutiske industri havde stor succes med at forarbejde barken og i tusindvis af liv blev reddet fra malaria.

Oven i alt dette samlede han 30.000 arter af planter og han udgav en ordliste over indiske sprog og dialekter.

Han studerede gummi træer, som viste sig at være uvurderlige for gummi-industrien i det fjerne østen.

Endelig og temmelig modstræbende blev den engelske regering og den indiske administration enige om at betale Spruce en pension på 100£ om året.

Denne gerrighed tillod ham at trække sig tilbage til et lillebitte hus i Yorkshire, hvor han arbejdede med sine samlinger og skrev sit monumentale værk, ”*Hepaticae Amazonicae et Andinea*”, som blev publiceret i 1885.

Her beskrev han 700 arter af leverurt, af hvilke han havde samlet 500, af disse arter var 400 nye for botanikerne. Han har også skrevet en populær beskrivelse af sine rejser.

Uanset, at han havde et dårligt helbred, levede han til han var 75 år. Han døde tre dage efter jul i 1892 i Coneysthorpe i North Yorkshire.

Den amerikanske botaniker, Richard Evans, skrev i en passende gravskrift bl.a. følgende:

“Jeg har følt det i de dybe skygger i Amazonas skove. Jeg har følt det i herbarier. Jeg har følt det, mens jeg stod foran Spruce’s ydmyge hytte. Jeg har følt det igen, da jeg stod ved hans grav i Terrington, men der, under de lave skyer i april - ved jeg, det er sandt.

Richard Spruce lever stadig og vil leve for at opildne hjerter og skabe tanker hos mange kommende plantejægere, som vil følge i Spruce's fodspor og fortsætte hans store ufuldendte arbejde".

HEREFTER VENDER VI OS MOD INDSAMLING AF AZALEA.

Det første spæde skridt i retning af havemæssig dyrkning af azalea i den vestlige verden blev taget for 300 år siden i England af Henry Compton, født 1632. Han var i en del år officer i hæren, men forlod dette arbejde for at studere teologi. I 1675 udnævntes han til biskop i London med residens på Fulham Palace. Compton var vist ikke den store prædikant, men han var ihærdig og videbegærlig med særlig interesse for botanik og have dyrkning.

Med årene blev Fulham Palace berømt for dens samling af nye og sjældne planter, som Compton bragte til veje. I 1686 blev han sat fra sit embede efter religiøse stridigheder med Kong Jacob II, men da Vilhelm af Oranien kom til magten i 1688, blev han genindsat.

Som biskop i London var han også biskop for de nye nordamerikanske kolonier, og missionærerne her var underlagt hans myndighed.

En af missionærerne i Virginia var John Bannister (1650-1692), som ud over præstegerningen beskæftigede sig meget med botanik. Han beskrives som en meget modig mand, der klarede sig godt trods mange stridigheder med nybyggere og indianere.

John Bannister nød i særlig grad Comptons gunst. Til gengæld fik Compton frø og planter fra Bannister.

R. R. viscosum blev for første gang observeret af Bannister, som sendte en tegning af den til Henry Compton. I 1680 indførtes *R. viscosum*, der således har været over 300 år i Europa. Planten blev i 1690 beskrevet af en af Comptons venner, Plukenet.

R. R. viscosum blev dog hverken kendt eller udbredt i England. Før det første passede den ikke ind i tidens havestil, som var streng og formel.

For det andet døde Henry Compton 1713 og hans efterfølger på Fulham Palace var ikke interesseret i parkens sjældne planter. *R. viscosum* gled ud i glemslens mørke, omgivet af ukrudt og grøntsager.

Mellem 1725-30 opdagede John Bannister *R. periclymenoides*. Under en indsamling af frø omkom han på grund af et styrt fra en stejl klippeside.

Ca. 30-40 år senere opstår påny et samarbejde mellem to planteinteresserede tværs over Atlanterhavet. Den engelske partner i dette samarbejde var Peter Collison, født i London 1694. Han voksede op hos sine bedsteforældre i Peckham i Surrey og var allerede i barneårene interesseret i planter.

Efter endt skolegang kom han ind i faderens forretning og solgte tøj og købmandsvarer, bl.a. til nybyggerne i de nordamerikanske kolonier.

Peter Collison sendte ofte indtrængende anmodninger til sin agent i Philadelphia om at skaffe frø og planter, men denne var ikke særligt interesseret.

Agenten satte derfor Collison i forbindelse med John Bartram (1699-1777), der var landmand nær det nuværende New York. Det fortælles, at hans botaniske interesse

blev vakt, da han under pløjning fik øje på et tusindfryd. Hvad end årsagen kan have været, blev botanik hans store hobby og senere hans levevej.

Bartram var meget ivrig efter at samle frø og planter til Peter Collison, som til gengæld skaffede ham litteratur til botaniske studier. De planter, som John Bartram indsamlede, potteskultiverede han i to år før afskibningen til England, hvor Collison tog imod dem. En del af planterne kom til Collisons egen have og resten distribueredes til en række velhavende sponsorer forskellige steder i England til en pris af 5£ pr. plante. De penge, som dette plantesalg indbragte, gik til finansiering af John Bartrams ekspeditioner.

Desuden betalte Collison 10£ årligt til Bartram for hans indsats. Senere foranledigede Collison, at Bartram blev udnævnt til kongelig botaniker og plantesamler med en løn af 50£ årligt.

John Bartram skal have introduceret 116 nye arter og variteter i England, heriblandt mindst tre rhododendron. *R. viscosum* kom til Collisons have i Surrey i 1730 og *R. nudiflorum* introduceredes i 1734.

Det er sandsynligt, at den nordamerikanske *R. calendulaceum* blev introduceret i England af John Bartram omkring 1735, men det vides ikke med sikkerhed og der foreligger ikke nogen beskrivelse af planten på dette tidspunkt.

*R. R. calendulaceum*s naturlige vokseområder er de regioner, hvor de højt civiliserede

Cherokee-indianere holdt til. Planten var deres yndlingsblomst og de kaldte den "The Sky Paint Flower", et navn, som har nær forbindelse med et sagn om plantens opståen på jorden. For øvrigt har disse Cherokee-indianere også et meget smukt sagn om *R. viscosum*s tilblivelse.

Rhododendron *arborescens* blev opdaget af John Bartram. Den blev først beskrevet i året 1814 som en ny art af den tysk, amerikanske Pursh (1774-1820), efter at denne havde set arten gro i John Bartrams have i Philadelphia.

Peter Collison havde ikke udstyr og viden til at opformere det materiale, som Bartram sendte, men han fik kontakt med en dygtig planteskolemand ved navn James Gordon. Det lykkedes for denne at opformere rhododendron fra frø og de nye planter trivedes godt. Det forholdt sig nemlig således, at Gordon boede i et område med sur jord. På dette tidspunkt var man ikke klar over de specielle krav, som rhododendron stiller med hensyn til jordens surhedsgrad.

I 1734 introducerede Peter Collison for første gang *R. periclymenoides*. På grund af planteintroduktionerne blev Collison efterhånden kendt over hele England og hans kontakter nåede helt op til hoffet.

Han blev medlem af botaniske selskaber i London, Berlin og Stockholm.

Hans herreekvyperingsforretning gik imidlertid dårligt, idet han ikke fik den passet på grund af sine planteinteresser. Med tiden blev han fattig og det kneb ham at få råd til at holde sin egen have.

En nat i 1768 indtraf en katastrofe. Nogle tyve stjal alle de sjældne planter i hans have, herimellem formentlig *R. calendulaceum*. At der hersker nogen usikkerhed med hensyn til introduktionen af denne art, skyldes formentlig netop dette tyveri, som medførte, at planten ikke er blevet beskrevet.

Ved Peter Collisons død 1768 fandtes således i England *R. viscosum*, *R. nudiflorum* og formentlig *R. calendulaceum*. Ingen af disse arter blev dog almindelige og da de ikke passede ind i tidens havestil, vakte de heller ikke større interesse uden for en meget snæver kreds af planteinteresserede. Senere kom disse tre arter til at spille en meget stor rolle i hybridiseringsarbejdet.

John Bartrams søn, William Bartram, fortsatte i faderens fodspor som naturforsker. Han arbejdede for Dr. Fothergill i London. Hans arbejde bestod først og fremmest i udarbejdelse af landkort samt tegninger af flora og fauna og han introducerede kun få planter.

R. R. calendulaceum blev indsamlet af William Bartram i det nordlige Georgia i 1774,

han kaldte den "Flame Azalea". I maj 1776 fandt han igen arten. Der er muligt, at det er William Bartram, der har sendt *R. flammerum* til England før 1789. Planten var i hvert fald i dyrkning i England i 1789.

Det blev franskmændene André Michaux, som fik æren af at introducere *R. calendulaceum* i Europa. Han drev oprindeligt landbrug nær Versailles, men efter, at hans kone døde i barselsseng 1770, ønskede han ikke længere at opholde sig på gården.

Han begyndte herefter at interessere sig for botanik og erhvervede sig med årene så stor viden, at han blev knyttet til Ludvig XVI haver som botaniker.

Som led i dette arbejde foretog han mange ekspeditioner, bl.a. til Pyrenæerne og senere (1782) til Persien, hvor han blev udsat for et alvorligt overfald.

I 1785 rejste han til Nordamerika, hvor han nær New York etablerede en planteskole. Da han var udsendt af den franske regering, skulle han sende frø og planter til de botaniske haver i Paris og Rambouillet, ligesom han skulle viderekultivere indsamlede planter med henblik på senere indførsel i Frankrig.

1786 indsamlede Michaux frø af *R. calendulaceum* og det lykkedes ham at dyrke planter fra disse frø. Mellem 1785-96 blev *R. canescens* indsamlet af Michaux. I 1792 beskrev han *R. minus*. I 1795 indsamlede Michaux *R. calendulaceum* i bjergene i North Carolina. Her observerede han i maj måned samme år *R. arborescens*.

Efter en meget begivenhedsrig tid i Nordamerika med mange rejser og indsamlinger, returnerede han i 1797 mod Europa med sine planter. I den Engelske Kanal kom hans skib imidlertid ind i en stærk storm og det strandede ved Hollands kyst.

Michaux mistede næsten alle sine personlige ejendele, men det lykkedes ham at redde de fleste af sine planter og frø i land. Efter at have brugt megen tid på at skylle planterne fri af salt og tørre frøene, købte han en lille kærre og en pony for at begive sig mod Paris.

Da han var næsten uden økonomiske midler, opsøgte han undervejs en velhavende og planteinteresseret ven i Louvain, Charles van Hulthem (1764-1832), som havde megen nær kontakt med den botaniske have i Ghent. Man formoder, at van Hulthem af sikkerhedsmæssige grunde har overtalt Michaux til at give sig en del forskellige frø, bl.a. af *R. calendulaceum*.

De politiske forhold i Frankrig var på dette tidspunkt meget ustabile og det var usik-

kert, om Michaux ville være velkommen i Paris i betragtning af, at hans arbejde i høj grad havde været støttet af Ludvig XVI, som var blevet henrettet i 1793.

De frøportioner, som van Hulthem fik af Michaux, delte han med interesserede venner og Botanisk Have i Ghent, hvor *R. calendulaceum* blomstrede for første gang i 1804. Michaux nåede til Paris med sin samling af amerikanske planter og frø, og han fik lov til at dyrke dem på en lille plads ved Rambouillet, hvor *R. calendulaceum* blomstrede i 1806. Kort derefter blev Michaux's samling imidlertid jævnet med jorden for at give plads for grøntsager.

Det var derfor lykkeligt, at *R. calendulaceum* også var etableret i Ghent. Her var planten i 1802 imidlertid også i stor fare for at forsvinde, da Napoleon havde planer om, at den botaniske have skulle ryddes for at give plads for "nyttige ting". Van Hulthem udtænkte imidlertid sammen med nogle venner en snedig redningsplan, som gik ud på, at kejserinde Josephine skulle gøres interesseret i haven. Planen lykkedes og haven blev reddet ved hendes mellemkomst.

I Belgien var man meget interesseret i *R. molle*, hvilket f.eks. ikke var tilfældet i England. Belgierne var også interesseret i en anden asiatiske art, *R. japonicum*, der var introduceret af Philip Franz von Siebold.

Siebold var ansat som læge i det hollandske ostindiske kompagni. I 1822 blev han udstationeret i Japan, hvor han ved siden af sin lægegerning samlede planter, som han dyrkede videre i sin have. Han samlede bl.a. *R. dilatatum*.

Da det i 1830 afsløredes, at han var i besiddelse af landkort, som han vist havde fået af taknemmelige patienter, blev han mistænkt for spionage og udvist. Han fik dog lov til at tage en del af sine planter med sig, heriblandt *R. japonicum*.

Da hans skib anløb Antwerpen i slutningen af 1830, dukkede der imidlertid nye problemer op. Der var samme år udbrudt religionskrig mellem Holland og Belgien og der herskede i Antwerpen stor uvilje mod alt hollandsk.

Siebold kunne derfor ikke få tilladelse til at indføre sine planter, som først og fremmest var bestemt for hans egen have nær Leyden. Først, da han lovede at give sin samling til den botaniske have i Ghent, fik han tilladelse til at bringe planterne i land. I Ghent etableredes herefter *R. japonicum*, som blev en meget vigtig frø- og pollenkilde for de omkringboende planteskolefolk.

Den førende blandt disse var på dette tidspunkt Louis van Houtte (1810-1876), som havde meget nær forbindelse med den botaniske have. Han var den drivende kraft bag de internationale blomsterudstillinger i Ghent – udstillinger – som var toneangivende i Europa.

Som planteskolemand arbejdede van Houtte i udstrakt grad med det materiale, Siebold havde indført fra Japan og gennem årene udførte han et omfattende krydsningsarbejde, hvori først og fremmest *R. japonicum* indgik.

Dette blev grundlaget for den gruppe *Azalea*-krydsninger, vi i dag kender under navnet "Mollis-hybrider" efter det tidligere navn for *R. japonicum* - *azalea mollis*.

I 1873 sendte van Houtte de første hybrider på markedet og firmaet Veitch importerede 1879 enkelte til England. Interessen i England forblev dog behersket.

Samtidig med det intense krydsningsarbejde i Belgien vakte også interesse for disse azaleaer i Holland. Her startede Marinus Koster i 1840 en planteskole nær Boskoop og den blev hurtigt en blomstrende forretning.

Han efterfulgtes af sønnen, Anthony Koster, som var ven med Siebold. Denne var atter i Japan i perioden 1854-64, hvor historien fra tidligere gentog sig, idet han igen udviklede sig i politiske stridigheder og blev udvist.

Også denne gang nåede han dog at få planter med hjem til Holland, bl.a. nye former af *R. japonicum*. Disse gav anledning til en videreudvikling af mollis-hybriderne i Kosteres planteskole.

Der fandt også en udvikling sted i England, om end i mindre målestok. Her kommer dynastiet Waterer ind i billedet. Michael Waterer startede Knap Hill planteskolen 1790. I 1827 efterfulgtes han af sønnen, der ligeledes hed Michael Waterer, som omkring 1842 skabte en krydsning mellem *R. molle* og *R. viscosum*.

En senere ejer i 1853 var Anthony Waterer. Dennes søn, som også hed Anthony, indgik i forretningen i 1865. De importerede en del Ghent-hybrider fra Belgien.

I perioden 1865-1924 lavede de et intenst krydsningsarbejde, overvejende baseret på de importerede Ghent-hybrider samt de nordamerikanske arter og i mindre grad *R. R. molle*.

Far og søn var meget dygtige planteskolefolk og med årene blev de meget velhavende. De tjente dog ikke deres formue ved salg af azalea. Azaleedyrkningen var for dem en hobby. Kun en enkelt, nemlig "Nancy Waterer", blev navngivet.

De var meget særprægede personligheder. Således plejede sønnen at give ordre til, at en azalea skulle brændes, hvis en kunde fik øje på den og viste særlig stor interesse. Waterer-familiens omfattende selektions- og krydsningsarbejde, som stort set kun kendtes af dem selv, resulterede i den gruppe, vi i dag kender som "Knap Hill" azalea, der groft sagt er en kombination af Ghent- og mollis hybriderne; i nogle tilfælde med tilblanding af *R. occidentale*, som kom ind i billedet omkring 1850.

Lionel de Rothschild (1882-1942) var en af de meget få personer, som nogensinde fik lov til at købe planter af Waterer-familien. Han var forretnings- og finansmand. I 1919 købte han et forsømt landsted med en forfalden park - Exbury.

I 1920 fik han en sending azalea fra Knap Hill, blandt disse var der en plante, som i dag kendes under navnet "George Reynolds".

Rothschild videreudviklede azalea hybriderne og gennem en række krydsninger blev de grundlaget for gruppen "Exbury-Azalea", der således er en videreudvikling af Knap Hill Azalea.

Introduktionen af *R. occidentale* skyldtes englænderen William Lobb. Han startede oprindeligt som gartner elev på et gods. I kraft af sin dygtighed blev han ansat i det ansete firma Veitch. For dette firma rejste han i 1840 samt i 1844 på ekspeditioner til Sydamerika.

I 1849 sendtes han til Californien for at samle frø af de nåletræer, som Douglas nogle år tidligere havde fundet. I 1850 sendte han frø til Veitch planteskolen af *R. occidentale*, som han havde fundet i Californien.

Den forfaldne planteskole, Knap Hill, blev i 1930 overtaget af et medlem af Waterer-familien, Gomer Waterer. Han begyndte på et stort oprydningsarbejde, hvorunder

mange hidtil ukendte azaleer dukkede frem fra ukrudtet. Gomer Waterer blev hjulpet over begyndervanskelighederne af Lionel de Rothschild, som ydede ham økonomisk støtte.

Rothschild købte også mange af Knap Hill hybriderne af Gomer Waterer og disse planter indgik i krydsningsarbejdet på Exbury, hvor det fortsat krydsedes og selekteredes frem til 1939.

Arbejdet blev brat afbrudt af Anden Verdenskrig. Rothschilds overgartner, Hanger, prøvede stort set ene mand at holde liv i så meget, som muligt. På Knap Hill kæmpede den nu 76-årige Gomer Waterer alene mod ukrudtet.

Lionel de Rothschild døde 1942, 60 år gammel. Exbury blev overtaget af flåden. Efter krigen, hvor alt var vildnis, overtog sønnen, Edmund de Rothschild, Exbury og fik sammen med nogle soldaterkammerater atter gang i azalea-dyrkningen.

WILLIAM LOBB (1809-1864)

På sine ekspeditioner har han fundet følgende: I 1845 fandt han i Chile *Tropaleum speciosum*. I 1846 i Chile, *Embotrium coccineum*. I 1849 opdagede han *Berberis darwinii*. I 1853 fandt han i Nordamerika *Ceanothus x veitchianus*, *Thuja plicata* samt *Sequoiadendron giganteum*. I de sydlige Andes-bjerge har han fundet primula.

(se endvidere under afsnittet ”Indsamling af azalea”)

Hans broder var

THOMAS LOBB (1811-1894)

I 1846 fandt han på Java *phalaenopsis*. I Malaya fandt han i 1847 *Nepenthes sanguinea*. I 1850 fandt han i Indien *Aerides rosea*. Samme år opdagede han i Burma *Vanda caerulea* R. *jasminiflorum* samt R. *veitchianum*.

KEW GARDEN

Så vil vi for en stund beskæftige os med The Royal Botanical Garden, som blev åbnet 1759 i Kew. Her var Sir William J. Hooker, død 1765, direktør. Han har sagt, at ingen andre planter end rhododendron har haft så levende interesse i verden. William J. Hooker havde stor succes med at få planter til at gro.

Fra begyndelsen af 1850 begyndte man at distribuere planter til hele verden. Distributionen af disse planter blev nedskrevet i Kew og forekomsten af kendte planter findes beskrevet.

JOSEPH HOOKER (1817-1911)

Mange af de største planter fra de tidligere indsamlinger befinder sig i Skotland, hvor man begyndte at dyrke rhododendron en generation før den øvrige del af landet. Har man vidst noget om det milde klima i Skotland?

En af de skotske slotsejere var ven med William Hooker og vidste derigennem, at hans søn rejste i Himmalaya.

Joseph Hooker startede med den store fordel at have en berømt far, der jo var direktør for Kew. Joseph havde fået den bedste mulige uddannelse som taxonomist og geograf og havde som få på den tid været så forberedt til jobbet.

Hans bidrag til samlingerne og udbredelsen i haverne har været særdeles værdifuldt. Han forstod fuldt ud de mulige variationer, der var blandt vildarterne.

Juniors første ekspedition var gået til Antarktis; så han havde erfaringer i det primitive, før han foretog sin berømte rejse til Sikkim. Han rejste rundt i Sikkim og i Himmalaya fra 1848-50 og sendte frø herfra til Kew.

I 1849 kom der 45 nye arter. I 1849 fandt han i Sikkim bl.a. *R. ciliatum*, *R. cinnabarinum*. Han indsamlede også *Magnolia campbellii*. Han fandt *Tulipa sylvestris* samt *Primula capitata* og *Primula sikkimensis*

Hans ven og hjælper, B. G. Hodgson, havde studeret entomologi og zoologi i Nepal i 25 år og havde skrevet om fugle og dyr i regionen. Som følge heraf havde han stor indflydelse på Hookers rejser og studier.

Til hjælp for Hookers første indsamlinger havde han bl.a. 80 bærere. Rejsen foregik såvel til fods som med kærre og op ad floden til Calcutta.

På den næste rejse i 1850 måtte maden sendes ad flere omgange, fordi landets kapacitet ikke tillod at sende føde til mere end 40-50 mand ad gangen. Sammenlignet med i dag, måtte man have ekstra bærere af hensyn til omfanget og vægten af udstyret, instrumenterne og tøjet. I 1850 fandt Hooker *R. falconeri*, *R. hodgsonii*, *R. thomsonii* samt *R. griffithianum*.

I 1851 blev *R. wightii* for første gang introduceret af Hooker - *R. wightii* er navngivet efter botanikeren og tidligere direktør for Botanisk Have i Madras, Dr. Wight (1796-1892). I Indien mødte han Thomas Lobb.

Da selve indsamlingen var afsluttet, tilbragte Hooker to måneder i Calcutta for at arrangere indskibningen af sine indsamlinger, manuskripter, kort o.s.v.

Joseph Hooker har på et tidspunkt bemærket, at rhododendron fra Himmalaya groede bedre i England end i Sikkim. Mange af Hookers indsamlede arter er forældre til senere kendte hybrider.

I 1860 fandt Hooker *R. campylocarpum* og i 1876 publicerede han sin bog om klassifikation. Han blev og så direktør for KEW Gardens.

Foruden ovennævnte planter har han også fundet *Meconopsis villosa*, *R. edgeworthii*, *R. camelliaeflorum*, *R. niveum*, *R. grande* samt *R. dalhousie*.

Følgende planter er navngivet efter ham: *Onosma hookeri* v. *longiflorum*, *Primula hookeri*, *Cyananthus hookeri*, *Soro-seris hookeriana*, *Swertia hookeri*, *Chinocharis hookeri*.

NU TILBAGE TIL KEW IGEN.

Af de rhododendron arter, der blev indsamlet af Hooker, blev 33 illustreret i en bog, der blev udgivet i 1849 og 1851.

Den mest distribuerede plante med 88 eksemplarer var *R. dalhousiae*, beskrevet af Hooker som den mest ædle af alle.

Man ved, at Miss Walker modtog planter fra Kew og man ved, at i 1863 dyrkede hun følgende planter i sit drivhus: *R. maddenii*, *R. dalhousiae* samt *R. glaucophyllum*.

Man ved ligeledes, at Darwin (1809-1882) i 1855 modtog 12 Sikkim rhododendron samt *Berberis darwinii*. Joseph Hooker og Charles Darwin var venner og havde korresponderet i mange år.

Som en kuriusitet kan nævnes, at Hooker var bærer ved Darwins begravelse.

Thomas Nuttall (1825-1872) efter hvem, *R. nuttalli* er navngivet, var naturvidenskabsmand og modtog planter i 1852.

Mr. Seeman, Kew, var fra Hannover og var botaniker og naturvidenskabsmand.

G. K. Gowan stod for rhododendron dyrkningen hos Jarlen af Carnavon. Hans mest berømte kryds hed *Altaclerense* (*R. arboreum* x (*R. catawbiense* seedling x *R. ponticum*)).

I december 1851 blev følgende planter sendt til Mr. Daniel Ferguson, Botanisk Have i Belfast: *R. grande*, *R. ciliatum*, *R. dalhousia*, *R. thomsonii*, *R. glaucophyllum*, *R. hodgsonii*, *R. maddenii* samt *R. cinnabarinum* var. *roylei*. Sidstnævnte er navn efter J. Forbes Royle, død 1856, der var engelsk botaniker, som samlede planter i Indien og England. *Primula forbesii* er ligeledes navngivet efter ham.

Da man i 1953 skrev om planter i RBGE, blev det anført, at man i 1850 havde modtaget følgende planter fra Kew: *R. grande*, *R. campylocarpum*, *R. falconeri*, *R. fulgens*, *R. niveum*, *R. wallichii*, *R. lanatum*, *R. dalhousia*, *R. glaucophyllum* og *R. R. lepidotum*.

Senere modtog man *R. hodgsonii*, *R. maddenii* samt *R. arboreum* var. *cambelliae*.

I 1995 var der ikke flere af Hookers planter tilbage i Royal Botanical Garden, Edinburgh (RBGE).

I 1876 voksede der i Kew bl.a. *R. barbatum*, *R. arboreum*, *R. ciliatum*, *R. fulvum* samt *R. grande* - De blomstrede alle i drivhuset.

I 1881 var herudover følgende i blomst: *R. glaucophyllum*, *R. edgeworthii*, *R. niveum*, samt *R. cinnabarinum* *blandfordii*florum.

I 1969 bemærker Mr. Davidian, RBGE, at følgende Hooker planter, leveret til Killerton 1852, stadig eksisterer: *R. ciliatum*, *R. falconeri*, *R. glaucophyllum*, *R. hodgsonii* og *R. thomsonii*.

I 1993 kunne man kun finde *R. hodgsonii*.

Hos Carlew Garden i Cornwall modtog man i 1851 foruden ovennævnte planter bl.a. *R. griffithianum*.

I nævnte haver er der stadigvæk planter fra den oprindelige levering fra Kew.

AMALIE DIETRICH (1821-1891)

Amalie Dietrich var født i en lille by Sieberlehn ved Dresden. I årene 1860-1870 opholdt den tyske naturvidenskabskvinde sig i Australien, hvor hun kortlagde verdensdelens flora og fauna. Amalie Dietrich var udsendt af Godeffroy Museum i Hamburg for at samle planter i Queensland. Hun skulle beskæftige sig med faunaen samt inte-

resere sig for antropologi. Hun opholdt sig i Bowen, Brisbane, Gladstone, Mackay samt Rockhampton. Hun blev venner med urbefolkningen. Derude er hun kendt og hun er det faktisk på verdensplan. Hendes indsamlinger er beskrevet i "Zur Flora von Queensland".

Hun har lagt navn til en række planter, som hun fandt under sit ophold og beskrev videnskabeligt. Hun døde 1891 i Hamburg. Hendes datter, Caritas Bischoff, har skrevet om sin berømte mor og der er til stadighed kommet nye bøger om den usædvanlige kvinde, der for en periode på ti år drog ud fra mand – der efter sigende svigtede hende til fordel for en anden kvinde – og børn i Altona ved Hamburg for at udforske det fremmede.

I hendes fødeby har man gennem mange år hædret det berømte bysbarn. Der er rejst en statue af hende og senest er man gået i gang med at indrette et museum over hende.

JEAN PIERRE ARMAND DAVID (1826-1900)

Da Jean (John) Pierre Armand David, født i Espelette i nærheden af Bayonne i Baskerland i Frankrig i året 1826, voksede op, drømte ingen om, at Kina skulle blive hans vigtigste arbejdsfelt. Han voksede op sammen med to brødre. Hans far var dommer og læge, som havde en stor kærlighed til naturen og en medfødt nysgerrighed. Begge dele arvede Jean Pierre, hvilket var en god ting, da hans ældre broder arvede alt andet.

Yngre sønner dengang søgte ofte en karriere indenfor gejstligheden, og det skete også for ham. Dengang var der ingen konflikt mellem religion og naturvidenskab. Som 22-årig gik han ind i Franzikanerordenen, hvis medlemmer især rejste til Kina for at omvende den lokale befolkning til katolicismen.

Medens de fleste af de andre munke blev sendt til Sydamerika, Etiopien, Afrika, Persien og Kina, blev Père David sendt til Italien for at undervise på en skole. Han var der i ti år, hvor han gjorde sine elever interesseret i naturen. Han blev dybt savnet, da han endelig i 1862 fik sit ønske opfyldt om at blive sendt til Kina,

Hans popularitet og berømmelse synes at have været større, end han havde drømt om. Nyheden om hans udsendelse nåede det videnskabelige bagland i Frankrig. Et antal af videnskabsmændene bad om lov til, at han skulle indsamle plantearter til det naturhistoriske museum i Paris.

Da Père David sammen med tre andre præster kom til Kina, var det for at starte en drengeskole i Beijing. Der underviste han i biologi. Men han virkede også på andre områder. De sjældne og velpræparerede planter og dyr, som han sendte hjem til Frankrig, vakte stor opmærksomhed. Han var den første, der beskrev pandaen og i 1865 opdagede han en flok hjorte, som endnu ikke var videnskabeligt beskrevet. Da han rapporterede hjem om dette, medførte det, at der blev sendt hjorte til flere zoologiske haver i Europa. Senere fik hjorten navnet davidshjort, *Alaphurus davidianus*. Arten findes ikke længere, bortset fra en flok på ca. 300 dyr i Wobum i England.

David var en fortrindelig naturforsker med stort kendskab til geologi, mineralogi, ornitologi, zoologi samt botanik. Han havde stor respekt for den lokale befolkning og deres kultur. Det var af den grund, at kineserne respekterede ham og tillod ham at rejse til områder, som ingen andre udlændinge var velkomne i.

Hans tidlige indsamlinger var større end forventet. Kvaliteten og antallet var overvældende. Men det var hans omhyggelige beskrivelse af planterne, som gjorde det så værdifuldt for museet. Hans foresatte fik at vide, at en sådan fin indsamler skulle fritages for undervisning for at hellige sig indsamling på fuld tid.

Han blev sendt til grænseområderne ved Mongoliet for at indsamle planter. Her fandt han ikke så mange arter. Men på hans senere ekspedition til Kina til de nordlige, centrale og vestlige provinser fandt han mange fremragende ting. En anden ekspedition gik til Mupim ved den tibetanske grænse. Her fandt han en rig og varieret flora. Under sine rejser i Kina opdagede Père David 250 plantearter, som var nye for videnskaben.

Den i Norden mest kendte opdagelse er uden tvivl sommerfuglebusken, *Buddleia davidii*, af hvilken lægen Augustine Henry sendte de første frø til Europa i 1887. Senere har andre plantesamlere fundet frø af endnu bedre herkomst.

I 1869 opdagede Père David duetræet, *Davidia involucrata*, i bjergene i det vestlige Kina. Han beskrev det som et tyve meter højt træ, der i blomstringstiden så ud, som om det var fyldt med flagrende duer.

Hans navn er også forbundet med andre planter, bl.a. med *Clematis armandii*, der blev fundet af Ernest Wilson i 1900, samme år, som Père David døde og for at hædre sin forgænger, opkaldte han denne plante efter ham. *Astilbe chinensis* var *davidii* er også opkaldt efter ham desuden *Primula davidii*, *Prunus davidiana* samt *Pinus armandii*. Père David har efterladt en blomstrende arv. Ikke kun i form af planter, han selv opdagede og fik opkaldt efter sig, men også via den generation af franske missionærer og plantesamlere, han oplærte og støttede og som har bidraget med mange af de smukke haveplanter, vi dyrker i dag.

(se endvidere senere under afsnittet ”Ernest Henry Wilson”)

KARL IVANOVICH MAXIMOWICZ (1827-1891)

Karl Maximowicz var født i Tula i Rusland. Han var tysk-balter. Han arbejdede i St. Petersborgs Botaniske Have fra 1852 som kurator for herbarium samlingen. Senere blev han i 1869 direktør for haven.

Mellem 1853-1857 rejste han sammen med landsmanden Leopold Ivanovich von Schrenck (1826-1894) til Amur regionen i Østasien. De besøgte Kina, Korea og Japan mellem 1859-1864. Han viste stor interesse for japansk flora og fulgte i Carl Peter Thunbergs og Philipp von Siebolds fodspor. Hans assistent i Japan var Sukawa Chonosuke. Maximowicz navngav *Trillium tschonoskii* efter ham.

Maximowicz indsamlede i Manchuriet i 1860 *Rhododendron schlippenbachii*, han beskrev den i 1870. I 1865 introducerede han *Rhododendron reticulatum* til Moskva Botaniske Have. I 1887 beskrev han *Rhododendron tashiroi*, som han havde indsamlet i det sydlige Japan.

Maximowicz tilbragte det meste af sit liv med at studere floraen fra de lande, han havde besøgt. Han navngav mange nye arter. Han studerede også Tibets flora og han konkluderede, at Tibets flora for det meste bestod af indvandrede planter fra Mongoliet og Himalaya.

På bestilling fra det russiske videnskabsakademi købte han af von Siebolds enke sæt-

tet på otte bind, med de berømte illustrationer af adskillige japanske malere, som von Siebold havde skrevet.

Følgende planter er navngivet efter ham: *Acer maximowiczii*, *Atriplex maximowicziana*, *Betula maximowicziana*, *Crataegus maximowiczii*, *Kalopanax pictus* var. *maximowiczii*, *Lilium leichlinii* Hooker var. *maximowiczii*, *Picea maximowiczii*, *Populus maximowiczii*, *Primula maximowiczii*, *Microtus maximowiczii* samt *Fritillaria maximowiczii*.

Han har selv navngivet en masse planter. Alle navnene ender med hans navn: maxim. Han har bl.a. skrevet følgende: ”*Rhododendrae Asia Orientalis*”, ”*Diagnoses plantarum novarum asiaticarum*”.

JOHN KIRK (1832-1922)

Lægen og botanikeren John Kirk, Livingstones ven og rejseledsager. I 1866 var Kirk blevet britisk vicekonsul på Zanzibar. Han blev senere generalkonsul og opholdt sig fjorten år på øen, hvorefter han tog hjem til England.

Årene på Zanzibar gav John Kirk rig mulighed for at dyrke sit fag, botanikken. Omkring sit hus anlagde han sin egen botaniske have. På det tidspunkt var øens eneste afgrøde, kryddernelliker.

For Kirk var det oplagt, at mange andre planter måtte kunne trives her og med tiden blive en indtægtskilde for øens indbyggere. Under sine tidligere ekspeditioner havde han indsamlet en mængde centralafrikanske arter til Kew Gardens og nu indforskrevet han frø, småplanter og stiklinge herfra – såvel som fra Indien, Fjernøsten og Sydamerika.

Han iværksatte dyrkning af bl.a. muskat, kardemomme, kanel, vanilje, sort peber, ingefær og plantede kaffe, mango, banan, avocado og kakao.

Han interesserede sig også for lægeplanter, som f.eks. cinchona. Af barken udvinder man kinin, som i mange år var det eneste middel mod malaria.

Hans plan virkede og hans have udviklede sig til en planteskole. De nuværende botaniske haver i Tanzania og på Zanzibar er grundlagt med planter herfra.

I vore dage er hans gamle have helt overgroet, men i nærheden har man anlagt en have til minde om ham indeholdende i alt ca. 650 arter. Alle er nøje identificeret og botanikere fra Kew har forsynet dem med skilte. Kew Gardens var det sted, hvor Kirk i sin tid meldte resultaterne af sine flittige indsamlinger i Øst- og Centralafrika.

JEAN MARIE DELAVAY (1834-1895)

Jean Marie Delavay blev født i Abondance i Haute-Savoie. Han var jesuitterpræst og missionær. I en alder af 33 år blev han sendt til Guangdong provinsen til Hui-chou øst for Canton. Han tilbragte år med at udforske de omgivende regioner og rejste så langt som til det nordvestlige Yunnan.

Han returnerede kortvarigt til Frankrig i 1881, hvor han mødte Père Armand David. Den engelske læge og botaniker Adrien R. Franchet (1834-1900) fra Musée National d'Histoire Naturelle overtalte ham til at samle ind for dette museum. Franchet havde

overhovedet ingen anelse om, hvor utrolig en indsamler, Père Delavay ville blive, da denne kun var en dilletant på området og ikke var uddannet i botanik.

Da Delavay i 1882 vendte tilbage til Kina, koncentrerede han sine udforskninger til området omkring Tapintze i bjergene i det nordvestlige område af Yunnan, der var et af de rigeste botaniske områder i verden.

Père Delavay rejste alene, ligesom Armand David, men ulig de mange senere plantejægere, der ville følge efter. Delavay ansatte ikke dusinvis af bærere eller havde æsler til at bære al hans udrustning og indsamlinger. Alene og til fods gennemtravede han bjergene, medens han søgte efter alpine arter, som han håbede kunne tilpasses europæiske haver. Ligesom Armand David var han meget metodisk og gennemsøgte et område med den største opmærksomhed. Ingen plante var for lille eller ubetydelig og ingen variation i blomst eller blade blev ignoreret.

Dette resulterede i en af de største indsamlinger, som nogensinde var gjort. Det drejede sig om 200.000 arter, heraf over 4.000 væsentlige alpine arter, hvoraf 1.500 var nye opdagelser. Det meste blev sendt til Frankrig som frø eller pressede planter. Af de mange opdagelser, han gjorde, blev kun et fåtal en succes i europæiske haver, fordi han kun samlede få planter af hver art, således at der ikke blev spredning nok af hans indsamlinger. Det var først, da Frank Kingdon-Ward, Frank N. Meyer (død 1918), George Forrest og Ernest H. Wilson genfandt hans opdagelser, at de blev fuldt introducerede.

I 1884 opdagede Père Delavay i det nordvestlige Yunnan træpæonen, *Paeonia delavay*. En af de få vildarter, som kom i kultivation via Kew Gardens, var *Primula poissonii*, som han også har fundet. I 1886 opdagede han den magnolie, som senere fik navnet *Magnolia delavayi*.

Indtil 1888 fortsatte Père Delavay sine omhyggelige undersøgelser af floraen i det nordvestlige område af Yunnan. Desværre blev han samme år svært angrebet af bylder. Han overvandt det alvorlige angreb, men blev aldrig fuldt helbredt. Det stoppede dog ikke hans udforskninger. Han rejste til Hong Kong for også der at søge opdagelser. Men i 1891 var hans sygdom så alvorlig, at han måtte tage tilbage til Frankrig for at blive helbredt.

Han kunne imidlertid ikke undvære Kina, så han tog tilbage i 1893 for at fortsætte sine indsamlinger og han tilføjede endnu 1.500 planter til den i forvejen store samling. Men i 1895 bukkede han under for sin sygdom og døde i Yunnan provinsen. Adrien Franchet priste Delavay for hans indsamlinger og registreringer som blandt de fineste, han havde set. I 1889-1890 publicerede han "Plantae Delavayanae". Denne bog har for evigt sikret Delavay en plads i den botaniske historie.

Foruden ovennævnte planter har han bl.a. opdaget: *Deutzia dicolor*, *Deutzia purpurascens*, *Aster delavayi*, *Rhododendron cilicalyx*, *Rhododendron irroratum*, *Rhododendron racemosum*, *Primula forbesii*, *Osmanthus delavayi*, *Thalictrum delavayi*, *Sorbus vilmorinii*, *Androsace delavayi*, *Paeonia lutea* samt *Incarvillea delavaye*.

(se endvidere senere under afsnittet "Ernest Henry Wilson")

GRIGORY NIKOLAEVICH POTANIN (1835-1920)

Grigory Potanin blev født i Yanisheva i Sibirien. I perioden 1862-1899 deltog han i mange geografiske ekspeditioner til Sibirien og Centralasien. Sammen med sin kone Alexandra opdagede og samlede han dyr og planter i Mongoliet samt i de kinesiske provinser Gansu, Shanxi og Sechuan. Parret fandt mange nye arter, som blev sendt til den botaniske have i St. Petersborg. Blandt dem var den tibetanske træpæon, *Paeonia potanini*, fra det vestlige Sechuan. Den blev i 1921 navngivet efter ham af Komarov. Allerede i 1904 havde Wilson indsamlet denne art.

Hans geografiske og etnografiske observationer har endnu ikke i dag mistet deres værdi. Potanin var en af grundlæggerne af det første universitet i den asiatiske del af Rusland i byen Tomsk. Han boede i denne by resten af sit liv og han er begravet her. Han var i stand til at samle malere, forfattere og videnskabsmænd omkring sig. Han blev kaldt "The Sibirian Grandfather". Han var bl.a. med til at gøre maleren Gregory Gurkin (1870-1937) berømt i hele Sibirien.

ELLEN WILLMOTT (1838-1934)

Det var normalt arboreter og botaniske haver, der var hovedsponsorer ved finansiering af planteekspeditionerne. Men der kom også bidrag fra privat side.

En af disse var Ellen Willmott. Hun var en erfaren og dygtig gartner, som havde arvet en historisk have ved Warley Place i Essex. Hun var en af bidragyderne ved Wilsons ekspeditioner. Wilson bragte frø med hjem, som det lykkedes Ellen Willmott at dyrke, bl.a. *Paeonia obovata* var. *willmottia*. Efter hende er navnet *Primula willmottiae*.

CHARLES SPRAGUE SARGENT (1841-1927)

Charles Sargent var født 21. april 1841 i Boston. Han var søn af en velhavende familie. Hans far var købmand og bankier og tjente sine penge gennem jernbane investeringer. Han voksede op på familiens store ejendom i Massachusetts. Han blev optaget på Harvard og var herefter soldat under den amerikanske borgerkrig. I 1865 blev han hjemsendt og tog derefter på en tre års rejse til Europa. Da han vendte tilbage til familiens ejendom, overtog han ledelsen af ejendommen som gartner. Under hans ledelse forvandlede parken, så den fremstod uden bede eller andre geometriske planer, men som et stykke natur med træer og buske.

Da man i 1872 på Harvard universitetet bestemte sig for at etablere et arboret, foreslog havebrugsprofessoren ved universitet, Francis Parkman, sin unge nabo Charles Sargent som leder af dette arboret. Så fra 1872 blev Sargent den første direktør for Arnold Arboretet, en post han beholdt til sin død. Han blev også direktør for den for længst nedlagte botaniske have i Cambridge.

Arnold Arboretet har haft stor betydning for fund af planter. Blandt ekspeditioner, udsendt af dette arboret under professor Sargent, var ekspeditionerne i Kina med E. H. Wilson, William Purdom (1830-1921) og Joseph Rock.

I 1891 rejste Charles Sargent til Japan for Arnold Arboretet og med sig tilbage havde han et dusin botan-sorter af pæon slægten og fra da af begyndte de japanske gartnere at eksportere planter direkte til deres amerikanske og europæiske kolleger.

Selvom Bostons Society på daværende tidspunkt i 1900-tallet var meget afmålt, var Sargent meget usædvanlig. Han var køligere end sine omgivelser, han var meget kold. Bostons society blandede sig ikke meget i de lokale problemer og tog sig ikke af de sociale problemer. Sargent var en barsk leder af sit arboret og han arbejdede altid, når han bevægede sig rundt.

Hans indflydelse på bevaring af de amerikanske skove var meget stor. Lokalt blandede han sig også, enddog også angående beplantningen af byens avenuer.

Efter Sargents død 22. marts 1927 plantede guvernør Fuller til Sargents minde på området ved Massachusetts State House et meget flot træ, idet han sagde: ”Professor Sargent vidste mere om træer end enhver anden nulevende. Det vil blive svært at finde nogen, som har gjort mere for at beskytte træer mod vandalisme samt fået befolkningen til at sætte pris på træer. Træerne er med til at skabe skønhed og rigdom for vor nation”.

Efter Sargent er bl.a. opkaldt *Malus sargentii*.

(se endvidere senere under afsnittet ”Ernest Henry Wilson”)

JAMES PRENDERGAST

James Prendergast var en af dem, der bragte planter til Europa fra Kina. Blandt de planter var en halvfyldt, hvid træpæon med purpurrøde pletter. I beskrivelsen ligner den meget den plante, vi kender i dag som *Paeonia rockii*, Rocks træpæon. Den kom til Europa i 1802 med James Prendergasts skib, Hope.

Men identiteten af *Paeonia rockii* blev først fastslået mere end hundrede år senere, da Reginald Farrer og William Purdom samlede planter ved grænsen mellem Ganzu og Tibet.

EDUARD von REGEL (1815-1892)

Præsident i det russiske haveselskab omkring 1885. Den tyske botaniker Eduard von Regel har opdaget *Fritillaria pallidiflora*. Han har arbejdet med mange botaniske haver og blev til slut direktør for den kejserlige botaniske have i St. Petersburg. Efter ham er navngivet *Primula regeliana*.

PAUL GUILLAUME FARGES (1844-1912)

Paul Guillaume Farges blev født i Monclar-de-Quercy, Tarn-et-Garonne i Frankrig. Han blev præst og missionær. I 1867 blev han sendt til Kina og forblev stationeret i den nordøstlige del af Sichuan indtil 1903. Selvom han altid havde næret stor interesse for den lokale fauna og flora, var det først i 1892, at han for alvor startede med at samle arter til herbarier. Han samlede og præserverede over 4.000 arter.

I 1897 sendte han en beholdning af frø til Maurice L. de Vilmorin. Denne sending indeholdt bl.a. 37 portioner fra et usædvanligt træ, som havde fanget hans opmærksomhed. Vilmorin havde gennem mange år modtaget frø fra missionærerne i Kina.

De tilsendte frø fra træet var ikke særligt spiredygtige og intet ville gro mere en ca. et år, men endelig i 1899 lykkedes det at få noget til at spire.

Det var i den samme måned, som E. H. Wilson kom til Hong Kong med den opgave at genfinde det selv samme træ, nemlig *Davidia involucrata*.

Wilson fortsatte herefter og indsamlede mange af de arter, som Père Farges oprindeligt havde indsamlet og registreret. Mange af dem er meget populære og dekorative planter i vores haver. Père Farges fortsatte sit arbejde i Kina indtil sin død i Chogging i 1912.

Père Farges har lagt navn til følgende planter: *Abies fargesii* (der er navngivet af Joseph Rock), *Arisaema fargesii*, *Bashania fargesii*, *Catalpa fargesii*, *Clematis fargesii*, *Cypripedium fargesii*, *Decaisn fargesii*, *Paris fargesii*, *Paulownia fargesii* samt *Rhododendron fargesii*. Mange af disse planter er stadigvæk sjældne.

(se endvidere senere under afsnittet ”Ernest Henry Wilson”)

HENRI CORREVON (1854-1939)

Henri Correvon har fundet mange *campanula*. Han har bl.a. skrevet ”*Flora Alpina*” i året 1898.

AUGUSTINE HENRY (1857-1930)

Augustine Henry var født i Dundee i Skotland 2. juli 1857. Han hed oprindeligt Austin Henry. Han blev uddannet i Irland, hvor han læste til læge ved Queens universitetet i Belfast. Henry tog sin eksamen i 1878.

Augustine Henry var en undervurderet person, som havde en umættelig trang til at lære noget. I 1881 blev han ansat i Kina. Han havde et fantastisk sprogøre og havde en stor trang til at lære mere og det varede ikke længe, før han talte godt kinesisk. Så han høstede stor respekt hos de personer og firmaer, han beskæftigede sig med.

Han flyttede til det fjerntliggende Ichang i 1882, hvor han fik til opgave at finde planter, der kunne bruges i det medicinske arbejde. Han fik snart en stor forkærlighed for botanik og studerede planterne intenst. Hans bidrag til forståelsen af floraen i Himalaya er meget stor. Hans ”amatøragtige” anstrengelser under indsamling og registrering af de hundrede af arter har været til stor hjælp for og skabt grundlag for George Forrest, E. H. Wilson, Frank Kingdon-Ward og mange andre.

Følgende planter er opkaldt efter ham: *Cypripedium henryi*, *Hepatica henryi* samt *Lillium henryi*.

(se endvidere senere under afsnittet ”Ernest Henry Wilson”)

GEORG ARENDS (1863-1952)

En af plantejægerne, Charles Maries, fra Veitch fandt i 1880 *Primula obconica* samt *Primula grandiflorum mariesii* da han rejste i Kina.

I et væksthuse hos Th. S. Wares planteskole i Tottenham så Georg Arends denne nye *Primula obconica*, som han blev fuldstændig bjergetaget af. *Primulaen* kom til at spille en stor rolle i hans liv. Georg Arends blev ansat i planteskolen i april 1885. Han var født i Essen 21. september 1863. Han havde sin læretid i Geisenheim ved Wiesbaden. Efter læretiden arbejdede han i Breslau i en botanisk have.

Hans ven var Ernst Pfeifer, som også arbejdede hos Th. S. Ware.

I 1888 startede de et gartneri i Wuppertal-Ronsdorf sydøst for Essen. Den første plante i produktion var *Primula obconica*. *Primulaerne* artede sig så godt, at Georg Arends besluttede at tage dem med på udstilling i Mainz i 1889, så *Primula obconica* kunne introduceres for den tyske gartnerverden. I årene efter gik det slag i slag med udstillinger i Tyskland samt i England.

Firmaet Arends og Pfeifer producerede remonterende roser, løgvækster, orkideer og sjældnere potteplanter. Den 14. maj 1891 blev det også på hjemmefronten ”Arends og Pfeifer”, idet Georg på denne dag giftede sig med Helene Pfeifer, en søster til Ernst. I januar 1901 blev de enige om at dele planteskolen. Georg beholdt *primulaen*. Han begyndte at forædle astilber, phlox, geranium, saxifraga, iberis, *sempevirens*, *primula Juliae* ”Schneekissen”, asters og azalea.

Ulykken ramte hårdt, da Anden Verdenskrig brød ud. Det meste af jorden blev udlagt til dyrkning af grøntsager. I forsommeren 1943 haglede bomberne ned over planteskolen. Års arbejde lå i ruiner. Efter krigen lykkedes det med ufattelig energi at få genopbygget planteskolen.

I 1952 døde Georg Arends, men i vore haver står bl.a. astilber, phlox og stenbræk. Asters *amellus* ”Oktoberkind”, *Erigeron* ”Wuppertal”, *Bergenia* ”Silberlicht”, *Hosta sieboldiana* ”Elegans”, *Troillius* ”Alabaster” og den allermest kendte sakthansurt *Sedum* ”Herbstfreude” som en levende hilsen fra denne enestående gartner og ildsjæl. Efter ham er *Primula arendsii* navngivet.

Georg Arends blev i mange år assisteret af sine sønner, Erich og Werner, som overtog planteskolen efter hans død. Erich solgte sin del i 1964, mens Werner fortsatte planteskolen til sin død i 1967. Ursula Maubach Arends, Werners yngste datter, overtog siden planteskolen, som i dag drives af hendes datter, Anja Maubach.

GEORGE FORREST (1873-1932).

George Forrest var født i Falkirk i Skotland 13 marts 1873. Efter at han forlod skolen, havde han et job på et apotek. Det var ikke nok for ham, men han blev der dog så længe, at han fik et kendskab til medicin og lidt kendskab til førstehjælp, hvad der senere kom ham til gode.

Han brugte sin fritid til bl.a. at studere floraen omkring sig samt til at tørre planter.

George Forrest var en mand, der vidste, hvad han ville. Han var naturens søn, glad for at skyde og fiske. Mange år i Australien, hvor han bl.a. havde ledt efter guld, havde gjort ham hård.

Da han i 1902 vendte tilbage til Skotland, arbejdede han i to år med sit herbarium materiale. Det lærte ham vigtigheden af gode herbarier.

Storkøbmanden A. K. Bully havde i 1898 anlagt Liverpool Botanic Garden, Ness Garden, tæt ved byen Chester. Han støttede finansielt mange af datidens planteekspeditioner.

Planteskolen, Bees Ltd var ejet af A. K. Bulley. Han havde stort held med plantejagten. Næsten tres planter har på en eller anden måde navnene Bulley eller Bees flettet ind i deres navne, f.eks. *Primula beesiana*, *Primula bulleyana* samt *Allium beesianum*.

Da Bully og hans firma så sig om efter nogle velkvalificerede til at tage del i botaniske undersøgelser, blev George Forrest i 1904 anbefalet af Isaac Bayley Balfour (1853-1922) fra Royal Botanic Garden, Edinburgh (RBGE).

En af grundene til det, var Forrest's personlighed.

I 1904 blev Forrest sendt til det vestlige Kina og til Yunnan. På det tidspunkt var Yunnan ikke noget fredeligt område. Fra 1904-06 oplevede han næsten så meget, som en mand kunne forlange.

Han sagde bl.a.: "At leve i Kina er som at campere på randen af en vulkan". Og i 1905, medens han indsamlede planter i den nordvestlige del af Yunnan, eksploderede vulkanen.

Kineserne var i krig med tibetanerne og sidstnævnte skelnede ikke mellem kinesere og andre fremmede og massakrerede kineserne og franske missionærer.

Forrest var på et tidspunkt gæst hos fader Dubernard, død 1905, der var veteran i den franske mission.

Et selskab på 80 personer, heriblandt Forrest og hans 17 hjælpere, måtte hurtigst muligt evakueres og flygte. De blev imidlertid angrebet af tibetanerne. Alle, på nær 12, blev dræbt. Forrest og en af hans hjælpere blev reddet.

Gentiana georgei blev opdaget af Forrest på hans første ekspedition. Den blev senere opkaldt efter ham af professor Diels i Marburg. *Iris bulleyana* blev opdaget af Forrest på denne ekspedition. Han opkaldte den efter den kendte A. K. Bulley.

I 1904 introducerede Forrest *Magnolia campbellii* var. *mollicomata*. Samme år opdagede han *Primula dubernardiana* og navngav den til ære for den myrdede Père Dubernard.

Han opdagede *R. forrestii* i Yunnan før han næsten blev dræbt af Lamaerne i 1905. Samme år fandt han *Primula muscarioides*.

I 1906 fandt han *R. microphyton* i Yunnan. Han fandt også *R. vellereum* samt *R. trichostomum*. Senere i NV Yunnan *R. hippophaoides*.

Samme år fandt han i Kina *Primula bulleyana* samt *Primula malacoides*. I Yunnan fandt han *Primula vialii*, der er opkaldt efter en fransk missionær Paul Vial.

Efter Forrest første succes som plantesamler, blev han sendt på seks andre indsamlinger til Yunnan og tilstødende områder. Vigtigheden af hans opdagelser kan ikke vurderes højt nok.

Han havde altid gode relationer til kineserne og lokalsamfundet. Han var virkelig interesseret i deres velbefindende og gjorde brug af det, han havde lært i sin korte tid på apoteket til at beskæftige sig med deres helbred.

En anden grund til hans store succes, var hans evner til at organisere. Hans godt trænede indfødte samlere hjalp ham med at dække et stort område og samle mange frø og planter. De producerede mange kilo frø. Disse mængder var unødvendige og det resulterede senere i for mange usåede frø samt for mange småplanter.

Forrest fandt *R. talliense*, han introducerede den i 1910. Samme år fandt han i Yunnan *R. primuliflorum* samt *R. impeditum* og *R. lacteum*. Han fandt også på denne anden ekspedition *Primula forrestii*, *Meconopsis integrifolia* samt den mest kendte fra denne ekspedition, *Gentiana sino-ornata*. I 1911 fandt han *R. haematodes*. På 1912-1914 ekspeditionen fandt han for første gang *R. proteoides*. Han fandt også *R. sino-grande* i Yunnan. Den kan få blade op til 76 cm. I 1934 vakte det opsigt i Edinburgh, da en person bar en gren med blade og blomster og brugte den som paraply. I 1913 fandt han igen *R. microphyton*. I 1914 opdagede han i det nordvestlige Yunnan *Arisaema candidissimum*.

Over 30.000 herbarium prøver blev indsamlet af Forrest; det mest imponerende bidrag der er gjort om Yunnans flora.

Han skabte også fine samlinger af fugle, pattedyr og insekter samt studerede geologiske formationer.

I 1917 introducerede han *R. edgeworthii*, *R. griersonianum*, begge var fra Yunnan. Samme år fandt han i det sydvestlige Kina *Magnolia nitida*. Året efter fandt han *Michelia dolsopa*, der er i slægt med *magnolia*.

Han lod ikke sin loyale stab foretage hele arbejdet. Han så næsten enhver plante, der blev indsamlet, og han tog selv sine billeder.

Han var en skarp observatør med øje for skønhed. Han var selvdisciplineret og en mand, der holdt sit ord. Han gjorde altid det bedste for sine sponsorer.

Han var gift med Clementine Trail. Hun lagde navn til *R. clementinae*. *R. traillianum* er opkaldt efter hendes far, der var botaniker.

I 1922 fandt Forrest *R. bureavii*, han var den første til at introducere den. Samme år opdagede han *R. temenium*. Han har også fundet *R. drumonium*. Ligeledes samme år *Cotoneaster forrestii*.

I et brev, som han skrev, mens han holdt pause i Burma, gav han forklaring på, hvorledes han samlede frø.

Hvis han ønskede at samle frø fra en plante, som han havde set i blomst, tog han et godt herbarium eksemplar og skrev i sine noter, at det var ønskværdigt at få frø herfra. Når man vendte tilbage for at samle frø, viste han det blomstrende eksemplar i herbariet til indsamlerne og opgav dem lokaliteten.

Ud fra det blomstrende eksemplar og frøkapslen, gav han den botaniske beskrivelse. Hans chefindsamler var så god, at han var i stand til at minde Forrest om ting, han havde glemt i beskrivelsen.

I august 1922 fandt Forrest i SE Szechuan *R. fimbriatum*. I september samme år opdagede han *R. pronum*; den blev først beskrevet af Forrest og Harry Frank Tagg (1874-1933) i 1927.

Under ekspeditionen 1924-25 fandt han i det nordlige Yunnan *R. molle*. Her fandt han også *Magnolia campbellii* ssp. *mollicomata*. I Kia fandt han *Camellia reticulata* samt *Camelia saluenensis*.

Forrest var den førende indsamler af kinesiske rhododendron. Han foretog i alt ni rejser - seks af dem var finansieret af Bully.

Hans indsamlinger fra Yunnan er over 30.000 arter. Han var især interesseret i træer og buske samt rhododendron, men glemte aldrig primula.

Han fik altid en mængde informationer om de forskellige folk, han fik kontakt med. Han vidste meget om geologiske formationer og mineraler. Længe før, det blev anerkendt, vidste han, at rhododendron kunne gro i kalksten.

Vigtigheden af Forrests indsamlinger er dobbelt. For det første er hans feltbeskrivelser til sit herbarium meget informative. For det andet samlede han mange af samme art, såvel i blomst som frø kapsler.

Han besøgte planten, når den var i blomst og ligeledes, når planten bar frugt.

Han satte altid sine tørrede eksemplarer op på en meget smuk måde. En senere japansk botaniker, som bl.a. besøgte over 40 førende herbarie samlinger i Europa, Asien og Amerika har beskrevet Forrests eksemplarer af kinesiske planter som "De bedste i verden". Han gav planterne numre, således det i dag er muligt at identificere næsten enhver kultiveret plante fra hans indsamlinger.

Han opdagede endvidere følgende: *Rhododendron impeditum*, *R. russatum*, *R. clementinae*, *R. dichroanthum*, *R. rex* ssp. *fictolacteum*, *R. soulie*, *R. sulfureum*, *R. rubiginosum*, *R. irroratum*, *R. beesianum*, *R. nerriflorum*, *R. tricladum*, *R. decorum*, *R. griersonianum* og *R. roxieanum*, opkaldt af Forrest efter mrs. Roxie Hanna fra China Inland Mission, Talifu.

Udover ovennævnte planter har Forrest fundet *Lilium taliense*, den smukke *Magnolia* "Forrest Pink". Han fandt også *Roscoea cautleyoides* samt *Roscoea humeana*, opkaldt efter en ung gartner, David Hume, fra Royal Botanic Garden i Edinburgh, der faldt ved tilbagetoget fra Mons i Belgien den 26. august 1914.

Forrest's indsamlinger af såvel blade som frø blev sendt tilbage til RBGE, hvor de blev studeret, først af Isaac Balfour og hans medarbejdere og senere af William Wright Smith (1875-1956) og hans medarbejdere, bl.a. Davidian.

Forrest har sørget for, at en mængde planter befinder sig i hans herbarier, der opbevares i RBGE, hvilket gør det til et internationalt sted for forskning i Genus rhododendron.

I 1927 hjalp Forrest Mr. Wright Smith med et hovedværk, en ny klassifikation af arten primula til brug ved en stor international primula konference i 1928. Det var det største resultat på denne konference.

Allerede i 1908 begyndte det populære ugeblad, *Gardeners Chronicle*, at berette om Forrests fund af primula. Forrest var meget ambitiøs i sine markundersøgelser. Han

kunne bruge 3-4 dage på at søge efter en speciel primula, som f.eks. *Primula glacialis*. *Primula chionantha* ssp. *sinopurpurea* blev fundet af Forrest. Senere, da den blomstrede i Royal Botanic Garden, var den til stor glæde for Bayley Balfour foråret efter, at han havde mistet sin søn ved Gallipoli.

Primula littoniana (nu *Primula vialii*) blev navngivet til ære for Consul S. Litton, død 1906, der var professor i botanik i Dublin. Efter ham også navnet *littonans*.

Foruden de ovenfor nævnte primula har George Forrest også fundet følgende: *Primula aurantiaca*, *beesiana*, *burmanica*, *cernua*, *chionantha*, *chungensis*, *deflexa*, *dryadifolia*, *flaccida*, *helodoxa*, *macrophylla*, *obconica*, *poissonii*, *polyneura*, *prolifera*, *secundiflora*, *sikkemensis*, *sinolisteri*, *sonchifolia* samt *wilsonii* var. *anisodora*.

Af andre planter har Forrest fundet: *Clematis chrysocoma*, *Clematis forrestii*, *Pieris forrestii*, *Pleione delavayi*, *Pleione grandiflorum*, *Pleione forrestii*, *Lilium delavayi*, *Lilium giganteum*, *Lilium ochraceum*, *Lilium thomsonianum*, *Lilium lankongense* samt *Koenigia forrestii*.

Den 6. januar 1932, under sin syvende ekspedition til Kina, havde han været ude for at skyde. Han blev pludselig dårlig og bad sine folk om hjælp, men han døde, inden de nåede frem til ham.

Det var et ønske for ham at dø i felten. Han ligger begravet side om side med sin tidligere rejsekammerat, Consul Litton, som døde efter deres rejse i 1906.

På hans gravsten står der:

Her ligger han, hvor han længtes efter at være.

Sømanden er hjemme, hjemme fra havet

og jægeren er hjemme fra bjergene.

ERNEST HENRY WILSON (1876-1930).

Cox senior har sagt, at Wilson var den bedste indsamler, men det er Cox junior ikke enig i.

Wilson (Chinese Wilson) var født i Chipping Campden i Gloucestershire 15. februar 1876. Da han var 13 år forlod han skolen for at blive gartner I 1892 begyndte han at arbejde i Birminghams Botaniske Have. Fra januar 1897 kom han til The Royal Botanic Gardens, Kew. Da han blev 22 år begyndte han at studere botanik på The Royal College of Science i South Kensington.

I 1899, da han var 23 år gammel, blev han anbefalet af direktøren for Kew, Sir William T. Thiselton-Dyer (1843-1928) til det berømte firma James Veitch & Sons i Chelsea. John Veitch (1752-1839), James Veitch (1792-1863), James Veitch (1815-1869) Robert Veitch (1823-1885), John Gould Veitch (1839-1870), Harry James Veitch (1840-1924). Peter Veitch (1850-1929) og Arthur Veitch (1844-1880). På sin højde var dette den største planteskole i Europa.

Dette firma havde stor succes i jagten på "det grønne guld". Firmaet havde 22 plantejægere i sin tjeneste, hvoriblandt Ernest Wilson samt brødrene William og Thomas Lobb hører til de mest kendte.

Man var meget interesseret i at få frø fra Central Kina fra de planter, som de franske jesuittermunke, David, Delavay og Farges havde fundet og fra Augustine Henry (1857-1929), som havde samlet i provinsen Hupeh. Henry havde sendt en masse

herbarium materiale, men aldrig noget frø. Engang fik Augustine Henry mulighed for at opleve Duetræet i blomst. Han skrev så begejstret til Europa om, hvor smukt det var, at man for alvor satte gang i jagten på træet. Henry døde i marts 1929. Efter ham er navngivet *R. augustinii*.

Wilson har bl.a. skrevet: “De to fransk-romersk katolske præster, David og Delavay og den russiske rejsende og fotograf N. M. Przewalski (1839-1888) samt marineofficeren, Augustine Henry, gav os den første store indsigt i den enorm store rigdom af planter fra Central- og Vest Kina”.

Efter N. M. Przewalski er navngivet *R. przewalskii*.

Delavay samlede ca. 3.000 arter og Henry nogenlunde det samme antal.

Delavay opdagede i maj 1882 i Yunnan *R. atrovirens*. Også i Yunnan i 1884

opdagede han *R. microphyton*. I 1884 i trekanten mellem Ti Bur og Kina fandt

Delavay for første gang *R. campylogynum*. Abbed Delavay opdagede i 1886 i NV Yunnan *R. bureavii*.

I 1887 fandt han i Tali i Yunnan *R. taliense* og senere samme år i Vest Yunnan *R. trichostomum*. N.M. Przewalski indsamlede i 1873 i Kansu *R. thymifolium*.

Nu lidt om firmaet Veitch. Fra ca. 1880 modtog man i England en masse informationer om vildarter fra V Kina. I 1883 introducerede firmaet *R. dilatatum*. I 1892 modtog firmaet frø af *R. racemosum*. I 1893 introducerede man for første gang *R. schlippenbachii*. Denne art var allerede i 1854 blevet indsamlet på Koreas nordøst kyst af admiral von Schlippenbach,

I 1898 skrev Augustine Henry om ødelæggelsen af skovene i Yunnan provinsen. Det var en af grundene, der førte til, at Ernest Wilson blev sendt til det centrale V Kina i 1899 for at indsamle planter.

James Veitch var den første gartner, som fik kendskab til det store potentiale af planter, der var i Vest Kina og hans indsamler, Wilson, bragte i 1900 et stort antal arter til England. Wilson sendte bl.a. frø af *R. mariesii*.

Veitch fik forbindelse med bl.a. Charles Williams på Caerhays, der fik 25 arter af Wilsons indsamlinger; de første blev plantet ud 1905-06. Han fik dernæst 15 fra en anden sending. Så den første blomstring af Wilsons indsamlinger fandt sted her.

Hele haveverdenen var betaget af de nye rhododendron og snart begyndte en intens aktivitet.

Det er også firmaets fortjeneste, at man har planter fra Chile samt fra det fjerne østen.

Igen tilbage til Wilson. Fra 1899 og ca. fem år frem deltog han i to ekspeditioner udsendt af Veitch.

Han fik besked fra sine arbejdsgivere om at koncentrere sig om at finde *Davidia involucrata*, da alle andre planter fra Kina, der var værd at beskæftige sig med, allerede var blevet introduceret!

Wilson kaldte *Davidia* “De temperede zoners smukkeste, blomstrende træ”. Rygtet om dette træ var derfor grunden til, at Veitch i 1899 sendte Wilson af sted på en toårig ekspedition med 30-40 mand for at finde frø af planten.

Wilson tog kontakt med doktor Henry, som berettede, at han havde set et træ i det centrale Kina. I 1899 fandt Wilson stedet, men da var træet blevet fældet og anvendt som byggemateriale. Dagen efter fandt han dog en hel del unge træer, som bar frø og dermed var alle strabadserne ovre.

Skuffelsen var dog ekstra stor, da Wilson erfarede, at Farges' frø var kommet først. Ved sammenligning opdagede man dog, at der var tale om to forskellige arter. Det træ, som Farges havde sendt frø hjem af, viste sig at være det mest hårdføre og det, der i dag anvendes mest her i Norden. Det fik navnet *Davidia involucrata* var. *vilvilmoriniana*, mens Wilsons træ regnes for at være hovedarten.

Han viste sig at være en fremragende indsamler. Han kunne lide kineserne, han var meget diplomatisk og kom godt ud af det med dem. Hans hukommelse var fremragende og han havde et godt kendskab til træer og buske.

Den første tid i Kina tilbragte han sammen med Augustine Henry, af hvem han lærte meget. Wilson rejste meget "skødesløst" - sammenlignet med andre opdagelsesrejsende.

Selvom hans bøger er interessante og informative, er det vanskeligt at følge hans virkelige rejseruter. Han kunne ikke lide heltemodighed og var meget beskeden. Så man ved ikke meget om hans oplevelser. I 1900 introducerede Wilson *Magnolie officinalis*, *Paeonia obovata* samt *Clematis armandii*. I 1901 introducerede han *R. sutchuenense*, *Acer griseum* og i 1902 *Dipelta floribunda*.

Den første ekspedition var så succesrig, at Veitch sendte ham ud igen i 1903 for at indsamle *Meconopsis integrifolia*.

På denne ekspedition fandt Wilson *R. sargentianum*. Han sendte også frø af *R. souliei*. I 1904 fandt han *R. strigillosum* og i V Sichuan fandt han *R. wasonii*. Han fandt også dette år *Magnolie wilsonii* samt *Viburnum davidii*, begge fra Kina.

I efteråret 1904 sendte han ca. 300 liljeløg til Veitch's planteskole, bl.a. *Lilium regale*.

Desværre ikke længe efter en endnu fin ekspedition blev Veitch planteskole solgt. Et umådeligt udsalg fandt sted.

Derfor blev Wilsons indsamlede planter ikke så godt distribueret, som Forrest og Kingdon-Wards - nogle år senere - blev.

Efter firmaet Veitch er *Primula veitchiana* samt *Primula veitchii* navngivet.

Wilson fandt kongeliljen, *Lilium regale*, som han selv anså for et af sine betydeligste fund, alene værd de mange års strabadser og savn, han måtte døje.

Wilson fandt også den clematis, vi kender under navnet *montana rubens*. På bjerget Wa Shan, der huser endnu rigere planteskatte end Mt Omei, fandt han *R. williamsianum*.

Han har ligeledes fundet *R. orbiculare*, *R. sutchuenense* samt *R. calophytum*.

Et hold på otte hjælpere assisterede Wilson ved presning og tørring til hans herbarier. De forberedte og pakkede hans frø, planter og løg til forsendelse til England og Amerika.

Flere end 13.000 frøplanter af *Davidia involucrata* spirede og han og hans assistent pottede dem selv.

Ingen anden person har set så mange liljer på deres oprindelige steder, som Wilson.

Ved slutningen af de første ekspeditioner havde han ved hjælp af indfødte samlet 18.237 løg; noget som i dag fylder os med vrede.
Da der kun ankom 837 løg i god stand, var det fordi, han havde undladt at pakke løgene i ler, som han plejede at gøre, da han arbejdede for Veitch.

De følgende år gentog han øvelsen og sendte 25.000 løg. Denne gang var løgene dækket med tørret ler og omgivet af trækul.
Sårbare frø og planter blev pakket i fugtigt spagnum og pakket ind i olieret papir. Han pakkede også bøgefrø ind i spagnum. Han ledsagede selv hele denne sending, der kom hjem i god behold.

Fra 1906 og indtil sin død arbejdede han for Arnold Arboretet i Boston.

I perioden 1907-09 samlede han bl.a. 3.135 fugle. I 1908 indsamlede han frø af *R. R. souliei* samt *R. trichostomum*. Samme år samlede han frø af *R. molle* og sendte dem til Arnold Arboretet. I 1909 introducerede han *R. hanceanum* i kultur. Omkring 1910 fandt han i Sichuan *R. bureavii* samt *R. sargentianum*.

Senere blev Wilson af professor Sargent ved Arnold Arboretet i Boston ansat til at indsamle. I 1911 arbejdede han på arboretet med sine 50.000 herbarie ark.
I 1914 besøgte han bl.a. Japan. Han besøgte igen Japan i 1917, samt denne gang også Korea, hvor han bl.a. fandt *Abies koreana*. Han var også en tur på Formosa.
I 1914 sendte Wilson frø fra Japan af *R. tosaense* samt af *R. albrechtii*. Han sendte også frø af *R. weyrichii* og *R. pentaphyllum* samt af *R. nipponicum* og *R. kiusianum*. Fra Korea sendte han frø af *R. schlippenbachii*.

I 1919 blev han tilknyttet Arnold Arboretet under professor Sargent og ved dennes død i 1927, blev Wilson hans efterfølger.
Professor Sargent havde i øvrigt selv indsamlet frø og planter til England samt til Arnold Arboretet. I 1892 blev der sendt frø fra Hokkaido af *R. albrechtii*. Samme år introducerede han *R. kaempferi*. Den første plante blomstrede i maj 1897.
I 1903 indsamlede Sargent *R. schlippenbachii*. I 1917 *R. oblongifolium* og sluttelig i 1922 sendte han frø af *R. prinophyllum*.

I 1920 tog Wilson til Indien, Ceylon, Malaya, Java, Australien og Sydafrika. Her så han ikke alene efter planter, men besøgte også samlinger af herbarie materiale.
Da han var 46 år havde han tilbragt otte år i Kina, men han havde også rejst i Amerika, Japan, Korea, Taiwan, Indien, Australien, Newzealand og Sydafrika.
I 1925 fandt han i Kina *R. anhweiense*. Alt i alt har Wilson indsamlet ca. 1.000 arter.

Han slog sig til sidst fast ned i USA og arbejdede med sin samling sammen med Alfred Rehder (1863-1949), der var en dygtig taxonomist.

Wilson indførte mere end 3.000 arter, af dem var der over 1.000 arter, man ikke før havde set. I vore haver findes der flere af hans arter end af nogen anden plantejægers. Her skal bl.a. nævnes: *Actinidia deliciosa* (Kiwi), *Cornus kousa* var. *chinensis*, *Acer griseum*, *Paeonia veitchii*, *Meconopsis integrifolia*, *Kolkwitzia amabilis* (som var Wilsons egen favoritplante), *Davidia involucrata*, *Lilium regale*, *Picea wilsonii* samt *R. ambiguum*, *R. auriculatum*, *R. calophyllum*, *R. discolour*, *R. rubiginosum*, *R. yunnanense*, *R. decorum*, *R. fargesii*, *R. mouipinense*, *R. lutescens*.

Herudover *Meconopsis intermedia*, *Meconopsis henrici* samt *Stewartia koreana*.

Han introducerede magnolie arterne; *Magnolia wilsonii*, *dawsoniana*, *delavayi*, *sprengeri*, *officinalis*, *sinensis*, *sargentiana* samt dennes varietet *Magnolia robusta*. Han har indført flere forskellige magnolier end nogen anden plantesamler.

Af primula fandt Wilson, *Primula cockburniana*, *involucrata*, *nivalis*, *obconica*, *ovalifolia*, *prattii*, *pulverulenta*, *sibirica*, *sikkimensis*, *sinensis*, *veitchii*, *vincæflora*, *violodora*, *vittata* samt *wilsonii*

Desværre døde Wilson og hans hustru ved en bilulykke den 15. oktober 1930.

Fremragende vildarter fra Wilsons samlinger gror stadigvæk i Arnold Arboretet.

REGINALD FARRER (1880-1920).

Blandt de mange fremragende indsamlere er Farrer den, der er mindst fremtrædende. Selvom han var en god gartner, havde han aldrig fået en uddannelse i planteskoler eller botaniske haver. Han havde erhvervet sin lærdom på en behagelig og afslappet måde. Hans familie led ingen nød, så det var ikke nødvendigt for ham at lære håndværket "on the hard way", som så mange andre plantesamlere.

Han var født med et hareskår og var igennem mange operationer. Han gik i skole hjemme og var derfor beskyttet mod den hårde behandling, man fik i mange victorianske skoler.

Han gik meget alene og fandt mange planter, da omegnen havde en rig flora. Da han var 14 år fik han en artikel optaget i "Journal of Botany" - det var en beskrivelse af *Arenaria gothica*. Han havde en forkærlighed for stenhøjsplanter.

Efter at have studeret på Oxford, rejste han meget rundt i Europas bjerge og lærte kunsten at samle planter.

I 1903 besøgte han Japan og i 1907 tog han til Sri Lanka, hvor han blev buddhist.

I 1911 var han ved at gå ind i politik. Faderen ville gerne satse på en politisk karriere for ham, men sønnens hu stod til bjergene.

Men han ville længere væk end til de europæiske alper. Han ville til Tibet og Kina. Det blev en realitet, da han mødte plantesamleren William Purdom (1880-1921) og i 1914 tog de sammen af sted med den transsibiriske jernbane til Peking og senere til grænsen mellem Kansu og Tibet.

Det var vanskeligt at finde to, der var mere forskellige. Purdom havde en høj, atletisk skikkelse og var meget charmerende, medens Farrer var lavstammet, plump og med et tungt overskæg, der skulle dække hans læbe.

Purdom havde fået sin uddannelse i Kew. Men de havde en ting fælles, en passion for blomster og bjerge.

Farrer havde valgt den hårde Kansu region, fordi han troede, at planterne herfra ville være mere hårdføre end dem fra Yunnan. Yunnan var jo desuden allerede gennemrejst. Han fandt *Paeonia suffruticosa*. Om indsamling af pæoner skriver Farrer et sted: "Jeg styrtede gennem krattet og glemte næsten at trække vejret af bare begejstring. Jo tættere på målet, jeg kom, desto sikrere blev jeg på, at det var den vilde *Paeonia moutan*. Jeg blev der i lang tid, bare for at nyde den.

Arten skulle senere genses i Kina af Joseph Rock i en klosterhave i sydvest Ganzu.

Farrer drømte om at fylde engelske haver med pragtfulde nye planter. Hvad han ikke kunne forudse, var den uro, de ville komme ud for, når de nåede deres bestemmelsessted. Der var udbrudt krig, så de havde meget besvær med at skaffe sig bærere. Men de fik gang i deres ekspedition.

For at dække et større område, delte de sig i to hold. Farrer havde det lettest. Purdom rendte ind i mange ubehageligheder med de lokale. Hertil kom, at de ragede uklar med de lokale lamaer, fordi Farrer havde redet langs med en hellig sti.

Alt i alt gjorde dette, at de måtte trække sig over grænsen og ind i Kina.

På grund af Første Verdenskrigs udbrud måtte de afslutte ekspeditionen. Farrer bragte en mængde vidunderlige planter med hjem til England. Han fik medaljer fra Royal Horticultural Society (RHS) for planter, der nu er blevet almindelige hos os, som f.eks.: *Buddleia alternifolia*, *Deutzia albida*, *Potentilla fruticosa*, *Clematis tangutica*, *Clematis macropetala*, *Virburnum fragrans* samt *Gentiana farreii*.

Renald Farrer har fundet følgende primula: *Primula bella*, *biondiana*, *burmanica*, *cognate*, *farinose*, *farreriana*, *fasciculata*, *gemmifera*, *imperial*, *knuthiana*, *lavender*, *leptopoda*, *limnoica*, *loczii*, *nivalispumilio*, *reginella*, *rupestris*, *scopulorum*, *silvia*, *sonchifolia*, *stenocalyx*, *tangutica*, *urtifolia*, *viola-grandis*, *wardii* samt *woodwardii*.

Medens de tidligere plantejægere var professionelle, var Farrer en amatør. Det var hans svaghed og hans styrke. Han søgte efter planter med en kunstners øjne, søgte skønhed frem for alt andet. Almindelig botanik interesserede ham ikke synderligt.

Lige efter krigen mødte Farrer, Euan Cox (1893-1971), som blev hans ven, rejsekammerat og levnedsskildrer. Cox skrev engang: "Jeg husker lige efter krigen. Jeg kom på besøg hos Farrer, der havde teselskab og hvor man livligt diskuterede politik. Da gæsterne var gået, bemærkede Farrer - Bjergene er ledige, det er tid nu". Og som Cox skriver: "Jeg ved ikke, hvem der først foreslog det, men nu skulle vi til Burma".

På seks uger fik de udstyret klar og tog af sted fra England med det første ledige skib. De to mænd tilbragte et lykkeligt år i Øvre Burma, nød tilværelsen og fandt mange planter. Farrer var fuldstændig opslugt, når han søgte efter planter. De fandt bl.a. *R. araiophyllum*, *R. tanastylum*, *R. heptamerum* samt *R. aperantum*. Cox blev vildt begejstret over en *Magnolia rostrata*.

En dag havde de fundet *Primula sonchifolia*. På et tidspunkt mødte de fem af Forrest indsamlere. Farrer blev rasende over, at nogen trængte sig ind på hans område, og han tilbragte en hel dag med at telegrafere til Forrest for at beklage sig.

En af de planter, som de syntes var allersmukkeste, var *R. oemulorum*. Senere fandt de *R. beriiflorum* ssp. *phoenicodum*, *R. stewartianum* ssp. *aiolosalpinx* samt *R. caloxanthum*. Undervejs opdagede de en baby Panda, som de tog til sig.

De rejste hjem over Mandalay, hvor de tilbragte julen. Cox skulle herfra videre til Indien og de skiltes i Rangoon. Farrer trak sig nu tilbage til en hytte ved Mandalay, hvor han planlagde sin næste tur til den nordlige del af Burma.

Han blev meget nedtrykt over at få et brev fra Isaac Balfour, der meddelte, at alle planterne, der var blevet sendt hjem til RBGE, var døde ved ankomsten. Der var også rod i herbarierne.

Men Farrer blev meget glad for meldingen om, at hans frø var nogle af de bedste, man havde modtaget.

Efter nogle måneder var han igen på farten. I maj 1920 nåede han sit udgangspunkt for ekspeditionen. Indenfor få dage havde han opdaget *R. anthosphaerum* samt *R. hylosum*.

På et tidspunkt skrev han: "Min hytte svæver på en klippe med udsigt til Burma, Kina, Indien og Tibet".

I august klatrede han op i Moku-ji passet. Det blev hans sidste ekspedition. Området var ikke særligt rigt på planter, men han fandt en *Daphne* med abrikosfarvede blomster.

Han måtte nu trække på al sin råstyrke for ikke at henfalde til depression på grund af det kedelige vejr. "Jeg har alle muligheder for enten at blive en helgen eller en vismand eller ende som et spøgelse.

I et brev til Euan Cox skriver han: "Jeg er overrasket over min styrke til at holde mine nerver i ro". I det samme brev skriver han om en feber, han har haft, men går let hen over den.

I oktober blev han pludselig syg og fik smerter i brystet og 14 dage efter, var han død - 40 år gammel. Den officielle diagnose var difteritis, som på det tidspunkt rasede i dalene.

Men det tyder mere på, at han havde fået lungebetændelse, fordi han dag ud og dag ind havde været gennemblødt.

Hans fortvivlede tjenere lavede en kiste til ham og bar ham til en lille landsby ved Konglu og begravede ham højt på en bjergskråning imellem de bjerge, han holdt så meget af.

NICOLAS MICHAELOVICH ALBOW (1866-1897)

Nicolas Michaelovich opdagede på sin anden rejse til Kaukasus i 1894 *Campanula mirabilis*. Han fandt kun denne ene plante. Planten endte i et herbarium i Schweiz. Senere prøvede man at få frø fra planten. Der var kun én kapsel. Det lykkedes at så frøene i Kew. Den blev en sensation. I 1899 dannede den en pyramide af 300 blomster. Albow beskrev i 1895 *Paeonia macrophylla* som *Paeonia wittmanniana* var. *macrophylla*.

WILLIAM PURDOM (1880-1921)

William Purdom og hans kollega Reginald Farrer var omtrent på samme alder og de blev nære venner under deres ekspedition i 1914-1916. Purdom var efterhånden en ret erfaren Kinafarer. Han havde rejst i det nordlige Kina i 1909-1911 for The British Veitch Nurseries og The Arnold Arboretum i USA. Purdom var naturligvis ærgerlig over ikke at have været med, da Farrer fandt *Paeonia rockii*, men kunne dog trøste sig

ved tanken om, at han på sin rejse i 1910 fandt den mindre art, *Paeonia jishanensis* i Shanxi provinsen. Fra 1915 til sin død i Beijing arbejdede han for The Chinese Government Forestry Commission.

FRANK KINGDON-WARD (1885-1958).

Kingdon-Ward var født i november 1885 i Manchester, hvor hans far, Marchall Ward (1854-1906), underviste i botanik. Senere blev faderen professor i botanik på Cambridge og junior begyndte også en uddannelse som botaniker.

Men da faderen døde ung, måtte Frank forlade sine studier. Han blev tilbudt og accepterede en stilling som lærer i Shanghai.

Når han havde fri fra skolen, benyttede han lejligheden til at udforske naturen, Det var grundlaget for karrieren for den mand, som skulle blive en legende i sin samtid.

Hjemme i England levede George Forrest, som var den største af plantesamlerne. Han arbejdede for plantefirmaet Bees of Chester, men blev overtalt til at arbejde for J. C. Williams of Caerhays (1861-1939).

Dette var skyld i, at direktøren for Bees, A. K. Bully, søgte efter en erstatning for Forrest. Hvad var bedre end at antage en person, som allerede var i Kina, nemlig Frank Kingdon-Ward.

Kina var dengang som nu, et skatkammer af planter. Kingdon-Wards interesse var mere at finde planter til haverne end det rent botaniske. Han havde stor interesse for geologi og var en god fotograf. Han var særdeles god til at beskrive de landskaber, han passerede igennem samt beskrive den flora og fauna, der omgav ham.

Frank Kingdon-Ward har altid været Kenneth Cox (1964) forbillede som indsamler. Han arbejdede næsten altid alene. Kun undtagelsesvis havde han en anden europæer med.

Han har rejst gennem flere våde og vanskelige områder end andre indsamlere har. Han havde den egenskab at kunne tåle ensomhed og han var besat af ødemarken. Hans ambition var at udforske områderne, men han accepterede kun karrieren som plantesamler, fordi der var flere penge i den.

Til at begynde med havde han kun lidt kendskab til planter eller interesse for planter, men ligesom de fleste indsamlere havde Kingdon-Ward et godt øje for gode planter og ville drage ekstraordinært langt for at indsamle frø fra fremragende planter, som han havde set i blomst.

Ligesom Farrer havde han en unik hukommelse om den eksakte placering af en plante, selvom den var dækket af sne.

Et eksempel på hans hårdnakkethed var hans indsamling af *R.cinnabarinum* ssp. *xanthocodon*, som groede i en næsten utilgængelig skovtykning samt *R. cephalanthum*, som han efter endeløs eftersøgning fandt på klippeskrænter, dækket af sne.

Kingdon-Ward brugte to metoder til planteindsamling. Den ene var at blive i en dal og gennemsøge den fuldstændigt. Den anden var konstant at være i bevægelse fra det ene område til det andet. Han brugte dem begge med stor succes.

Han tørrede mange planter på sine ekspeditioner. De fleste eksemplarer befinder sig i herbariet på The Natural History Museum i London.

Hans første plantejagt i 1911 startede ikke godt. Engang var han ved Mekong floden, da han kom bort fra sine hjælpere. Han vandrede omkring i bambusskovene. På et tidspunkt faldt han over et barnelig. Det regnede og om morgenen var det blevet til snevejr. Han tumlede rundt uden at kunne finde vej.

Han drak nektar fra rhododendron blomsterne og spiste dem, hvilket gav ham forfærdelige mavesmerter. Han skød også en fugl og spiste den rå.

Han blev mere og mere svag, men fandt til sidst et punkt, der ledte ham hen til en sti, han kendte. Her erfarede han, at man havde sendt et hold ud for at lede efter ham, men de havde opgivet og havde betragtet ham som omkommet.

Det var på den tur, han for første gang så *meconopsis*. Han samlede frø, som blev sendt til England. Selvom den voksede på randen af en gletcher, kunne den ikke overleve den engelske vinter. Han samlede andre, men de ville ikke overleve. Han blev træt af dem og vendte sig mod rhododendron.

Det krævede virkelig mod at færdes i landskabet. To ting havde Kingdon-Ward respekt for, nemlig slanger samt store højder. Slangerne klarede han, men højderne var flere gange et problem.

I 1913 var han på ekspedition til Yunnan, her fandt han bl.a. *R. drumonium*. På grænsen mellem Yunnan og Tibet fandt han *R. aganniphum*.

To gange under sin tredje ekspedition i 1914 var han ved at omkomme på grund af et fald. Det var et mareridt på grund af deres klatring op og ned. Under denne ekspedition, der gik til Burma fandt han *R. microphyton* samt *R. calostrotum*.

Da han til slut forlod bjergene og nåede grænsen, erfarede han, at England havde erklæret Tyskland krig. Hans eneste tanke var nu at komme til Indien.

De bid som han undervejs fik på fødder og ankler af parasitter, plagede ham resten af livet. Da han ankom, var han angrebet af en meget svær feber, men det lykkedes lægerne at få ham klar igen.

I 1919 var han på en ekspedition til det N Burma. Her fandt han bl.a. *R. aperantum*. I 1921 fandt han i NE Yunnan *R. wardii*, som fik nummeret KW 4170.

I 1922 tog han på rejse til Yunnan, Szechwan, Tibet og Burma, men han blev igen angrebet af feber og blev beordret tilbage til England for at få medicinsk behandling.

Under opholdet her giftede han sig med Florinda Norman-Thompson, efter hvem han opkaldte *Primula florindae*.

Han gik i partnerskab om en planteskole i Devon, men det holdt ikke. Det gjorde hans ægteskab heller ikke, selvom det dog varede i 14 år.

I 1924 tog han af sted igen til Tibet, ledsaget af en amatør, jarlen af Cawdor. De ville prøve at finde Brahmaputras vandfald, men de havde mange problemer undervejs, mest på grund af uvejr. Man fandt bl. a. *R. viridescens* samt *R. vellereum* og på grænsen mellem Tibet og Bhutan fandt Kingdon-Ward *R. kongboense*.

Til sidst nåede de rhododendron skovene omkring Tumbatse landsbyen. Pludselig så Kingdon-Ward noget fantastisk blåt mellem buskene og troede, at det var en fugl, men det viste sig at være en blå valmue.

I 1913 havde oberstløjtnant F. M. Bailey (1827-1915) udforsket områderne omkring Brahmaputra og havde her i det østlige Tibet fundet en blå valmue. Den havde ingen frø, men han tog en blomst og lagde den i pres i sin lommebog.

Han sendte blomsten til direktøren for Kew, Sir David Prain (1857-1944), der var ekspert i valmuer. Han erklærede, at det var en ny art og navngav den som *Meconopsis baileyi*. Den var meget lig den, som Jean Marie Delavay havde fundet og som var blevet navngivet af den franske botaniker, Franchet (1834-1900), som *Meconopsis betonicifolia*.

George Forrest havde også set den, men der var aldrig nogen, der havde fået frø af den.

Kingdon-Ward var også på udkig efter den. Dog søgte han mest efter rhododendron og primula. Han fandt den skønne *Primula sikkimensis* i mange farver. Han fandt også lyseblå og hvide *meconopsis*.

De nåede Tumbatse dalen, der var plantesamlernes paradys. Det var her, at Bailey havde fundet sin valmue. Her opdagede Kingdon-Ward nogle eksemplarer, der hver havde 6-8 blomster på hver stængel. Det var en usædvanlig skøn plante. Han var sikker på, at det var den samme art, som han tidligere havde forvekslet med en fugl.

De tog frø fra flere rhododendron, bl.a. fra *R. maddenii*. De fandt også det vandfald, de søgte, men det var en skuffelse i sammenligning med andre af verdens store vandfald. Man fandt også *R. pemakoense*, *R. leucaspis*, *R. wardii* og genfandt *R. macabeaenum*. Om efteråret lykkedes det ham at samle *meconopsis* frø og han tog det med hjem til England.

Da de første blomstrende eksemplarer blev vist på en udstilling under et møde i RHS, blev de en sensation. Kingdon-Ward blev fejret som en berømt i hele haveverdenen.

Han var imidlertid kun opsat på at komme tilbage til Asiens bjerge med deres skønhed og farer. I 1926 var han leder af en ekspedition bestående af rige haveejere, blandt dem Lionel de Rothschild (1868-1937).

Han var også deltager i en anden ekspedition til den NE grænse mellem Indien og Burma samt Assam. Her opdagede han *Primula agleniana* var. *thearose* (te-rose *primulaen*). Den voksede sammen med mange andre primula arter samt rhododendron, som f.eks. *R. sanguineum*, *R. fragariflorum*, *R. lysolepsis* og *R. riparium*. Han fandt også *Androsace wardii* samt *Lilium wardii*.

I 1928 var han igen på en ekspedition til det samme område. Her fandt han *Nomocharis aperta*. Botanisk var det et meget vigtigt fund, da det var første gang, man havde fundet denne art i Assam.

På disse tre ekspeditioner havde han i tre dage fundet 85 nye arter. Senere kom han igennem et område, der var fuld af genetiana, som f.eks.: *Genetiana wardii*, *Genetiana veitchiorum* samt *Genetiana gilvostriata*.

Ligesom Richard Spruce var han flere gange ude for, at insekter åd nogle af de frø, han havde indsamlet, men han nåede dog at få nogle sendt hjem.

Kingdon-Ward skrev engang: "Efter at have tilbragt ti år af mit liv i hjertet af sydøst Asien og lært "plant hunting", vil det være tilstrækkeligt at sige, at jeg har foretaget disse to rejser i 1926 og 1928 af tre grunde:

1. At samle frø af smukke, hårdføre, blomstrende planter til brug i engelske haver - det er mit erhverv.
2. At samle tørrede eksemplarer af interessante planter til brug for studier - det er også en del af min profession.
3. 3. At udforske ukendte bjergområder for herigennem at finde noget om den forgang-
ne historie, udbredelse af deres planter og enhver anden hemmelighed, som de er vil-
lige til at afsløre – det er min hobby”.

I 1930-31 foretog Kingdon-Ward en ekspedition til Øvre Burma og Tibet. Ekspeditionen omfattede foruden Kingdon-Ward, zoologen Lord Cranbrook (1900-1978). De havde fra start til mål et stort antal Daru-indfødte og tibetanere som bærere, vagtmænd, kokke og opvartere.

Efter landgang i Rangoon i november 1930 begyndte en 1.000 km lang togrejse over Mandalay til Myitkyina. Her ender den burmesiske jernbane og med den også den sidste rest af vestlig civilisation. Ekspeditions målet var Irrawadi og dens biflod Adung dybe bjergdale i N Burma og herefter pashøjderne i Tibets sydlige grænseområder.

Den store mængde oppakning og de vanskelige transporter betød, at ekspeditionen først i februar var fremme ved de første indsamlingsområder i 1200-1300 m højde ved Adung floden. Området i den nedre del har trods højden subtropisk vegetation med epifyter og slyngplanter. Frost forekommer aldrig. Klimaet er meget fugtigt og temperaturen er en stor del af vinteren omkring 5 grader celsius.

Kun få rhododendron nævner Kingdon-Ward herfra, f.eks. *R. magnificum* samt *R. temenium*. Den tempererede skov begynder i Adung dalen i ca. 2.000 m med et plantesamfund af bl.a. fyr, elm, ask, eg, kirsebær og rhododendron.

Kingdon-Ward omtaler herfra, hvorledes honningsugende fugle besøger og dermed pollinerer rhododendron med store, brede blomsterkroner som f.eks. *R. pankimense* og *R. stenaulum*. “Ofte ses fuglenes bryst at være helt gult af pollen”. I 2.500-3.000 m er klimaet koldt tempereret og skoven domineres nu helt af nordlige arter. Rhododendron er talrige i underskoven. Afhængig af højden er blomstringssæsonen i Adung dalen fra februar til juli.

I nogle betragtninger over hårdførhed angiver Kingdon-Ward, at frø samlet fra stor højde, giver mere hårdføre planter end frø af samme art fra lavere højde. En mere uventet betragtning er, at planter af frø indsamlet i naturen giver mere hårdføre planter end frø fra samme art under kultur.

Der, hvor man evt. skulle vente en akklimatisering, giver “anden generationsfrøene i eksilet” mindre hårdføre planter. Kingdon-Ward giver også den logiske forklaring på mange af de storbladedes ringere hårdførhed som små planter. “Ikke blomsterdygtige eksemplarer har ofte deres løvspring 2-3 uger før deres blomstrende ældre søskende og de er derfor udsat for ødelæggelser under sene frostperioder”. Han har også udtalt sig om frøformer og formeringen i de enkelte plantesamfund.

Ekspeditionen nåede grænseområderne til Tibet i midten af oktober 1931, altså mere end ti måneder efter starten fra Rangoon. Pashøjderne her er godt 4.000 m og en ren alpin flora dominerer. Blandt de observerede rhododendron nævnes *R. calostrotum*,

R. selense, R. cephalanthum var. crebreflorum.

Mellem 3.000-4.000 m var følgende rhododendron hyppige R. arizelum, R. crinigerum, R. hylaeum og R. neriiflorum.

Dårligt vejr tvang ekspeditionen til et hurtigt tilbagetog fra Tibet og nytårsaftensdag efter ca. et år i felten vandrede Kingdon-Ward og Lord Cranbrook ind i Myitkyina.

I 1938 fandt Kingdon-Ward R. tsariense i Assam. Kingdon-Ward var 45 år, da Anden Verdenskrig brød ud. Han var i London på en af sine sjældne visitter. Han gik ind i hæren og troede, at han skulle sættes til tjeneste under den indiske regering, men det blev hjemme i England.

Men da japanerne gik ind i krigen, blev han nu tilknyttet Special Operations Executive (SOE). Med rang af kaptajn blev han sendt til Singapore. Kort før Singapores fald blev han sendt ud på en hemmelig mission for at finde en vej fra Indien gennem Burma til Kina, som kunne bruges til at føre tropperne frem til en ny front mod Japan.

I årene 1942-43 var han fuldstændig forsvundet. Hans familie kunne ikke få nyt at vide om ham. Officielt sagde man, at han var i Burma, men i virkeligheden travede han hundredevis af miles for at udforske ruter til brug for de allierede styrker. Gennem den sidste del af krigen arbejdede han som instruktør i jungle-krig. Efter krigen arbejdede han for den amerikanske regering med den opgave at finde nedstyrtede fly-vrag i junglen.

I 1947 giftede han sig igen og tog af sted sammen med sin kone på sin syvende ekspedition, som blev den næstsidste. Som så ofte med plantejægere, har de sat sig et mål at finde en bestemt plante. Han søgte efter en speciel lilje eller Nomocharis.

Da han i amerikansk tjeneste havde gået og søgt efter nedstyrtede fly, havde han flere gange set planten. Han tog frø og løg og planterne blomstrede senere i The Residence Park i Imphal. Det var imidlertid nogle svage eksemplarer, men han var sikker på, at det var en ny art.

Senere så de planterne i blomst. De gravede et stort antal løg op og samlede meget frø.

Frøet blev sået i Wisley Garden. Efter 15 måneder blomstrede planterne. Botanikerne blev enige om, at det var en ny lilje, som blev navngivet *Lilium macklinia* - efter Kingdon-Wards kone, Jean Macklin. I 1950 var den udstillet på Chelsea Flower Show i London.

Frank Kingdon-Ward fortalte engang en historie. På Chelsea sagde en havemand til ham: "Vi havde forventet store ting, efter at De havde beskrevet denne plante så fantastisk rosende, men så viste det sig, at det kun var en *Primula bulleyana*". Kun, svarede Kingdon-Ward, "Hvis De engang har set denne plante på sine naturlige voksesteder i mængder. Vil De ikke sige kun".

Frank Kingdon-Ward kaldte *Primula beesiana* for en vulgær ting. Men han omtalte nogle *Primula vincæflora* som blomster, man end ikke på Covent Garden Blomster Marked kunne drømme om.

Tre måneder senere var han igen af sted. Under de mægtige jordskælv, der var i E Indien, West Bengalen, Assam og Bihar var man i stor fare. De var mindre end 50 km fra jordskælvets epicenter. Jordskælvet varede 5 minutter, selvom det syntes som en evighed. Ødelæggelserne var frygtlige.

En måned efter nåede de Walong. Selvom de var mærkede af de store farer, de havde været ude for, lykkedes det dem at finde en fantastisk plante, nemlig *Cornus chinensis*. De ankom til England i 1951.

Som person var han en typisk engelsk kolonialist, medbringende alle sine vaner fra "good old England" d.v.s. han drak five o'clock tea med strittende lillefinger, alt mens han konverserede. Han synes meget selvcentreret og var måske noget af en hypokonder. Som han sagde: "Jeg insisterer på bevarelse af mit privatliv i felten". Den noget kolonialistiske holdning kommer tydeligt frem i hans beskrivelser af de indfødte Coolier. Et sted anfører han om Daruerne: "Ingen ville begræde, hvis de alle uddøde i morgen – det er trods alt rhododendron og ikke Daruer, som gør Adungdalen berømt".

Han ville gerne af sted igen, men på grund af de politiske forhold, kunne man ikke komme alle steder. Han var dog af sted et par gange.

I en alder af 70 år tog han sammen med en svensk botaniker til Burma for Gøteborgs Botaniske Have. De samlede frø og fik nogle orkideer, men ellers var udbyttet ikke særligt stort.

Man var tilfreds i Botanisk Have og inviterede Kingdon-Ward til at forelæse i Uppsala, hvor Linné havde arbejdet.

Hans mange indsamlinger resulterede i i alt 807 indsamlingsnumre på rhododendron, kun overgået af George Forrest og Joseph Rock.

Foruden at være en flittig ekspeditionsmand var Kingdon-Ward en aktiv skribent. Bibliografioversigten fra biblioteket i New Yorks Botaniske Have nævner to generelle værker og otte mindre artikler om rhododendron foruden elleve store ekspeditionsberetninger.

Titlerne røber forfatterens passion og eventyrlyst, hvilket sikkert ofte var nødvendigt for at bevare entusiasmen under de klimatiske og topografiske strabadserende ekspeditioner.

Frank Kingdon-Ward fandt mængder af primula, bl.a.: *Primula agleniana*, *alpicola*, *alta*, *albiflos*, *annulata*, *apocrita*, *amabilis*, *anisodora*, *atrotubata*, *baileyana*, *beesiana*, *bella*, *brevifolia*, *bryophila*, *bullata*, *bulleyana*, *burmanica*, *cawdoriana*, *calliantha*, *calthifolia*, *candelabra*, *capitata*, *cernuta*, *chamæthauma*, *chrysopa*, *chionantha*, *chrysochloria*, *chungensis*, *clutterbuckii*, *cockburniana*, *conica*, *coryana*, *concholoba*, *delavayi*, *deliensis*, *densa*, *dickieana*, *dryadifolia*, *dubernardiana*, *efflusa*, *eiwersiana*, *eucyilia*, *falcifolia*, *fasiculata*, *farreri*, *fea*, *florindae*, *forrestii*, *fragilis*, *franchettii*, *genestierriana*, *gentianoides*, *giraladiana*, *helodoxa*, *henrici*, *hookeri*, *involucrata*, *latisecta*, *likiangensis*, *littoniana*, *malacoides*, *melanodonta*, *melanops*, *microdonta*, *minor*, *mishmiensis*, *morsheadiana*, *normaniana*, *nessensis*, *oxygraphidifolia*, *pbiloresia*, *pinnatifida*, *poissonii*, *polonensis*, *prenantha*, *pseudocapitata*, *pseudosikkimensis*, *pulchella*, *pulchelloides*, *pulverulenta*, *pulvinata*, *polyphylla*, *redulens*, *rhodochroa*, *rigida*, *rubra*, *rupicola*, *secundiflora*, *setemloba*, *serratifolia*, *sibirica*, *sikkimensis*, *silensis*, *sinoplantaginea*, *sinopurpurea*, *sonchifolia*,

sphærocephala, szechuanica, sophonantha, tsarongensis, vernicosa, vincæflora, violacea, violagrandis, vitata, waltonii, wardii, watsonii, wattii, werringtonesis, winteri samt yunnansis.

Kenneth Cox havde den glæde under et møde i Royal Horticultural Society (RHS) i London at træffe Kingdon-Ward.

Han vil aldrig glemme den tynde, sammensunkne gamle mand, som så så skrøbelig ud, at blæsten hvert øjeblik kunne vælte ham omkuld.

Det hårde liv, de mange anfald af feber, havde taget på ham og tidligt i 1958 blev han syg. Han døde 8. april i London efter en lang karriere. Han vil altid blive husket af dem, der påskønner hans store bidrag til havens verden.

Frank Kingdon-Ward var den sidste store plantesamler. Han vil altid blive husket som den mand, der bragte den blå *Meconopsis betonicifolia baileyi* til England.

JOSEPH ROCK (1884-1962).

Joseph Rock var måske den mest bemærkelsesværdige af alle plantesamlere. Han var født i Wien i 1884. Hans mor, der var af østrig-ungarsk herkomst, døde, da han var seks år og hans mormor døde to uger senere.

Han voksede op hos faderen, der var en ondskabsfuld, dominerende, religiøs person. Han gav sin kones død som undskyldning for sin opførsel. Da moderen var død, tvang faderen ham til at placere en blomst mellem hendes stive, kolde hænder. Faderen tvang ham også til, hver gang de besøgte moderens gravsted, at knæle ned og græde.

Selvom Joseph var intelligent, havde han ingen interesse i skolegangen. Han lukkede sig inde i sin egen verden, hvor Kina i fantasien havde den store plads.

Da han var 13 år begyndte han at lære sig selv kinesisk. Han ville gerne have været i flåden, men faderen ville have, at han skulle være præst.

Joseph forlod derfor hjemmet og fægtede sig de næste tre år frem i Europa og Nordafrika. I 1904 dør faderen og Joseph tager til Italien, Tunesien og Malta og impulsivt tager han et job på et skib til Amerika.

I New York har han forskellige jobs, f.eks. som tallerkenvasker. Han tager herefter til Texas og bruger tiden til at lære sig engelsk.

I 1907 sejler han til Hawaii. Om bord på skibet Manchuria taber han alle sine penge ved kortspil.

Hawaii var et vendepunkt. - Her underviser han i latin og naturhistorie, Han skulle læse dobbelt så meget som sine elever, for at være et hoved foran dem. Men, hans "gør det selv job", leder til en stilling hos Hawaiis skovvæsen, hvor han får til opgave at indsamle herbariummateriale og frø fra sjældne lokale træer og buske. Det var en god forberedelse til hans fremtidige virke.

I 1913 bliver han amerikansk statsborger og i 1919 bliver han udpeget til professor i systematisk botanik ved universitetet på Hawaii. Det var en titel, han satte pris på, bl.a. af den grund, at han aldrig havde været student.

Han beherskede flydende følgende sprog: ungarsk, italiensk, fransk, latin, græsk, kinesisk og arabisk; ligesåvel engelsk som sit modersmål tysk. Alt var selvlærd. Han kunne endog skrive sanskrit.

Over en ti-årig periode udgav han fyre botaniske værker og han var meget velanskrevet. Han fik tilbudt en stilling under det amerikanske landbrugsministerium med opgave at søge efter Chaulmoogra træet eller som det også hed Kalaw træet. Træets frugter indeholdt olie. I Indien og andre dele af østen har man i 100 år brugt olien til at behandle spedalske med.

Træet voksede dybt inde i skovene. Frøene var blevet samlet af stammefolk og solgt til købmænd. Men når det nåede frem til bazarerne, var det i en dårlig forfatning.

Indtil 1918 ignorerede vestlige læger denne olie, men en professor ved universitetet på Hawaii lavede en laboratorieundersøgelse af olien og bestemte, at den skulle bruges ved behandling af spedalske.

Men der var for lidt olie, når man kun kunne få den fra vildt voksende træer, så man var nødt til at dyrke træerne i plantager.

I 1920 blev Rock udpeget til at stå for indsamlingen. Der forestod nu et detektivarbejde. Undersøgelserne viste, at frøene kom fra Burma og Nedre Bengalen samt fra Assam. Det var også sikkert, at frøene kom fra tre forskellige arter af træet.

Rock begyndte sit arbejde med at sejle fra Amerika til Singapore, hvorefter han tog toget til Bangkok. Han tog til det hellige bjerg, Doi Sootep. Han slog lejr i skoven under pinjer, ege og kastanietræer. Han tog frø fra dem alle.

Da han var barn, havde han beundret den måde, hans fars chef levede på og gennem sin egen karriere som plantesamler, insisterede han på at rejse med stil. Han medbragte bl.a. et foldebadekar. Uanset, om han modtog landsbyens fattigste mand, var han altid klædet i hvid skjorte, slips og jakke.

Han rejste med maner med to kokke og en butler. Spiste ved ren dug med sølv og servietter og spiste østrigsk mad. Når han kom tilbage til civilisationen, hengav han sig til opera, fancy hoteller og haute cuisine.

Det var forbavsende, at han havde råd til en sådan livsstil, men tilsyneladende blev hans rejser godt betalt; og da han blev gammel, kunne han leve af sine opsparede penge.

Fra bjergene rejste han til byen Korat, som han brugte som base, medens han samlede frugter og herbarium materialer fra Maikrabo træet.

Han tog nu med flodbåd til Rahaeng, hvor han tog afsked med båd og mandskab. Nu gik den lange rejse til grænsen mod Burma. I skovene var der eg, teak og bambus. Efter at have krydset grænsen fandt han Chaulmoogra olie træet i et meget rigt botanisk område.

Juleaften 1920 tilbragte han på en amerikansk missionsstation. Senere kom han til Martaban højderne, hvor han fandt i tusindvis af Kalaw træer.

Rock bevægede sig nu mod Rangoon fast besluttet på at finde det helbredende træ. Rangoons skovvæsen fortalte ham, at han kunne finde træet 400 miles længere væk, nær ved den indiske grænse.

Sammen med en indisk kok og en muhammedansk dreng tog han toget til et område nær Mandalay.

Han gik herefter ombord på et skib og nåede endelig frem til Mawlaik, hvor han fik kontakt med lokale skovfolk. Han fik her at vide, at træet befandt sig der. De indfødte havde bevillingen til at samle frøene, der befandt sig i tre distrikter. Han fandt området, der var fyldt med vilde elefanter - men der var desværre ingen frugter på træerne.

Han fandt nu et nyt område, hvor der var masser af frø liggende på jorden. Tigere og elefanter gjorde indsamlingen farlig. De indsamlede frø blev pakket i olieret papir og trækul. Det var for at beskytte dem under den lange rejse til Honolulu, Washington, Singapore og Philipinerne, hvor de skulle spire. Inden han kunne få frøene afleveret, blev landsbyen udsat for angreb af såvel tigere som vilde elefanter.

Man opdagede senere træet i Assam samt i Øst Bengalen. Hans succes havde nu skabt anerkendelse af ham som plantesamler.

Gennem de følgende år rejste han især i Kina og samlede en masse materiale. Selvom han samlede en mængde rhododendron, fandt han ikke meget, der var nyt. Han har bl.a. fundet *R. thymifolium*, *R. bureavii*, *R. primuliflorum*, *R. calostrotum*. I det S og SE Tibet har han fundet *R. drumonium* samt *R. temenium*.

For størstedelen organiserede Rock sine indsamlinger ved brug af lokale træede indsamlere - selvom det ikke var i samme omfang, som Forrest. Han plejede at indsamle mange eksemplarer af den samme art, sandsynligvis for at vise variationen indenfor et vist område. Hans fotografier er blandt de fineste sort-hvide, der nogensinde er taget og er samtidigt et unikt studie af Kina, som det var før den kommunistiske revolution. Rocks hovedherbarium opbevares i Edinburgh sammen med en stor samling af dagbøger, noter og fotografier.

Han vil altid være husket som den, der fandt *Paeonia suffruticosa* ssp. *Rockii* (Rocks Træ-pæon). Historien om denne smukke træ-pæon er tæt forbundet med Choni Klosteret. Rock brugte dette kloster som base under sit ophold i Kina, især om vinteren, men også ind imellem ekspeditionerne. Lamaklostret i Zhoni eller Choni var et buddhistkloster i Gansu provinsen og her så han den vidunderlige pæon vokse i haven. Han fotograferede planten og samlede frøene, for senere at distribuere dem til botaniske haver på begge sider af Atlanten.

Rock beskrev i sine artikler i *The National Geographic*, Choni, som et isoleret og øde sted, men Choni husede faktisk en håndfuld europæiske og amerikanske missionærer, og næsten enhver plantejæger, der besøgte området, boede i Choni klostret i kortere eller længere tid, ligesom der var regelmæssig postforbindelse til omverdenen. Choni var dog i modsætning til den nærmeste større landsby, Lanchow, der havde både elektricitet og jernbane, en næsten feudal landsby, hvor Prinsen herskede med hård hånd.

Klostret var byens sjæl og prægede årets gang både i det daglige og ved store fest-

dage. Selvom Rock gruede for Prinsens hårdhændede metoder, nød Rock hans gunst og var hyppig Prinsens æresgæst på helligdage. Rock udnyttede situationen og fik bl.a. mulighed for indgående at studere livet i et tibetansk kloster.

Det viste sig snart at være i allersidste øjeblik, for bare et år efter, at Rock rejste hjem, blev Choni klostret brændt ned til grunden af mongolske og kinesiske muhamedanere. Prinsen blev myrdet, ligesom mange lamaer. I klostrets ruiner lå to kostbare klenodier tilbage:

1. Klosters trykkeri, som var et af Tibets bedste og som udgav de smukkeste eksemplarer af de hellige tibetanske skrifter Tandjur og Kandjur. Rock købte et eksemplar af disse hellige skrifter til The Library of Congress i Washington DC, USA. Det tog 45 munke tre måneder at fremstille skrifterne til Rock.
2. Det andet "klenodie", der blev efterladt blandt klostrets ruiner, var Rocks træ-pæon. Rock lagde først mærke til træ-pæonen, da den var i blomst. Den lignede ingen anden pæon, han havde set og efter alle sine rejser rundt i hele området, var klostrets pæon den eneste af denne type, han nogensinde så.

Han konkluderede, at klostrets pæon enten var indsamlet af munkene ved en tilfældighed eller, at den havde været dyrket ved klostret igennem længere tid. Rock sendte frø af pæonen til USA, hvor den vakte stor opsigt og den har lige siden været et diskussionsemne blandt botanikere. Den er drevet frem af planteskole-gartnere verden over. Foruden træ-pæonens kvaliteter som haveplante, også i Skandinavien, har den vist sig at være meget værdifuld til hybridisering med andre pæoner.

Fra England blev der senere sendt frø fra de oprindelige planter tilbage til klostret.

I den lange periode, han var i Kina, var der hele tiden ufredeligt. Det var krigen mellem nationalistene og kommunistene. Den var startet i 1921, da Mao begyndte at organisere bønderne i Hunan provinsen.

I 1922 kom Rock til Mekong dalen, hvor han bl.a. fandt *R. cryseum* og *R. taliense*. På en anden ekspedition i 1923-24 fandt han *R. pronum*, *R. molle* og *R. keleticum*.

Hans nummerering var normalt i en enkelt nummerrækkefølge, men en enkelt frøindsamling, der var distribueret af US Department of Agriculture, havde femcifrede numre, begyndende med 5 (USDA 5). Alle hans tørrede eksemplarer var vel etikerede.

En meget sjælden publikation - Field notes of the Rhododendron, collected by Rock in 1923-24 - privat trykt og distribueret, er forsynet med krydsreference mellem disse numre og herbarienumrene.

I 1925 blev han fanget i en krig mellem tibetanerne og muslimerne. Selvom Kina altid forblev som et drømmeland, var han chokeret over alt det, der foregik.

Gennem 1928-29 samlede han i bjergene Minya Konka. Han samlede tusindvis af planter og næsten 800 fugleskind og tog i hundredevis sort/hvide- og farvefotografier. Gradvist gik hans interesse fra botanik til etnografi. Han begyndte at studere lokale sprog.

Kenneth Cox mødte engang Rock, da denne kom for at besøge deres have. På det tids-

punkt, kort efter Anden Verdenskrigs afslutning, var der kun gjort lidt ved haven, der var forsømt og vejret havde været dårligt i lang tid.
Cox husker endnu Rocks bemærkning om, at haven ikke var så pæn som Windsor Great Park. Som Cox skriver: ”Jeg fattede ikke sympati for manden”.

I 1948 var Rock udsendt på en ekspedition for American Rhododendron Society (ARS) til Yunnan. Her fandt han bl.a. *R. proteoides*; den havde han fundet fem gange tidligere.

Krigen i Kina resulterede i, at Rock måtte forlade sit hjem i Likiang, hvor han sagde, at han ønskede at dø mellem disse smukke bjerge frem for en hospitalsseng alene. I 1949 vendte han tilbage til England.

Rock var på mange måder en trist skikkelse. Uden tvivl på grund af sin opvækst. Han kunne hverken give eller modtage venlighed.

Han følte sig konstant forfulgt, især når kineserne rakkede ned på ham, fordi han var udlænding. Han indbildte sig, at hans genialitet ikke blev anerkendt af kollegerne, noget der kunne bringe ham på randen af selvmord.

Han gav flere gange i breve og dagbøger udtryk for ønsket om selvmord, men prøvede aldrig på det.

Han døde af et hjerteanfald i en alder af 78 år den 5. december 1962 på Hawaii, den ø, der var hans udgangspunkt for plantejagten.

ANDRE PLANTEJÆGERE.

Her skal lige nævnes nogle plantejægere, som man ikke ved så meget om.

M. LISTER, død 1712, var engelsk læge og forsker. Han samlede og beskrev planter fra Kina. Han blev senere livlæge for dronning Anne af England.

A. von HALLER, død 1777, var svensk læge og botaniker. Efter ham er navngivet *Primula halleri*.

E. J. RUPRECHT, død 1870, var tysk læge og botaniker, der var født i Freiburg. Han samlede og beskrev floraen i Kaukasus. Han blev senere ansat i St. Petersborg. Efter ham er navngivet *Primula ruprechtii*.

M. P. EDGEWORTH (1812-1881) var amatørbotaniker og plantesamler. Han arbejdede for East India Company og indsamlede og skrev om Bengalens flora. Efter ham er navngivet *Primula edgeworthii* samt *Rhododendron edgeworthii*.

PRATT, død 1890. Efter ham er navngivet *Primula prattii*.

Rhododendron souliei blev fundet første gang i 1893 af den franske missionær J. A. SOULIE (1858-1905), der bl.a. rejste i Xizang.

I Yunnan i marts 1914 opdagede den østrigske botaniker H. von HANDEL-MAZETTI, død 1940, *R. rufohirtum*. Senere i 1917 opdagede han *R. rivulare*. Efter ham er navngivet *Primula handeliana*.

Rhododendron weyrichii blev fundet af den russiske flådelæge HEINRICH WEYRICH (1828-1863).

En anden plantejæger var, R. E. COOPER, der i perioden 1914-16 rejste for Bully i Bhutan og Sikkim. Han fandt bl.a. R. dalhousia var. rhabdotum. I Bhutan fandt han i 1914 R. tsariense var. magnum samt R. wightii og i 1915 opdagede han R. tsariense. Det var Coopers ulykke at komme hjem med sit materiale midt under Første Verdenskrig. Ludlow og Sheriff fandt hans materiale meget værdifuldt.

H. F. COMBER , død 1969.. Efter ham er navngivet Primula comberi.

I 1931 fandt F. T. WANG i Sichuan R. atrovirens. Han havde tidligere ligeledes i Sichuan sammen med Wilson fundet R. wasonii.

Nu tilbage til to af “de store”.

FRANK LUDLOW (1885-1972) samt
GEORG SHERIFF (1898-1967)

Frank Ludlow studerede botanik under professor Harry Marshall Ward (1854-1906), Kingdon-Wards far, og da han forlod universitetet, underviste han i Asien inkl. Tibet. Efter nogle år på forskellige steder kom han til Kashgar, hvor han mødte George Sheriff.

Biologen Ludlow og soldaten Sheriff fandt snart, at de havde meget tilfælles, de gik bl.a. på jagt sammen. De blev fine venner og planlagde at udforske Bhutan og Tibet i årene fremover. Betydningfuldt nok kaldte de altid hinanden ved efternavn.

Deres ekspeditioner i 1934 og 1936 gik begge til Bhutan og Tibet. Medens de i 1937 kun kom til Bhutan. Deres ekspeditioner var detaljeret planlagt og den senere direktør for Kew, Sir George Taylor (1904-1993), var deres hjemlige repræsentant, bortset fra 1938 ekspeditionen, hvor han ledsagede dem.

Ligesom Rock var Sheriff en fremragende fotograf, som tog unike billeder af Tibet, før det blev forandret for altid af kommunisterne. Sheriff var en stor organisator i kraft af sit temperament og sin militære uddannelse. Langs deres ruter fik han altid med intervaller sået grøntsagsfrø og han sørgede for, at produkterne blev bragt til deres lejre. De havde en fremragende tyrkisk kok og alle, inkl. deres stab, levede med maner. De rådede endog over et lille bibliotek.

Ludlow og Sheriff stod for adskillige ekspeditioner til den vestlige del af de store rhododendronområder, Bhutan og sydøst Tibet. De udforskede systematisk Bhutan fra vest mod øst og senere på samme måde Syd- og Sydøst Tibet. De samlede i hundredevis af fugleskind samt herbarieprøver.

Sammen med deres medindsamlere, George Taylor, H. Elliot samt G. H. Hicks, samlede de mange planter, såvel levende som pressede.

I 1934 fandt de bl.a. R. tsariense samt R. kongboense. I 1936 opdagede de

R. tsariense var. trimoense. Ludlow og Sheriff fandt også R. anthopogon benævnt Betty Graham. I 1938 fandt de sammen med Taylor i SE Tibet R. wardii samt Paeonia sterniana og Paeonia steveniana.

I 1936 fandt Ludlow i den østlige del af Tibet en pæon, der senere blev opkaldt efter ham, nemlig Paeonia lutea var. ludlowii.

I 1936 sendte de fire tremmekasser med levende planter i kølerummet på et fragtskib. I 1938 blev det muligt for første gang nogensinde som luftfragt at sende levende planter fra SE Asien til England. Desværre gjorde Anden Verdenskrig, at mange af disse introduktioner gik tabt.

I 1946-47 var de sammen med H. Elliot på ekspedition til SE Tibet og i 1949 var de sammen med G. H. Hicks til Bhutan, her fandt de bl.a. R. tsariense i blomst. På denne tur fik de frø nok til 20.000 pakker. De blev mange gange skuffede over, at frøet blev ædt af larver, eller ved at græssende Yak okser havde ædt alle de blomstrende skud eller allerværst, at tidlig sne havde udslettet alt. De opdagede også den art, der senere blev navngivet R. ludlowii.

Størstedelen af deres veldokumenterede herbarium befinder sig på The Natural History Museum, London. Samlingen på museet består også af mange sort-hvide fotografier. Der findes ligeledes en bog med fuld beskrivelse af alle deres rejser.

Det var Ludlow og Sheriff, der inspirerede Kenneth Cox til at blive plantejæger. En gang, da Cox og hans kone besøgte Ludlow i hans hybel på Naturhistorisk Museums herbariesamling for at søge råd før deres 1965 tur til NE Indien, gav han følgende oplysning: "Sheriff gik altid med gymnastiksko, medens Ludlow altid bar støvler under ekspeditionerne". Så kunne de selv vælge. - De valgte støvlerne.

I begyndelsen af 1960-erne foreslog major George Sheriff, at Euan Cox og dennes søn, Peter Cox, skulle skrive en bog om Rhododendron arter. Det har resulteret i den nye bog "The Encyclopedia of Rhododendron Species", skrevet af Peter Cox og Kenneth Cox. Bogen udkom som bekendt for nogle år siden.

TT YU (1908-1986)

Denne udmærkede kinesiske botaniker samlede mange eksemplarer af rhododendron, som han i 1938 bragte til Edinburgh med henblik på studier i samarbejde med bl.a. William Wright Smith.

YU har sammen med Rock bl.a. fundet R. vellerum samt R. hippohaoides.

Ved Anden Verdenskrigs udbrud tog Yu tilbage til Kina, men efterlod en stor samling af levende og tørrede planter i Edinburgh. Alle planterne er vel mærkede. De er ikke særligt udbredte i de vestlige herbarier; men i kinesiske herbarier befinder sig sandsynligvis mange eksemplarer.

ROY LANCASTER , født 1937

Englænderen Roy Lancaster er en verdensberømt plantejæger og botaniker, som rejser jorden rundt for at søge ny viden og nye planter. Nogle bærer hans navn, en stor æres-

bevisning.

Han fortæller: ”Da jeg var barn, anså jeg plantejægere for de største helte; disse uforfærdede individer, som satte liv og lemmer på spil i plantekulturens tjeneste. De fleste opnåede kun berømmelse i et afsides hjørne af verdens vildmarker. Alligevel gav deres anstrengelser resultat. Enhver plet, der kaldes en have, indeholder vækster fra verdens tempererede områder. I væksternes historie indgår navnet på den jæger, som fandt eller introducerede dem”.

Han var en ung mand på 34 år, da han første gang rejste ud på en organiseret planteekspedition. Han var blevet indbudt til at deltage i Bangor North-Wales-Universitetets ekspedition til det østlige Nepal, hvilket vil sige Himmalaya. Det var i 1971. Alleerede som 14-årig tilbragte han det meste af sin fritid med at udforske naturen.

Rejser til Holland, Alperne, Pyrenæerne og Malaysia gav nyttige erfaringer og hjælp med til at udbygge forståelsen for verdens flora.

Nepal var det sted, som fik den mest afgørende betydning. Efter tre måneders vandring i bjergene blev hans liv aldrig mere som før. I stedet for at læse om andres oplevelser, kunne han nu selv opleve landskaberne.

Han var sammen med sine kolleger med til at finde nogle af verdens mest fascinerende planter, bl.a. *Rheum nobile*, *Saussurea gossypiphora* samt *Leontopodium monocephalum* (den gyldne edelweiss).

Ofte slog de deres telte op på højtliggende plateauer, hvor *Meconopsis napaulensis* samt *Meconopsis paniculata* dannede et tykt tæppe. De foretog over 400 frøindsamlinger. Efter denne ekspedition lærte han også, at det var vigtigt at stå i kontakt med dem, der dyrkede hans frø, da meget hårdt arbejde ellers går til spilde og mange frø går i glemselen.

I Nepal fandt han bl.a. *Primula obliqua* med de smukke høstfarver.

I 1973 vendte han tilbage til Nepal primært for at opleve rhododendron blomstringen. Han oplevede bl.a. *Rhododendron arboreum*, *lindleyi* samt *dalhousiae*. Han så også *Meconopsis punicea*, *Mahonia gracilipes* samt *Hermerocallis minor*. Endvidere *Betula utilis* var. *occidentalis* samt *Euphorbia wallichii*.

I 1970'erne var han leder af en række botaniske rejser til Grækenland, Tyrkiet, Kashmir og Sovjetunionen. Han foretog også sin første rejse til USA.

Men hans største oplevelse var rejser til Nepal. Først på sin første botaniske ekspedition til Kina i 1980 oplevede han igen begejstring og forventning. Lige siden, han første gang havde læst om E. H. Wilsons, George Forrests og Frank Kingdon-Wards bedrifter, havde han længtes efter at besøge Kina.

Først efter Præsident Nixons besøg i 1973 blev det endelig tilladt udlændinge i større antal at besøge det hidtil lukkede land. Første gang, Roy Lancaster satte fødderne på kinesisk jord, var i maj 1979. Han blev vildt begejstret for den kinesiske flora. Han så bl.a. et 21 m højt træ, *Aesculus chinensis*.

Ved de tørre bjergsider ved Den Kinesiske Mur fandt han *Deutzia grandiflora*, den største blomstrende stjerne-top i hele verden.

På de samme bjergsider fandt han nogle år senere den eftertragtede, usædvanlige *Pulsatilla chinensis* og den smalbladede *Viola manshurica*.

I 1980 ledede han en botanisk tur til Kina, bl.a. til Mt. Omei, et af Kinas helligste og i botanisk forstand mest betydningsfulde bjerg.

Bjerget er verdensberømt for sin rige flora – der vokser over 3.000 forskellige arter. Stedet er også berømt, fordi nogle af de største plantejægere har besøgt bjerget, bl.a. Ernest Henry Wilson, som besøgte bjerget to gange. Roy Lancaster følte hans nærhed helt konkret og det var en mærkelig oplevelse at træde i sit forbilledes fodspor. På bjerget så Lancaster bl.a. *Mahonia gracilipes*, *Acuba omeiensis* samt *Davidia involu-crata*. På sin rejse til Kina i 1984 beskrev Lancaster *Paeonia lactiflora*.

Han har siden besøgt Kina syv gange. I 1986 så han bl.a. kinesisk ensian, *Gentiana sino-ornata* samt tibetansk ensian, *Gentiana farreri*. I en egn, som før havde været besøgt af den russiske botaniker, G. Potanin og af E. H. Wilson samt den svenske botaniker, K. A. Harald Smith, fandt han den berømte valmuesøsterart, *Meconopsis punicea*.

Mellem rejserne til Kina besøgte han New Zealand i 1985 samt Tasmanien i 1987.

Roy Lancaster fortæller, at det er i hans have, at alle planterejserne mødes. Her findes fra Californien, *Fremontodendron "California Glory"*. Fra Mexico, *Abelia floribunda*. Fra Sydafrika, *Dierama pultcherrimum*. Fra Kina, *Rosa chinensis* var. *spontanea*. Fra Australien, *Dicksonia antarctica*, *Eucalyptus pauciflora* ssp. *Debeuzevillei*, *Acacia alpine*. Fra Sydamerika, *Embothricum cossineum* samt *Crinodendron hookerianum*.

GIAN LUPO OSTI

Gian Lupo er plantesamler af træpæoner. Han har foretaget to ekspeditioner til Kina. Første ekspedition i april 1990 gik til Yunnan, Sichuan, Shaanxi, Henan samt Hebei. Den anden ekspedition i april 1994 gik til Hebei, Shandong, Henan samt til Shaanxi provinserne i Kina.

MODERNE INDSAMLERE.

Imellem 1939 og 1980 har der været meget få indsamlere af rhododendron i det kinesiske område, bortset fra kinesiske botanikere, hvis indsamlinger har været umulige for vestlige botanikere at få del i.

Siden 1980 har der været mange vestlige ekspeditioner til Yunnan og Sichuan, og mange nye veldokumenterede eksemplarer, såvel tørrede som friske, er blevet indsamlet.

Som en del af denne genåbning af Kina, har det været muligt at udveksle herbarium materiale mellem øst og vest. F.eks. blev et sæt af Forrest's eksemplarer forberedt og pakket i Edinburgh med henblik på afsendelse til Beijing i 1949. Denne afsendelse fandt dog først sted i 1982.

Det kan nævnes, at der i Edinburgh befinder sig 250 herbarium eksemplarer af *R. rubiginosum*, dækkende hele det geografiske område, medens der i plantesamlingen i haven kun er 17 eksemplarer. Det kræver en sammenligning mellem indsamlerens numre og de kultiverede planter.

Hvis disse levende planter ikke svarer til de samme vildarter, som i herbarierne, er noget gået galt og planteindsamlerens nummer skal fjernes fra planten. Det er således vigtigt, at samlere og andre fjerner mærkningen fra planter - navn og nummer - hvis disse ikke er korrekte.

SLUTNINGEN PÅ ÆRAEN.

Kingdon-Wards sidste ekspedition i 1956, Rocks i 1949 og Ludlow og Sheriffs i 1949 kunne man kalde slutningen på æraen, fordi såvel Kina som Burma lukkede deres grænser og det blev sværere at komme ind i Bhutan og Pradesh.

På dette tidspunkt var der for plantesamlere kun åbent i Nepal. Kina åbnede ikke før 1980, medens såvel Burma som Pradesh op til vore dage er så godt som umulige at komme ind i. Det samme er tilfældet for det meste af grænsen mellem Indien og Tibet. Det er disse områder, der stadigvæk er mindst botanisk udforsket i hele SE Asien.

Meget er sket de sidste 30 år, ikke mindst den uhyre stigning af lufttransport mulighederne, samt det antal af mennesker, der har råd til at rejse over lange distancer.

Uanset mange mennesker på det sidste er blevet opmærksom på bevarelse af naturlige ressourcer, bliver mange områder udplyndret uden tanke for fremtiden. Alle disse hændelser har fuldstændigt ændret vort syn på plantejagt. Ofte har vi pålagt os selv ikke at indsamle planter mere. Mange lande har gjort forsøg med at forbyde indsamling. Men i foragt for disse regler foregår der desværre illegale indsamlinger blandt større bevoksninger af orkideer, knolde m.m.

FRA 1956 TIL I DAG.

Kenneth Cox første rejse til SE Asien i 1965 fandt sted i perioden mellem de årelange ekspeditioner og de hurtige rundrejser i dag. Ved hjælp af træk i trådene hos de indiske myndigheder, lykkedes det ham kort at besøge Surbansiri i Arunachal Pradesh. Et område, der ikke før havde været besøgt af vestlige opdagelsesrejsende. Cox og hans kone fløj ud, medens deres bagage kom ad søvejen.

Selvom de tilbragte næsten tre måneder i Indien, gik den meste tid med endeløse diskussioner med officielle om deres tilladelse til at komme ind i Arunachal Pradesh. Men de var i stand til at samle planter og det kan gøre den forskel på succesen for en forårsrejse, hvor frø kan være meget sjældne at opdage.

Under opholdet boede de hos en pensioneret te-dyrker i Shillong. Medens de ventede på at komme til Darjeeling, pakkede de nogle hundrede af deres rhododendron frøplanter. De blev pakket med mos, omvundet med lærred og sat på en skyggefuld plads i haven. På turene blev deres planter båret i kurve. Heldigvis havde deres agent i Calcutta et air-conditioneret rum, hvor planterne kunne opbevares til kort før afrejsen.

Før afrejsen blev kurvene gået igennem og dernæst pakket ind i sækkelærred. Så de var ude af stand til at følge planternes trivsel, før de ankom til London. Aftalen var, at

planterne blev gennemgået i Kew. Her ville man beholde et udvalg og lade Cox få resten. Cox måtte blive i London for at få sine planter med. Så langt så godt. Men idet han i en taxa, på vej hjem, rundede et hjørne i Hyde Park, faldt kurven af hylden ved siden af føreren og ud på gaden og planterne blev spredt over hele pladsen. Lykkeligvis var der kun lidt trafik, så Cox var i stand til at samle alle planterne op.

Planterne havde klaret sig vældigt fint på rejsen, tabene var små. Til deres skuffelse viste deres samling af *R. grande*, som var hovedparten af planterne, sig at være tidlige i vækst og håbløst sarte.

I 1966 tog James Keenan fra RBGE til Burma på en indsamlingsrejse. Han blev den sidste fra vesten. Efter måneders skænderier med den burmesiske regering fik han til slut i december tilladelse til at rejse ind i Bumpa Bum, et bjerg, som ikke tidligere havde været udforsket.

Skoven viste sig at være uigennemtrængelig, så Keenan måtte drage op gennem flodlejet. Han skaffede sig en interessant samling, både til herbarium, men også af frø. Han fløj hjem, medens hans samling kom ad søvejen.

Det viste sig at være en fiasko, for kun én portion af frøene spirede, - og det var berberis. Uden tvivl havde frøene enten haft det for varmt, eller var rådnet op.

Efter års anstrengelser for at få lov til at komme ind i Kina, lykkedes det i 1981 for Cox og ledsagere. Kummings Botaniske Institut gjorde sig enorme anstrengelser for at få denne ekspedition til at blive en succes. Fem personer fra ekspeditionen plus deres værter tilbragte en måned i Cangshan i det centrale V Yunnan fra sidst i april til sidst i maj, i lejre på fire forskellige steder.

Det er korrekt at sige, at det var den første succesfulde forårs frøindsamling nogen- sinde, idet de fleste, hvis ikke alle tidligere indsamlinger, var blevet foretaget om efteråret, når det meste frø naturligt udvikler sig.

De var uden tvivl heldige, da den forgangne sæson blomstermæssigt havde været usædvanlig god og også det, at forårsvejret havde været mildt, så alle de tilbage værende frø ikke var blevet kastet ud af deres kapsler. Dette gjaldt næsten alle rhododendron arter og det gav en tilfredsstillende mængde til en god fordeling. Det var ikke spørgsmål om de mange pund frø, som Forrest samlede, men derimod mindre pakker med mange frø-numre.

På det tidspunkt var der ingen restriktioner med hensyn til at samle planter. To af medlemmerne blev sat til at samle planter, medens alle samlede til herbarierne. Efter hver lejr returnerede man til basen, hvor alle planter blev anbragt i et udhus med noget lys, men ikke direkte sollys. De var meget omhyggelige med ikke at overvande, således at der ikke opstod råd. Tabene var små, hovedsageligt begrænset til primula.

De fik en VIP behandling. Planterne blev bragt ud til flyet og placeret sammen med dem på første klasse. Alle og alt ankom i excellent stand til RBGE, hvor planterne startede deres seks måneders karantæne.

Frø var lettere at have med at gøre. På gode dage blev det lagt udenfor teltene eller hængt op i lærredsposer og fik en foreløbig rensning, før det blev pakket for rejsen. På

grund af de gamle kapsler, er forårsindsamlede frø ikke så rent som frø, indsamlet om efteråret.

Spiringsevnen var fremragende og frø fra de store arter beholdt deres spiringsevne op til fem år i køleskab.

Efter i fire år at have prøvet på at komme tilbage til Kina, kom tre af dem, heriblandt Cox, på en privat tur til Nepal i maj 1985.

De fik en del planter og frø på denne tur. På vejen hjem havde de en meget varm tur til Delhi lufthavn. En lufthavnsmedarbejder, der uden tvivl håbede på en bestikkelse, nægtede dem at tage deres planter med i maskinen. Begrundelsen herfor var, at maskinen var fyldt op.

Da ekspeditionsmedlemmerne kom tilbage til London, telexede de til Delhi og planterne kom frem til London næste dag. Men de så temmelig medtaget ud. Da planterne kom til haven, blev de placeret i en ramme for at komme sig.

Det var desværre ikke enden på det. Dette år var man plaget af markmus, og da Cox efter to uger med sne kom for at se til planterne, var næsten enhver plante bidt over næsten ved jordoverfladen. Lykkeligtvis kom nogle af planterne sig.

“Vores frøindsamling i Nepal”, siger Cox, “Var den ringeste, han kunne erindre fra en forårstur”. På deres tur var de konstant enten gennemblødt af regn eller udsat for voldsomt haglvejr. Nok til at flænse alle bladene på *R. thomsonii* og *R. hodgsonii*. Sådant vejr kan også ødelægge alle resterende frøkapsler.

At samle efterårsfrø er altid mere sikkert, især efter en dårlig blomstring. “Ved flere lejligheder har jeg i begyndelsen eller midt i september samlet grønne frøkapsler og med to eller tre undtagelser, har spiringen været fin”. Og Cox siger videre: “Også om efteråret er to store eller en håndfuld små kapsler tilstrækkeligt, medens man om foråret for at opnå lidt frø, er nødt til at få fat i alle de kapsler, det er muligt.

I tidligere tider kom frø fra SE Asien fra forskellige kilder. Med få undtagelser spirede frø, der var indsamlet af andre ikke så godt, som det jeg selv har samlet.

Det så godt nok ud, men spirede ikke. Noget frø må have været lagret i en skuffe el.lign. i nogle år, men det meste er sikkert ødelagt på grund af for megen varme”.

Cox siger videre: “Jeg foretrækker papirposer frem for plastic, når jeg samler ind i naturen, selvom papirposer i vådt vejr kan falde fra hinanden. Nogle mennesker bruger plasticposer, men jeg antager, at de mister deres frø på grund af, at de bliver svedet i varmen. Meget kan også blive ødelagt under forsendelse.

Herbarium prøver skal også behandles meget omhyggeligt. De bedste resultater opnås, hvis man skifter papiret mellem bladene hver dag, indtil prøverne er tørre. Men mange indsamlere har travlt og kan ikke bekymre sig om at skifte.

Så de laver en slags ovn, anbringer planterne og tørrer dem meget langsomt. Prøverne ender uvægerligt med at være delvist indskrumpede. Jeg har endog set trækpapiret svedent”.

Hvem plantesamlere end må være, når mange frøforsendelser deres modtagere enten som *R. species* eller som forkeret mærkede. At benævne planter i felten kan være meget svært - selv for den dygtigste.

Cox har selv gjort fejl mange gange, selvom han aldrig ville sætte betegnelsen species på en pakke.

OPLYSNING OM PLANTERNE.

Hovedparten af de fleste samlinger blev plantet over en begrænset periode - men hvornår blev eksemplarerne plantet?

Hvis man ved, at planter er kommet fra en species sending eller en ekspedition, f.eks. frø samlet i Himalaya i 1840-60, vil det eliminere alt det, der er kommet senere fra Kina.

Fik en tidligere ejer af en have frø eller planter, som er resultatet af frø fra planteekspeditioner? Næsten alle gode samlinger af planter indeholder et antal planter, der stammer fra originalt vildt frø. Meget ofte er planter forsynet med det originale indsamlingsnummer.

Mange haver er ofte forbundet med en speciel indsamler eller ekspeditioner, f.eks. er der i Dawyck planter, indsamlet af Wilson.

Hos Hobbie i Tyskland, planter fra Ludlow og Sheriff. Fra den sidste Rock-ekspedition er der frø, som er blevet til planter hos Cecil Smith, Carl Phetterplace og andre i USA.

I Liverpools Botaniske Have har man planter af frø, indsamlet af Forrest. Beskrivelser samt labels er desværre gået tabt, fordi man under Anden Verdenskrig ikke sørgede for samlingen.

Peter Cox, som har introduceret så mange rhododendron, har kommenteret den forskelligartede indsamlingsteknik gennem tiderne, foretaget af bl.a. Walter Schmalscheidt (født 1931), Lionel de Rothschildt, Pat Halligan, Renaud de Kerchove samt Joseph Heursel, som har været med til at sørge for, at materiale, skaffet både før og efter åbningen af den asiatiske sluseport, har været muligt for haveejere i vesten at anskaffe sig.

Gennem detektivarbejde kan man finde ud af meget, For et par år siden fik Kenneth Cox på New Zealand forevist en omfattende korrespondance mellem Kingdon-Ward og New Zealand Rhododendron Society med detaillert angivelse af numre sendt til dem. Sådanne oplysninger er uvurderlige i arbejdet med at identificere.

Hvis oplysninger om indsamlere eller ekspeditioner er til rådighed, kan man bruge The Rhododendron Handbook 1980. Denne giver listen over arter med indsamlingsnumre fra alle ekspeditioner frem til 1980.

Udgivelsen fra 1997 giver oplysninger om alle senere ekspeditioner.

I tilslutning hertil har Kingdon-Ward og i mindre udstrækning andre planteindsamlere (men desværre ikke Forrest) skrevet omfattende om deres ekspeditioner.

Disse bøger og artikler kan give informationer om hvilke arter, der blev indsamlet og på hvilke ekspeditioner.

LIDT OM STORBRITANNIEN.

Historisk blev rhododendron introduceret i England og dermed i haverne af Ken Hulme. En af de tidligste samlere var Mary Forrest, som beskrev Joseph Hookers indsamlinger fra Sikkim.

Det var Wallich og Griffiths indsamlinger i Nepal og især Joseph Hookers introduktioner fra Sikkim i 1848, som startede den store interesse for rhododendron.

Også Francis Booths (1792-1863) rejse til Bhutan og Assam samt Maximovicz udforskning i E Asien gjorde sit. Sidstnævnte publicerede i 1870 sin bog om klassifikation.

Dr. Francis Buchanan Hamilton (1762-1829) var den første til at introducere R. arboreum. I 1825 har vi den første melding om den karmosinrøde form af R. arboreum i en have i Hampshire.

I 1839 modtog en Robert Baxter en præmie for en hvid form af R. arboreum. Han havde sine planter fra frø modtaget i 1821 fra Wallich.

Også mange slotsejere har bidraget til indførelse af rhododendron. På BRODICK CASTLE i Skotland findes en fornem samling af de planter, som bl.a. Kingdon-Ward og George Forrest fandt i Himmalaya, Burma og Kina.

I CRARAE WOODLAND GARDEN er der også mange planter fra indsamlinger. Haven blev startet omkring 1912 af Sir Archibald og Lady Cambell von Succoth. Lady Cambells nevø var Reginald Farrer.

WAKEHURST PLACE - Wakehurst Olace Garden - blev i 1903 solgt til plantejægeren Gerald W. E. Loder, senere Lord Wakehurst. Stedet er nu filial af Kew, her findes planter fra indsamlinger foretaget af Wilson samt Fortune.

BODNANT GARDEN. Fire generationer af familien Aberconway som ejere og tre generationer af Pudle familien som overgartnere siden 1874.

I Bodnant Garden er et antal vildarter fra Kina og Himmalaya af frø sendt til England mellem 1900-1906 af Wilson. Her er også planter, der stammer fra Forrest, Kingdon-Ward og Rock.

Lord Henry Aberconway den Anden fik frø af de nævnte. Han har også støttet Harold Comber samt Ludlow og Sheriff. Han har udsendt Forrest, Farrer samt Kingdon-Ward. Forrest sendte i 1917 bl.a. R. griersonianum i geraniumrød farve.

Da Forrest døde, overtog Lord Aberconway hans indsamlere indtil 1939. De fortsatte med at sende indsamlede frø under navnet: McL. (f.eks. er MC Laren T 41 = R. R. aberconwayi).

Mange af Wilsons introduktioner blev købt af Lord Aberconway mellem 1909-12 gennem købmand James Veitch i Chelsea. Andre Wilson frø kom fra Arnold Arboretet i Pennsylvania. Lord Aberconway hybridiserede meget og mange af disse Bodnant hybrider, har fundet stor udbredelse i verden.

THE RHODODENDRON SOCIETY

I 1916 blev The Rhododendron Society (RHS) dannet. Æren herfor havde William og Joseph Hooker. Følgende var med til at danne det: George Forrest, Ernest Wilson, Frank Kingdon-Ward samt Reginald Farrer.

Det blev senere til The Rhododendron Association (RHA). RHA blev senere overtaget af The Rhododendron Group under The Royal Horticultural Society (RHS). Lord Henry Aberconway den Anden var præsident for RHS i perioden 1931-53, Lord Charles Aberconway den Tredje var præsident for RHS i perioden 1961-84.

AFSLUTNING.

I vore dage kan planteture til SE Asien groft deles op i tre kategorier: I hold op til 20 deltagere eller mere. Ture arrangeret af rejsebureauer. Man camperer sjældent, bruger ikke lokal hjælp og er ikke nødvendigvis botanisk orienteret.

Eller det kan være små grupper fra 2-8 personer i samarbejde med lokale botaniske institutioner.

Eller en eller flere personer, der rejser for sig selv, gør brug af lokal transport og primitiv indkvartering. Denne tredje gruppe kan have vanskelighed ved at komme til fjerne områder, men har den fordel, at man selv kan bestemme varigheden af opholdet i området. Der er selvfølgelig variationer over alle tre kategorier.

Efter 1949 har der været utallige plantesamlere. Her skal blot nævnes Warren E. Berg (1922-2006).

Han var en moderne "plant hunter". Få nulevende har som han søgt og udforsket rhododendronarterne på deres voksesteder i Asien.

Han blev født i landsbyen Enumclaw i staten Washington. Efter at være færdig med "High School" i 1941 var han pilot under Anden Verdenskrig. Herefter var han trafikpilot, til han sluttede i 1983.

Warrens interesse for rhododendron vakttes, da han som barn beundrede sin mors have. Imidlertid udviklede interessen sig først for alvor i 1960'erne, da han besluttede at udvide sit kendskab til slægten ved at lære at formere planter.

Hans arbejde har givet ham mange muligheder for at rejse og udvikle venskaber med internationalt kendte og agtede rhododendron autoriteter. Han har været på mange rejser for at udforske rhododendron-verdenen.

Vi skal da heller ikke glemme "vor egen" Jens Nielsen, der allerede i så ung en alder er godt på vej "ud i verden". Det har været spændende at følge ham, såvel under hans ophold i Tyskland som nu i Skotland hos familien Cox.

Men spørgsmålet er, hvor mange af de nuværende planteindsamlere, der kunne have gennemført det, som Fortune, Forrest, Kingdon-Ward og alle de andre gamle gjorde.

THE PLANT HUNTERS.

De mænd, som trodsede det uvejsomme for at bringe de farverige planter hjem til civilisationen, har vi meget at takke for. For uden dem, ville vore haver være blottet

for farver, dufte og skønhed, som vi nu er vænnet til. Disse planteindsamlere havde så stor kærlighed til planter, at de var villige til at risikere alt for at opdage noget nyt, sjældent og smukt.

Mange af disse plantesamlere vendte hjem til ære og hyldest, medens andre, som f.eks. David Douglas døde voldsomt og alene i et fjernt jagtområde. Profit var ikke deres motiv. I mange år var det beløb, som blev betalt indsamlerne, f.eks. af Kew - omkring 100£ om året og der var ingen copyright på nye plante introduktioner.

Man må håbe, at vi, når vi står og ser på planterne, må tænke på de plantejægere, som trodsede farer og led afsavn, for at vi i dag kan nyde synet af resultaterne.

Men jagten går videre. Trods alle sensationelle plantefund kan der stadig gøres nye. Og der findes en hel del planteelskere, som aldrig kan få nok af eksotiske vækster. Derfor sendes der fortsat plantejægere på ekspeditioner for at finde nyheder. Nyheder, som måske med tiden finder vej til den lokale planteskole og til sidst – ind i vore haver.

